

L. Mecca

**Евген Маланюк
(1897—1968)**

*На обкладинці скульптурний портрет
Сергія Литвиненка*

**Кураторія Фонду
ім. Лариси Целевич і Уляни Целевич-Стецюк**

Евген Маланюк

В 15-річчя з дня смерти

Упорядник Оксана Керч

1983

Філадельфія

**The Larissa Celewych and Ulana Celewych-Steciuk
Foundation**

1993

Evhen Malaniuk

**in
commemoration of
the 15th anniversary
of his death**

**Editor
Oksana Kerch**

**“America” — Publishing House
817 N. Franklin St. — Philadelphia, PA 19123, USA.**

СЛОВО ВІД УПОРЯДНИКА

У 15-ті роковини смерті поета *Евгена Маланюка* (помер у 1968 р.) Кураторія Фундації ім. *Ляриси Целевич та Уляни Целевич-Стецюк* при ОЖ ОЧСУ рішила видати хочби й невелику книжку на пошану найвизначнішого поета сучасності, щоб утривалити зібрані відомості близьких колись поетові осіб про його життя в Україні й на еміграції та відзиви критиків і дослідників його творчості.

Збірку ми поділили на три частини. Перша — біографічна, скомпонована із споминів кол. дружини, приятелів та звеличників поета, хронологічно показує життя *Евгена Маланюка* в трьох періодах його життя: в Україні, Польщі, Чехословаччині й Америці.

В другій частині поміщені статті про творчість поета, які появлялися в різні часи в українських періодиках, або ж написані на запрошення упорядника.

Третя частина досить різноманітна: тут поезії присвячені *Маланюкові*, переклади його поезій французькою та англійською мовами, музичний твір на слова поезії „Остання весна”, дружні шаржі, пародії, карикатури і бібліографія.

Розуміючи добре, що ця скромна книжечка не охоплює ні в якій мірі усієї величі надзвичайної постаті нашого поета, надіємось, що вона стане початком і заохотою до студій над особою *Евгена Маланюка*.

За дружню допомогу матеріялами, особливо за рідкісні світлини з родинного альбому та оригінальні листи упорядник сердечно дякує д-р *Зої Плітас*, а дир. *Іванові Бойку* та інж. *Валентиніві Сім'янцеву* за безцінні вказівки та допомогу в вишукуванні потрібних джерел. Також щира подяка шановним авторам, які ласкаво погодилися написати цінні статті про поета.

Мітру Андрієві Стецюкові, співосновникові Фундації та виконавцеві волі покійної *Уляни Целевич*, в імені якої Фундація діє, щире спасибі!

Оксана Керч

Зміст

1. Від упорядника	5
2. О. Керч. Спроба біографії	7
3. О. Семененко. Там, де була юність.	13
4. З. Плітас. Наша перша зустріч	20
5. І. Янішевський. Від Синюхи до Гудсон ріки	28
6. П. Шох. Євген Маланюк	32
7. Дж. Кіршбавм. Євген Маланюк, яким я його знав	38
8. Л. Полтава. Із спогадів про Євгена Маланюка	43
9. В. Біляїв. На могилі Євгена Маланюка	53
10. Д. Донцов. Поет апокаліптичних літ.	54
11. Б. Романенчук. Євген Маланюк — кривавих шляхів апостол ...	57
12. В. Біляїв. Про Маланюка	63
13. С. Наумович. Євген Маланюк про сумерк російської імперіялістичної літератури	72
14. Б. Олександрів. Поезія Євгена Маланюка та її відгомін в Україні	78
15. О. Павлів. Деякі аспекти націоналістичного світогляду Євгена Маланюка	85
16. Я. Ласовський. Проблема стилю в музичному трактуванні поезій Євгена Маланюка	92
17. Євген Маланюк — <i>Arg poetica</i>	93
18. Я. Ласовський. Остання весна	94
19. О. Репетило, Т. Шевчук — переклади.	111
20. П. Горотак. Архистратиг	113
21. Л. Яцкевич. Панта рей.	113
22. Т. Курпіта. Шаржі.	119
23. Бібліографія	119

СПРОБА БІОГРАФІЇ З ПОЕТОВИХ СЛІВ

Не маючи матеріалів для повного життєпису Поета, ми мусимо користати з досить скупих записів осіб, що були свідками його молодості. Головні джерела про рід, дитинство, природу розкинені на сторінках його поетичних збірок, між рядками есеїв. Коли нам вдасться крихти відомостей вибирати і скласти у відповідному порядку, то може спричинимось у якійсь мірі до наświetлення тих головніших рис життєпису, нажаль, не написаного до кінця ні Євгеном Маланюком, ні його сучасниками.

В 1957 р. в „Українській Літературній Газеті” Євген Маланюк написав:

„Уривок із життєпису”.

„Родина була не зовсім звичайна, хоч може й типова для степового півдня. В лінії батька були чумаки, осілі запорожці, хоч засновники роду найбільш правдоподібно, прийшли з Покуття. Дід замолоду ще чумакував, мав виразну поставу гуцула. Покійний В. Сімович казав мені, що моє прізвище фігурує в реєстрах старшини доби Хмельниччини — не перевіряв, але думаю, що й це могло бути. Мати була донькою чорногорця Якова Стоянова, військовика із сербських осадчих, що їх спроваджувала Катерина II для колонізації земель був. Вольностей Запорозьких (Новороссія) поруч німців і болгар.

Так, в нашому старому, мурованому з степового каменю, домі жилося „на дві хати” — дідову і батькову. В першій хаті панував дух віків, старовинного побуту, тисячолітніх звичаїв і обрядів та свідомого, що так скажу „україноцентризму” (в свідомості діда неукраїнці були безсумнівними „унтерменшами”). В другій хаті панувала атмосфера, приблизно кажучи, „українського інтелігента”, теж „свідомого”, тобто неспокушеного ані далеким Петербургом, ані навіть близькою Одесою. Але за дружиною того „інтелігента” тягнулася зовсім інша традиція: якихось степових, досить колоніального типу „дворянських гнізд” з клявесинами, дагеротипами,

сентиментальними романами й романсами, балями й гостинами, демонічними гусарами, слідами спогадів про „южних” декабристів і байронічних лермонтівських поручників, засиланих на „погибельний Кавказ”. Серед маминих посмертних (померла 1913 р.) паперів, між листів, перевязаних рожевими стрічками, знайшов був я „список” лермонтівського „Демона” — каліграфічним почерком, з оздобами на синім старовиннім папері. Був то подарунок її нареченого, поручника уланів, якому батько і вкрав мою майбутню маму... (З донькою цього маминого нареченого, померлого генералом, я чудодійно зустрівся був у Києві 1918 року, буди теж поручником, але це було б темою для цілком неймовірної повісти, яку я просто боявся б написати під закидом штучности, фальшу і т.п.).

Матері (і її „традиціям”) я завдячую дві речі: серце і мистецтво. Батькові — життєву свою невдачу. Батько, поруч випадкової співпраці в досить численних часописах, режисерування в нашій майже „постійнім” (шоліта) театрі, суспільної (щоправда систематичної) діяльності, „вчительства та просвітительства” — жадної фахової праці не плекав і ціле не дуже довге життя (помер 1917 р.) був людиною „без определених занять”, як певно було занотовано в поліційних реєстрах.

Ми всі (не виключаючи й мами) нарікали на батька й таку його „карьеру”, але дійшовши тепер надто „зрілого” віку, я навчаюся цінити й шанувати особу й діяльність батька, якому завдячую основи свого інтелектуального й світоглядного розвитку.

Досить згадати, що, мавши яких 13-14 літ, я з його рук дістав був либонь нелегальний переклад книги де-Кюстіна „Russie en 1839”, багато історичних матеріалів з „Русского Архіва”, що його комплект знайшов почесне місце в нашій бібліотеці, львівські видання, як Франкова „Зоря”, а вже про „Кобзаря” — празьке видання, Карпенка-Карого, раннього Коцюбинського — нема що й казати.

З батька мого був „інтелігент”, що всупереч всім обставинам і спокусам, залишився національним до кінця, не зрадивши ні свого роду, ні своєї раси”. (Українська літературна газета, Мюнхен, лютий 1957.)

Образ матері, що була яскравим контрастом до батька, залишився в поезіях Е.М. символом жіночої ніжности:

*Вона сиділа в квітнику — прозора.
Під скронєю посрібленою вчасно.
В блакитній жилці бився нерівний живчик
І зраджував симфонію сухит.*

*Подався у сад, де умлівали липи,
Де яблука й морелі наливались,
Де граючись з байдужно-синім небом
Теж байдуже плывла собі Синюха.*

*Нагадував, що кожен клаптик, кожну
Рослину викохали її руки.*

*Що це ж вона важкі носила відра —
Синюшкою водою поливати...*

Річка Синюха — рідна частина життя молодого Маланюка, тісно зв'язана з дитинством, юнацькими роками і першим мистецьким сприйманням світу. В пейзажі, що оточував молоді роки поета, Синюха займає видатне місце. В поезії „Голоси землі” є такі рядки:

*Ліворуч скалівського шляху
Високим берегом Синюхи
Встає горбами і хрестами
Архангородський нищий цвинтар.*

Отут спочила наша мати.

*Рояль, Щпільгагена й альбоми
Змінила на твердішу долю:
Дружина — мати тільки й знала
Родину, поле й город.*

На тому ж цвинтарі похований дід Василь, на дев'яносто восьмим році, з обличчям „степового вовка”, з „твердою статурою козака” — „останній чумаць з тих околиць”...

*Довший горб — це Дідів.
А хрест дубовий — вище й ширше —
Під стать старому ...любий Діду,
Незамолимий маю гріх:*

*Жива історія, скарбниця
Оповідань, байок, бувальщин —
Та я так вірив в вічність Вашу,
Що нічого не записав.*

*У хаті мешкав Дід зимою
А літом в курені пахучім
В тім курені свої майстерні
Мав бондар, слюсар і артиста
(Бо крім діжок, ножів, начиння
Різьбив по дереву гаразд).*

*Часів жорстоких син і свідок.
Нагвалт не визнавав сучасся.
І Київщина — через річку —
Була для нього ще — Польща*

*Бо ж Чорний Шлях повз нас проходив
І синя, степова Синюха
Річпосполиту відділяла
Від українських Диких Піль.*

Шість миль до Гуманя і поруч

Матуральна фотографія Евгена Маланюка

з червня 1914 року.

*Торговиця — місця де Гонта
Гуляв поночі, кара люта...*

А „Діда подруга стара”

*Ставним стояла маєстатом
Богиня дому і родини,
Тримаючи в руці дебелий
Не булаву а — макогін.*

Тепер ось сплять собі рядочком...

*А недалеко батько бідний
Такий сумний, такий трагічний*

*Десь певно й близько й брат підтятий
Совітським голодом — на смерть.*

(Голоси землі, 1929)

У невеликій поемі „Побачення”, присвяченій Дарії Віконській є завершення родинної галерії спогадом минулого затишку:

*Ви йтимете так, як колись вертались
Із школи десь на свята. Ще здалека
Побачите акації і дім,
Штахети жовті, фіртку...*

І назустріч

*Вам вийдуть — Ви вже ясно пізнасте:
Високий — дід в святочному жупані,
При ньому бабуся в хустці старовинній,
Ще далі батько в сірому жакеті
І врешті разом з братом — Ваша мати.
Усміхнена й заплакана разом..*

**Евген Маланюк у військовій школі
1914 р.**

Уродженець тієї чарівної закутини України, в яку вклинювалась Звенигородщина з Шевченківськими традиціями, батьківщини театральних корифеїв, Євген Маланюк не лише вчився в тій гімназії в Єлисаветі, до якої ходили брати Тобілевичі й Марко Кропивницький, він слухав у гімназійні роки в неперевершеній інтерпретації пісню Марії Заньковецької „В кінці греблі шумлять верби“, її коронна точка — пісня, яку Кропивницький включав у всі майже свої тогочасні мелодрами. Ця пісня закарбувалася в душі поета на все життя, аж геть до пізньої старости, щоб перерости в поезію дивної краси, в якій утвердилася його духовна суверенність.

*О, не забудь Тебе,
єдину в світі!
Твій зір мені ясніш
за сонце світить
Твоя далека пісня як хорал.
Моя весна — Моя земля —
Яке ж залізне серце
муку стерпить:
От тут в недужих мріях
уявлять
Як „в кінці греблі
шумлять верби“...*

ТАМ, ДЕ БУЛА ЮНІСТЬ...

Олександр Семененко

*Там, де літо
Ще все триває пахощами липня
І квітне невичірній день дитинства.*

Евген Маланюк

Є такі речі, ніби воно й дрібниця й некоштовне, а ти все виймаєш його з шухляди, все дивишся і не хочеш одвести очей. Чому? Бо колись його торкалася рука дорогої тобі людини.

Є й місця, імена, події — якимось особливо близькі й дорогі нам. Рука нашої молодости торкалася їх.

Велика їх влада над нами. Старий альхімік доктор Фавст знав ту владу і гостро відчував її наближення:

Потужною навалою ішли вони на старого і гострий зойк виривається в нього:

„Ihr naht euch wieder schwankende Gestalten“

У людини з такою біографією, як у Маланюка, це благання: „Верни мені мою молодість” мало переплітатися з неменш драматичним: „Батьківшину мені верни!”

Були в нас з Евгеном спільні шухляди, звідки ми витягали сотні імен, десятки місцевостей і тисячі подробиць. Особливо останні роки просто пірнали в ту чудову річку нашої спільної пам'яті. У мене на Брукліні, над будинком, траса реактивних літаків, вони гудуть, а ми все порасемося у своїх шухлядах. Марія Романівна, моя дружина, вже просить до столу, а ми все з'ясовуємо, хто жив у тому будинку, знаєте, там, на розі Перспективної вулиці в Єлисаветі.

Ці мандрівки для Евгена були живущою водою. Такий був чоловік. Та й не читавши його творів, досить було глянути на ці широкі плечі, військову статуру, слов'янські риси — ні, до асиміляції цей матеріал не надається, занадто вріс у свою землю.

Щоб відчутти своєрідність людини, не досить звичайних біографічних дат. Хочеться ковтнути повітря, яким людина дихала, хочеться очима вхопити фарби неба і землі, як вона їх бачила.

Для Маланюка то чорноморський наш степ:

*Там свист херсонського простору,
Там вітер з кришталевих хвиль.*

Рильський відчував „степів могутній запах і кобця з перепілкою у лапах” коли писав про чумаків. Акварелею або пастелею наш гарячий степ не так легко віддати. Може, краще олійними фарбами. Сергій Васильківський умів показати гаряче, сухе повітря, випалену сонцем землю. Фарби не яскраві. Далечінь не ясна. І десь, там за нею, майбутній поет якимсь десятим почуттям міг уловити подих серед земноморських культур, а ближче до своєї доби, може, тупотіння страшної, великої орди.

У цю саму степову далечинь задивлявся недалеко від наших околиць, один учитель гімназії. Гімназія була в Златополі: восени і весною — болото, глибини якого і Гоголь не всіли описати. Залізниця? Яка там залізниця! Зі світом зв'язує балагула, якісь неможливі шкапи, візник зі сторінок Шолом-Алейхема. А учитель дивився в степ і щось угледів, і потім показав нам красу середземноморських культур. Учитель забутої гімназії в степу звався Микола Зеров.

І недалеко, у великому селі Глодосах, росли завзяті хлопці. В революційні роки вони перші сформують військові загони. Серед них міцний і завзятий Фотій Мелешко.

Яка ж земля викохала Маланюка?

Це той край колишніх вольностей Війська Запорозького, де він впритул підходить до Київщини. На одному боці Синюхи Херсонщина — Архангород, офіційно Ново-Архангельське, де родився Маланюк. Це західня межа степового простору над Чорним морем. Через річку вже містечко Торговиця — Київщина. Степовий край колишніх запорожців — хоч як це дивно — відрізняв себе чи то географічно, чи то психологічно від Київської землі. Дідо Євгена називав людей з сусідньої Торговиці, з Київщини — „польщаками”.

Історії тут багато, переважно давньої і неписаної. „За байраком байрак, а там степ та могила”. Багато історії в цих могилах, ще не розкритої.

В кінці 19 століття Херсонська губернія вже була виразно українською землею хоча ще якихось сто років перед тим на одібраних у запорожців землях петербурзька імперія поселила різних людей. Сюди навезено сербів, хорватів, болгарів, греків, волохів. Але освоїли цей край, цей вихід до Чорного моря українські переселенці. У назвах селищ ви чуєте, звідки прийшли ці люди. Ново-Українка, Ново-Миргород, Ново-Полтавка. І, вже затоплені українським морем, нагадують про татар, про Орду інші назви: Ташлик, Аджамка, Сугаклей.

Були ще в цьому українському морі острівці хліборобів-поселенців німецьких московських і жидівських. З ними жили по сусідському, але не змішувалися: психологічні і національні межі існували спокійно і природно.

Кажуть, що в розвитку цієї Степової України було багато подібного до Північної Америки. Кріпаччина була тут недовго, край новий, заселили його люди, що шукали волі. На цій землі колись були запорозькі паланки, зимовники — господарська база, що давала збіжжя і худобу для Січі. Поруч селянських господарств були великі маєтки. Це не були магнати старих українських земель, поляків було мало. Землі колишніх офіцерів попереходили вже в інші руки, навіть не дворянські.

Тут були і „воєнные поселенія”, петербурзький витвір, ідея Аракчєєва - військові колгоспи. Через кілька десятків років після їхньої ліквідації не можна було знайти й сліду їхнього — ні в звичаях наших людей, ні в хліборобському господарюванні.

У Ново-Архангельському в масивних кам'яних будівлях колишніх військових поселень нові люди робили нове діло. Тут батько Євгена, Филімон Маланюк організував добрі театральні вистави, а напередодні революції був ініціатором відкриття гімназії.

Филимон Маланюк був активним сільським інтелігентом того часу. Важко втиснути людину такого стилю в теперішні стандарти, коли середня і вища освіта, надзвичайно поширилася скрізь. Їх було чимало тоді таких інтелігентів без університетських і навіть гімназичних дипломів. Самоосвітою вони поширювали свої духовні горизонти далеко поза межі своїх провінційних міст і містечок. На їхніх полицях стояли книги, дбайливо зібрані. Це серед батькових книжок юнак Євген знайшов празьке видання Кобзаря і навіть переклад книги де-Кюстіна про Росію часів Миколи I, твір де чужоземець оцей аж ніяк не пошанував велику імперію.

Батько Євгена — людина мало практична в справах матеріальних — був гарячий і завзятий у тому, що тепер називаємо культурно-освітньою роботою. Він дописував до різних газет. Я памятаю його дописи в місцевій ліберальній газеті ГОЛОС ЮГА яку видавав ліберал поміщик Д.С. Горшков. Ці дописи з Ново-Архангельського були підписані ЕМ-ЮК. Тонкі риси його обличчя були пошкоджені слідами віспи. Я помітив, що здебільшого цей дефект не впливає на оптимізм і життєву напругу пошкоджених. До речі, згадую Михайла Єлисейовича Слабченка, цього блискучого і вулканічного одесита. Він був дуже, дуже рябий. Але яке радісне й одверте сприймання життя і людей. Так само і батько Маланюк був невгамовний, непосидючий, одкритий для людей і радісний.

Матір Євгенову, її фізичний образ застус нам Маланюків „Липень”, де він просто, як син, як осиротілий юнак, розказав нам про смерть матері в гарячий, літній день. Може хай вона так і зостанеться в нашій пам’яті — мати-страдниця, квота жінка під тягарем тілесних болів, що відійшла з цього світу, коли природа була в розквіті літньої плодючості, а син тільки набирився сил для далекої плодючої життєвої дороги.

Мені Євген якось писав: „І от бачу батьків... бачу маму мою, передчасно зігнуту, з обличчям святої, сухітницю...”

Вважаю дуже цінним шматком і мого власного (не тільки Євгенового) дитинства розмови, що їх я дитиною чув. Розмовляли між собою моя мати і Ганна Трохимівна Різниченко про Євгенову маму. Слів не памятаю, памятаю теплоту, симпатію жінок до жінки-матері, до жінки-дружини. Не пересуди, не перемивання кісточок, а тиха, душевна ніби пісня в два голоси про інше жіноче життя, близьке, зрозуміле і нелегке.

Минає дитинство і час уже до школи. Ранньої осені 1906 року батько привіз малого Євгена до Єлисавету, до реальної школи. Перед початком науки мої батьки і батьки Євгена одвели нас до близької Гречеської церкви (сто років тому заснували її греки, але тепер уже греків не було — розсмокталися), відслужили молебень і теплого вересневого ранку повели нас до науки. На обстрижених головах з’явилася форменна фуражка. На моїй синя з білим кантом і гербом — серед срібних листочків ЕКГ — Єлисаветська клясична гімназія. У Євгена, що тоді став реалістом Женєю Маланюком — жовтий кант і герб ЕЗРУ — Єлисаветградське земське реальне училище.

Для Євгена почалися вісім років життя науки в Єлисаветі. Дев’ять місяців у році на „кватирі” столовником.

Жилося Євгенові скромно, але в родині. Думаю, що атмосфера родини, навіть чужої, більше давала для духовного росту, ніж казарми теперішніх гуртожитків або університетських кампусів. Якийсь час це була родина

Різниченків. Різниченки живуть у кінці Бикової вулиці. Далі місто вже втрачає свої контури, далі цегельня Бардаха, сад пивовара Лаєра. Ще трохи на гору — і вже пахне степом. Тут прошу зупинитися. Тут Озерна Балка. Ви знаєте добре, що нема степу без балок і без байраків. Але не тільки це. У цій Озерній Балці підростає молодший реалістик, якого ми не знали. Він був тоді малий. Його звали Юрій Яновський. Він теж набирився чогось на цій чорноморській землі.

Була ще одна „квартира” в Жені Маланюка. Теж на Биковій, зовсім близько Бикового цвинтаря, в родині його хрищеного батька — вчителя Кузнецова. Невеликий будинок, так званий „парадний хід”, або вхідні двері з вулиці, малюсінька „передня” ну і обовязкова „зала (не українуйте, так і вимовлялося „зала”). Плетені спинки віденських гнутих стільців і диванчик, теж гнутий і плетений. Взимку тут не дуже тепло. Це на горі, а з Сугаклею вітер скажений, і дрова в Єлисаветі дорогі.

І в цій родині є діти. Живе тут за тюлевими фіранками і ходить до гімназії Галя Кузнецова, великі очі, кавказький профіль, хто з нас, юнаків, не думав про неї? Це були старомодні мрії, не сьогоднішній секс. Неясні почуття грядущих тілесних і душевних завірюх, на споді свідомости потяг, мовчазний і ще несмілий, до таємничого, могутнього вічно жіночого.

Кілька кроків від Кузнецових, на цвинтарі, скромному майже бідному-могила рідної сестри Тобілевичів, артистки великого сценічного чару, що вмерла молодою, Садовської-Барілотті. На скромному пам'ятнику ім'я і один рядок „Не шебече соловейко”.

Крім тихої Бикової, крім далекої піщаної Кушівки, цей Єлисавет-Єлисаветград мав у собі багато неповітового. Для 80 тисяч мешканців дві щоденні газети, десяток великих парових млинів, завод Ельворті з двома тисячами робітників, велику торгівлю-центр багатой округи. Ну й тут, звичайно, напрошується наш плаксивий заяложений трафарет: зрусифіковане українське місто. Справді — трохи чиновників, суд, адвокати, жида-комерсанти, так би мовити загальноросійське воно.

Але тут починається „але”. Це тут Ніщинський, учитель Духовного училища, вперше поставив свої „Вечорниці”, і тоді в хорі співало багато юнкерів Єлисаветградського юнкерського училища, серед них і син Вартоломія Шевченка, приятеля Тарасового. Тут секретар повітової поліції Іван Тобілевич виріс на драматурга Карпенка-Карого. Тут вирости Кропивницький, Саксаганський, Садовський. Тут скінчив гімназію Винниченко. Тут після заслання жив і працював для людей чоловіколюбець Опанас Іванович Михалевич, член „Старої Київської Громади”.

Маланюк не брав участі в аматорських українських виставах, він не носив вишиваної сорочки. За його часів у реальній школі не було таємних українських гуртків. Але була Україна. Вона була в традиціях українських родин. Навколо була природа, віковий хід якої так прекрасно відбивався у наших християнських святах.

Чорноморський степ підходив аж до центру цього міста, ступаючи владно через не знищені всеросійською нівеляцією околиці — Мотузязнку, Балку, Забалку, Кузні, Закузнями, Чечору.

На кожному кроці, хоч ми і не помічали, виблискували прояви нашої вікової культури у психіці й щоденному побуті людей. Без організаційних форм діяла внутрішня сила яскравих людей. Оглядаючись на нашу молодість, ми вдячно згадуємо їх. Василь Іванович Харцієв, улюблений учень Потебні був директором однієї з комерційних шкіл, людина глибокої культури. Федос Сафонович Козачинський, вихovanець петербурзької Академії художеств, був учителем малювання і радив Євгенові вчитися малярства. Талановита була з Козачинського людина, але родинні клопоти примусили осісти на провінції вчителем.

Стоїть перед моїми очима реаліст Женя, вже тоді широкоплечий і високий. Форменна фуражка обов'язково прим'ята. Ну який же шануючий себе молодий чоловік носитиме фуражку з обручем усередині. Обруч виймається відразу після купівлі. Книжки до школи не можна носити в ремінцях, навіть коли це груба ФІЗИКА Краєвича. Просто треба нести недбало в руці, а то й за пояс добре заткнути.

У той далекий час клубів для молоді не було. Проте можна було вийти на Дворцову вулицю. Після лекцій чомусь ніхто не поспішав додому, хібащо завзяті зубрила і холодні люди без серця. Після довгих вагань можна підійти до гімназистки і з виглядом досвідченого Дон Жуана провести її аж до хвіртки додому.

Хто ж не був Дон Жуаном в шіснадцять років! Але лякатися не треба. Ось уривок з одного Євгенового листа до мене: „Я згадував про К... Його сестра бліда і довгонога, себто цибата, але це не перешкаджало мені ЩОДЕННО — через Ганю — передавати їй полум'яні любовні листи. Що значить літературна сверблячка! — бо ж цілком абстрактна. Ніколи не те, що не поцілувалися, а й не доторкнулися навіть поглядами як слід. Це було якесь безуміє стерилізованого платонізму. Раз, лише пам'ятаю підчас іспитів, у неї біля ганку, ми їли з нею разом, зриваючи черешні і, здається обоє мліли...”

Ніби небагато. Але — Дворцова! Скільки в тому імені. Років тридцять перед нашою молодістю цією самою Дворцовою, так само заглядаючи в чийсь очі, гуляв гарний, блакитноокий Фаня Тобілевич, згодом Опанас Саксаганський. Якийсь десяток років перед нами тою ж Дворцовою пливла гарна гімназистка Льоля Балановська, з фіялковими очима і мелодійним голосом, згодом примадонна Київської опери і московського „Большого театра”. Ще добре місце для молодих був „Казьонний сад”, його поетичні алеї, столітній дуб, потьомкінських часів дуб. Коли ж настають канікули — на три гарячих літніх місяців додому, до Ново-Архангельського. Синюха, скелі, степ.

Приходить 1914 рік, війна російська армія, фронт, українська армія. І в листопаді 1920 року той день, коли

*Степ тремтів від залізного зойку війни.
Степ стогнав. Гомін лунко котився гонами
Воскресали так тяжко пророчі сни.
І на Захід ридали вагони.*

От і чужина. І на цій чужині творчо вибухає те, чим наснажила Євгена його Степова Україна, вся Україна, земля і люди, предки і сучасники.

А юність зосталася там, вдома. І от ми з вами наче пройшли тихою, зеленою вуличкою. Ми побачили дерев'яні ворота і хвіртку. Дзвоника нема і ми постукали клямкою. Якийсь м'який жіночий голос сказав нам: „Заходьте”. І ми зайшли. Ми зайшли у наше минуле. Ми побули там. І з нами був такий високий юнак-реаліст Женя Маланюк.

(Розділ з книги „Харків, Харків”)

Пізня осінь 1917 року. Поручник Євген Маланюк, начальник кулеметної сотні 2-го Туркестанського стрілецького полку, дістав наказ зголоситись у штабі дивізії. Він сідає на свого вороного мерина Каракола і подається в штаб полковника Е. Мешковського, до „живого втілення духа військово-сти”, до цього „справжнього запорожця, що чудом заховався до ХХ століття”. В морі розбещеного, п'яного від демагогії солдатства, цей українець у царській армії тільки стверджує властиву роллю молодого поручника: на Київ! Наказ демобілізації в Луцьку, „на вістрі багнету”, большевицький ревком, німці і врешті Маланюк переминюється з демобілізованого старшини бувшої російської армії — у вояка і громадянина української держави. „Розгортався з кривавим досвітком України її золото-лазуровий шлях”... Маланюк виїжджає до Києва, де була встановлена гетьманська влада. В генеральному штабі України, на Банковій вулиці ч. II зустрів з Василем Тютюнником, начальником Штабу Дієвої армії.

Сотник Євген Маланюк напише в десятиріччя смерти командувача армії теплий спогад і вірш і матиме намір написати книгу про того „повного, нескаліченого українця в нашій революції”... З ним перебув воєнну епопею і... „Потяг ридав: на Захід... На Захід... І услід реготався Схід...”

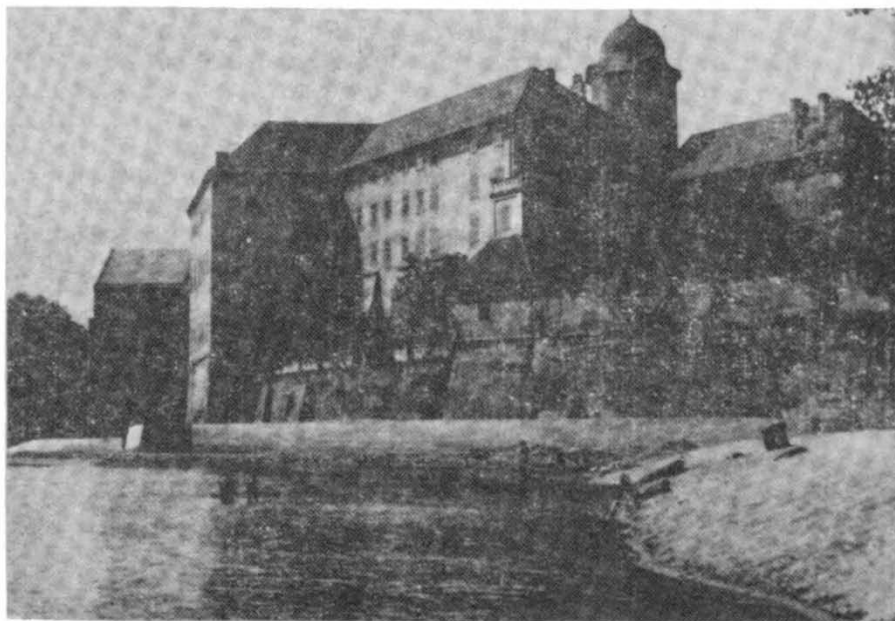
Шлях молодого старшини армії Української Народньої Республіки після поразки постелився до брудних бараків табору інтернованих у Каліші, де „приютили” їх учораšní союзники... Життя в таборі змалював Юрій Дараган у поезії „3 літопису”:

*„Бисть тишина в Щипйорні в шпиталі
Бисть тишина і тіні козаки.
Хто це робив? Пригадуси? Не знаєш?
Чи Гуня, чи Павлюк, чи Гордієнко Кість.
Стояв облуплений, обдертий Каліш.
Ридав нордвест. І нічесоже бисть.*

Тут починав Євген Маланюк поетичну творчість. Разом з Юрієм Дараганом видавали журнал „Веселка”, в якому містять свої перші вірші.

З Польщі переїжджає Маланюк до Чехії і в Подєбрадах, в Українській господарській академії студіює гідрографію, здобуваючи звання інженера.

В тому часі знайомиться із студенткою медицини Зоєю Равич.

**Подбрадський замок, збоку річки Лабі (Ельби). На двох горішніх поверхах
були викладові залі Інженерного факультету.**

рис. інж. Юрій Матушевський

Замок

НАША ПЕРША ЗУСТРІЧ

Зоя Плітас

Погідного літнього вечора я йшла веселими вулицями квітучого зеленого міста. Пахоші акацій, лип і різноманітних барвистих квітів п'янили мене. З насолодою спостерігала чудові зміни в природі після останнього мого приїзду до Подебрад, коли ще була холодна весна.

Я не йшла, а наче летіла на крилах: — такою щасливою почувалася. Здавалося, що мене очікує якась велика радість, щось нове надзвичайне. Незрозуміле передчуття чогось несподіваного, прекрасного переслідувало мене.

Тому я й хотіла як найшвидше дістатися до ідальні „Союзу українок християнок” (студентська їдальня в Подебрадах на фермі Кравса, яку організували українські жінки педагогічного персоналу). Там я сподівалася зустрінутись із своїми приятельками, яких я заздалегідь не повідомила про свій приїзд з Праги до Подебрад.

На жаль, я до їдальні спізнилася й моїх приятельок вже там не було. Але, ввійшовши до їдальні, мене побачила мати моєї давньої приятельки, ще з Гарнова, Алли й запросила мене до свого столика. Вона розпитувала мене про моє студентське життя в Празі та розповідала подебрадські новинки.

І раптом підчас цих буденних розмов до їдальні ввійшов незвичайної вроди молодий чоловік. Він зробив на мене велике враження: високий, стрункий, чорнявий, з гордовито піднесеною головою, з блискучими карими очима, з гладким темним волоссям зачесаним наперед на скронях. Незнайомий, що зацікавив мене, легким кроком перейшов їдальню й сів коло порожнього столика, сам один, не підійшовши ні до кого. Відразу витягнув з кишені перо й записник і почав щось писати.

— Хто це? Я вперше бачу його в Подебрадах. — запитала я тремтячим від незрозумілого зворушення голосом.

— Це — новий студент. Він вже другий рік вчиться на гідротехнічному відділі інженерського факультету Української господарської академії. В 1923 р. він приїхав до Чехії з польського табору інтернованих українських військовиків для продовження студій. Закінчив Війському Школу в Києві в 1916 р. Був два роки на фронті. Як сотник армії Української Народної Республіки працював від 1918 р. при штабі Дієвої армії і був зразковим ад'ютантом отамана Василя Тютюнника, командуючого Дієвою армією. Між іншим, він вже досить відомий серед української громади талановитий поет Євген Маланюк, — відповіла мені К.Г.

Мені це ім'я не було відоме. Я не чула про нього в Празі, зайнята своїми студіями — хемічними реакціями й формулами, анатомічними секціями, вивченням людських кісток, тощо.

— Хочете, я Вас познайомлю” — сказала К.Г.

Я з незрозумілим для себе острахом тихо відповіла: „Добре”.
К.Г. встала й підійшла до столика, де самотньо сидів Євген Маланюк і запросила його приєднатися до нашого стола: — По-знайомлю Вас з гарною молододою дівчиною, медичкою з Праги, яка приїхала сюди на відвідини. Має тут багато приятельок. Ходіть до нас. Не пожалуйте, — сказала К.Г.

Вродливий студент відразу встав і крилатою ходою підійшов до нашого стола. К.Г. представила нас: Зоя Равич, Євген Маланюк. Забула я про свій страх перед незнайомою й особливого характеру, як здавалося мені, людиною. Так почалася легка, безпосередня розмова, що велася без перерви, ніби ми були вже давно-давно знайомі.

Швидко після нашого знайомства і загальних розмов К.Г., перепросивши нас, пішла до іншого стола, де сиділи знайомі жінки її віку.

Під час наших розмов хтось грав потихенько на піано мелодійні мотиви. Атмосфера була справді романтична. А теми наших роз-

**Євген Маланюк, студент Подсбрадської
Академії, 1924 р.**

мов були різні: почали згадувати звичайні студентські справи подебрадські й празькі, потім говорили про життя студентів поза студіями — про літературу, мистецтво, музику, театр, а також про себе особисто.

Ми й не оглянулись, як майже всі вже розійшлися після вечері. Ніхто не підійшов до нашого столика, ніби відчуваючи, що це нам перешкоджало б.

Цей перший вечір нашого знайомства ми провели тільки вдвох. Ми були щирі, відверті у своїх розповідях і з незакритим захопленням дивилися просто в очі один одному. Я почувала себе немов у казці; так тепло й ніжно дивився на мене Євген і так приємно звучав його голос.

Врешті ми мусіли відійти з їдальні й перервати нашу незакінчену розмову. Євген відпровадив мене до будинку, де жила моя давня приятелька ще з київських часів — Наталка П.

Попрощалися міцним стиском рук. Умовилися зустрінутися на другий день в невеликому парку коло готелю „Централь”. З великими надіями на продовження нашого знайомства і цікавих розмов ми розійшлися того знаменного літнього вечора.

Серпень 1981

Заручки

Ван сказав „грі Вас” „новик”
Ви сказали недовго: „Золотце”
Меломати прошепта новик
Мреноми так кинемо-солодко.
Як повірити Вам, залота?
Як іржаве перше відродити?
Світлом ранку горить теломта
День встає, Ярим сонцем огиний...

1 Купо
2 Золотце
3 Чарушки

Ежи Малачок
Зоз Радар
Д Котар

5. VII. 25.
Ресмогуст.
Grand Hotel
Poděbrady.

В 1925 році Євген Маланюк одружується з Зоєю Равич, з того часу залишився такий його вірш:

*Ти стояла в білім завії,
Воском плакали білі свічки.
Поруч станув поет і воїн,
Як рапіра стрункий і гнучкий...*

Серпень, 1925. Після вінчання з Зоєю Равич. Росошки, Чехія. Сидять: Дмитро Равич, Марія Сірополко (бабуня) Антоніна Равич (мати), Микола Равич (батько). Стоять: Іван Янішевський з Васильком на руках, Галя Янішевська, Євген Маланюк, Зоя Маланюк, Євген Равич з Маринкою на руках, Галя Равич (Мазуренко).

Євген Маланюк у Подсбрадах
1928 року.

УРИВКИ З ПЕРШИХ ЛИСТІВ ЕВГЕНА МАЛАНЮКА ДО З.Р.

24.УІ.25 „От Ви поїхали і стало порожньо, порожньо... І — я якось постарів знову років на 5. Лекції, практичні вправи, креслення — знову, знову. Ви — сонечком глянули крізь хмари мого сірого життя, а поїхали і сонечко - сховалося. Ви не можете собі уявити, як тяжко мені зараз — чотири стінки. Вечір. Самота... Ген.”

І.УІІ.25 „...Я ці дні не міг працювати над науками, але під час зустрічі з Вами у мене народилася поема і я написав її за два дні по Вашім відїзді. Ваша ласка запліднила душу і Ви — мати цієї поеми... Г.”

Варязька Баляда (поема)

*Необорима соняшна заглада —
Віки, віки — одна блакитна мить!
Куди ж поділа, степова Елладо,
Варязьку сталь і візантійську мідь?*

*Від синіх меж до сіверських окраїн
Широчина нестримано росте,
Мов на бандурі велетенській грає
Співучим вітром припонтійський степ.*

*Гарячий день розлив пекуче злото
І сам втопивсь у соняшнім меду,
Й крізь спокій цей єдина лється нота —
Блаженних бджіл в вишневому саду.*

*Лиш чорними очима хитрих вікон
Всміхнуться молодицями хати, —
І знову степ пестить мої повіки,
І знову скитські баби і хрести.*

*Лиш, як крізь сон, майнуть крилаті вії
І ніч очей з-під п'явок гострих брів,
І знову — степ. Лиш де-не-де замріє
Архипелаг посушлих хуторів.*

*Дзвенить вода. Це він, це він синіє,
Баляда хвиль — Дніпро. І на горі
Спить Київ — Степова Олександрія
Під золотом царгородських мозаїк.*

*Там обертав в державну бронзу владно
Це мудре злото — кремезний варяг,
І звідтіля ж воно текло безвладно
Під ноги орд — на кочовничий шлях.*

*Гриміли десь козацькі літаври,
Віки несли не раз залізний дар, —
Він в холодку ж спочив у темній Лаврі
Від мудрости знесилений Владар.*

*(А ти не довго гаялась в тривозі:
Сарматських уст — отруйний, п'яний мед
Ти віддала татарину в знемозі
І чув твій сміх батисвий намет).*

*І далі, там, де берег Кіммерії
Підніс коринтські обриси колон,
Де Херсонес замріяно біліє
І снить солодкий, вічний, синій сон,*

*Де кам'янисті межі скитських прерій
Врізаються в козацький буйний Понт
Причалом генуєських кондотерів,
Кінцем твоїх бурхливих перепон...*

*Отак лежиш — замріяно-безсила,
А сходить ніч і — відьмою — вночі
Ти розгортаєш кажанові крила...
І поки по гаях кричать сичі,*

*По болотах скрегоцуть млосні жаби,
Шепоче тьма і стогне в снах Дніпро, —
Летили страшна й розхристана на шабаши
Своїх дітей байстрючу пити кров —*

*...А з Чигирина й Батурина, в тумані
(Козацьке сонце тільки виплива)
Два гетьмани виходять мертві й п'яні
І кожен довго плаче і співа*

*Один зідха — єдиним зойком: „Тиміш” —
І проклина Виговського всю ніч, —
А другий, — той що огрядніш і стриманіш,
На північ кида блискавками віч.*

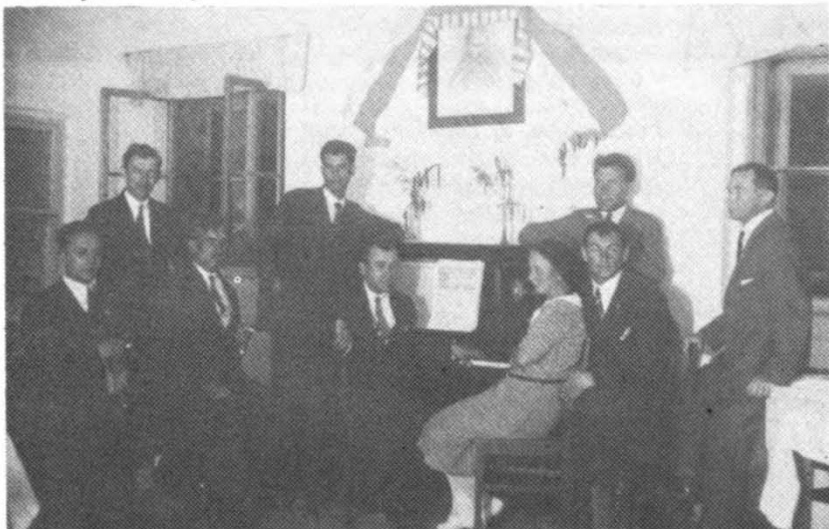
*І чуть: „чекай, бо ж — жодного респонсу,
Ти, Орлику, — гаряча голова!”*

*...Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу
Проклятий край, Елладо Степова?!...*

26-28. УІ. 1925

(з книги „Земля й Залізо” 1930)

(Продовження з листа від І.УІІ.25) „Тепер знову — світло і ясно. І самотньо... Вірю в радість, в повноту, в сонце відродження. Тільки одно турбує: чи під силу Вам буде моє кохання?... Бо ж, мимо всього, прийняти любов чоловіка, що є в вічній полоні демона мистецтва (вампіра, що висисає мозок і життя), — це є жертва... Не треба ще про се... Немає слів. Тільки музика в душі. Г.”

Вечірка в їдальні С.У.Х. в Подєбрадах. Літо 1927. Зліва: Петро Вигнанський, Данило Петрівський, Андрій Чехівський, Птиця, Дмитро Левитський, Зоя Маланюк, Євген Маланюк, Спиридон Довгаль, Михайло Єремійв.

Дружині.

*Пишна, буйна, рубенсівська жінка, —
Килимів би квіток, свічад!
А на дворі риди катеринка
А в кімнаті — побут і чад.*

*Запашний ось на припічку — примус —
На столі ось шпиргали, книжки —
О, життя як нещадний примус,
Як тягар невідступно тяжкий —*

*Не таким воно нам уявлялось
По романах, по веснах, по снах —
Так побідно, так яро палала
Без кінця, без початку весна.*

*Так яскраво, так певно здавалось,
Що нам сонцем простелеться шлях —
Але ось як струна обірвалася
Стала мачухою — земля.*

*Чужиною чужою кочуємо,
Пурпурова трояндо моя,
Лиш музику пекучу все чуємо
В наших п'яних ночах уяв.*

*Лиш епоху цю буряну слухаєм
По брязчанню нічного вікна,
Та родинний вогонь роздмухуєм
Мадонно, моя Земна.*

17.XI.25

В 1929 році Євген Маланюк розійшовся з дружиною і виїхав до Варшави Щоб зрозуміти цю розлуку, зачитуємо уривок з листа, який свідчить про молодечу незрівноваженість та про неспокій поета романтичного періоду „штурму і дрангу”. Одне певне, що свою першу дружину він усе життя вважатиме єдиною, і коли ласкава доля пошле йому зустріч з нею після двадцятилітньої розлуки, він до кінця своїх днів їй, як найближчій особі, звирятиметься з усіх своїх мрій, розчаровань, розділюючи з нею всі болі й радощі.

Люба моя дружино!

Багато було образ. Вимагав від дійсности дуже, занадто, може, багато. Знаю тепер що ти єсть така, якою мусиш бути, і я є такий, не инший. Иншим бути не можу, це знаю. Маю сповідатися і говіти на Вербній. Помисли про це і полегчи мені тим, що все зрозумієш. Зосередься, зрозумій і відчуй і збережи любов. Дай правду в цей страшний час. Ти — одна, иншої не буде. Не жалій — це гріх...

На віки чоловік єдиної дружини

28.11.1929 р.

Женя

ВІД СИНЮХИ ДО ГУДСОН РІКИ

Іван Янішевський

От уже минула друга річниця, від того трагічного післяполудня, коли було знайдено мертвого Евгена Маланюка, а його біографічного нарису ще ніде у пресі нема.

Про Евгена Маланюка як поета і мислителя багато дечого вже написано, а от його біографічні дані не були ще зібрані.

Коли взяти за основу накреслену ним самим діаграму свого родоводу, то вона виглядає так: прадід Евгена Маланюка звався - Федір Маланюк — запорожець, певно, родом з Покуття. Син Федора Маланюка звався — Василь, він і був дідом Евгена Маланюка. Цей дід Евгена Василь народився в першій чверті XIX століття. Помер дід Василь у 1915 році. Він був одружений з Евдокією Ужевєнко (мати її була молдованка), народженою в першій половині XIX сторіччя. Коли померла баба Евдокія, не подано.

Вони — дід Василь і баба Евдокія — мали 22 дітей, з яких залишився лише один син — Филімон. Цей Филімон і був батьком Евгена Маланюка. Мама Евгена звалася Гликерією, була вона донькою чорногорця Якова Стоянова, військовика із сербських осадчих, що їх спроваджувала Катерина II, поруч німців і болгар, для колонізації земель колишніх Вольностей Запорізьких (Новоросія). Мамою Гликерії, а бабою Евгена М., була Марія Лішинська (певно полька, споріднена з Грохольським). Сестрою Гликерії, матері Евгена М. була Варвара, одружена з Михайлом Звольським, високим урядовцем Т-ва пароплавства і торгівлі в Одесі.

Коли зважити, що мати Евгена Маланюка народилася 1880 року, а Евген Маланюк народився 1897 року, коли їй було лише 17 років, то легко можна повірити, що її, тоді наречену поручника уланів, міг викрасти Евгенів батько — Филімон. Саме „викрадання” могло запаморочити молоду дівчину.

Від цього подружжя, Филімона і Гликерії, було троє дітей: Евген найстарший, народжений 1897 року, Онисим — 1898 року та Сергій — 1900 р. Як бачимо, всі три хлопці. Мама Евгенова померла дуже молодою на сухоти. Померла вона 1913 року, мавши від роду 33 роки. Не мав довгого віку і батько Евгена Маланюка. Филімон Маланюк народився 1875 року, а помер у 1917 році - проживши на цім світі 42 роки.

По смерті Евгенової матері, батько одружився, вдруге. Мачухою Евгена була Евдокія Змунчило (колись підупалі дідичі з так званих Змунчиловських хуторів). Від цього шлюбу 1915 року народилася донька Елисавета, сестра Евгена Маланюка по-батькові. Довго Елисавета не жила, бо вже у 1922 році померла на тиф. Елисавета мала ледве два роки, коли помер її батько і Евгена — Филімон.

Молодший брат Евгена Сергій помер у 1922 році. Того ж року, як відомо померла і Елисавета. Про іншого Евгенового брата Онисима не маємо ніяких відомостей.

* * *

Родина, як пише сам Евген Маланюк, була не зовсім звичайна, хоч, може, й типова для степового півдня.

По лінії батька, як бачимо, були чумаки, осілі запорожці . Дід Василь замолоду чумакував і мав, як сам Євген Маланюк каже, виразну поставу гуцула.

Сам Євген Маланюк пише, що в їхньому старому домі, мурованому із степового каменя, жилося „на дві хаті” — дідову і батькову. У хаті діда панував дух віків, старовинного побуту, тисячолітніх звичаїв і обрядів та свідомого, як називає Євген. „україноцентризму” (у свідомості діда неукраїнці були безсумнівними „унтерменшами”). У другій хаті панувала атмосфера українського інтелігента, теж „свідомого”.

Серед материних посмертних паперів були листи від її нареченого, поручника уланів, в якого батько і викрав майбутню Євгенову маму.

Як про неймовірну річ згадує Євген Маланюк про свою зустріч з донькою цього маминого нареченого, тоді вже померлого генерала, в Києві, у 1918 році.

Євген Маланюк пише: „Матері я завдячую дві речі: серце і мистецтво. Батькові — життєву свою невдачу, яку один мій бувший шеф-поляк, не без яду, сформулював так: „пан є найліпшим поетом серед інженерів і найліпшим інженером серед поетів”.

Про Євгенового батька пише Олександр Семененко, товариш дитячих років Євгена Маланюка, так: „Батько Євгена, людина малопрактична у справах матеріальних, був гарячим і завзятим у тому, що тепер називаємо культурно-освітньою роботою”. Ніхто з нас не знає, яку освіту мав батько Євгена. Одначе ми знаємо, що він дописував до різних часописів, режисерував (щоліта) в місцевому театрі та займався суспільною діяльністю.

Євген Маланюк каже, що він завдячує своєму батькові основи свого інтелектуального та світоглядного розвитку.

Думаю, що до біографії Євгена Маланюка належить також доквілля, яке так чи інакше впливало на Євгенове „Я” і то українське „Я”. Олександр Семененко каже, що Євгена виховала земля, до якої належать і географічні контури і береги близького моря. Сюди також належать віки мудрої праці, віки битв і диму пожеж та загартованого ними людського характеру. Простір на якому родився і ріс Євген Маланюк — степовий край колишніх запорожців, колишніх вольностей війська Запорізького.

Цей простір пережив багато „петербурзьких експериментів” у вигляді колонізації („Новоросійський край”), аракчєвських військових поселень тощо. У камяних касарнях таких військових поселень батько Євгена Филімон організував добрі театральні вистави, а перед самою революцією був ініціатором відкриття гімназії у Ново-Архангельську. У книгозбірні Филімона Маланюка були такі книги, як празьке видання „Кобзаря” і навіть твір де Кюстіна, часів Миколи Першого про Росію, у перекладі на російську мову. На нашу думку, все це мало великий вплив на свідомість і розвиток Євгена Маланюка.

* * *

Євген Маланюк народився 20-го січня старого стилю (2-го лютого нового стилю) 1897 року, у містечку Ново-Архангельське, на Херсонщині. Реальну школу в Єлисаветі він закінчив 1914 року. Того ж року був

прийнятий до Політехнічного Інституту в Петербурзі. Але тимчасом вибухла перша світова війна і він, щоб не бути мобілізованим як простий вояк, вступає до військової школи в Києві, яку закінчив 1-го січня 1916 року. Роки 1916 і 1917 був на фронті. У році 1918 прилучився до українського війська. Там працює він при штабі Дієвої армії, як адютант Командуючого Дієвою армією, генерала Василя Гютюнника.

Після програної війни 1920 року перебуває в таборах полонених у Польщі. У 1923 році переїздить до Чехії, де був прийнятий на гідротехнічний відділ Української господарської академії в Подебрадах. Року 1928 закінчив Академію, як інженер гідротехнік. Від 1929 року працював інженером у Польщі (Варшава).

Військові події другої світової війни примусили Евгена Маланюка покинути Польщу та виїхати до Німеччини. Там він, у місті Регенсбурзі викладав математику, в українській гімназії аж до його виїзду до Америки 1949 року. Тут працює спочатку фізично, а потім в Нью Йорку як інженер-кресляр. У 1962 році перейшов на пенсію.

Коли звернемо увагу на молодечі роки Евгена Маланюка, то варто було б підкреслити той момент у його житті, який так майстерно і тепло схопив Олександр Семененко у своєму творі „Харків, Харків”.

Під час перебування Евгена Маланюка на Чехах він духово збагатився. Та й не тільки це. Він там одружився.

12-го серпня 1925 року Евген Маланюк повинчався у православної церкви св. Миколая, на „малій страні” у Празі, з тодішньою студенткою медицини Зоєю Равич, донькою відомого лікаря ще з київських часів, д-р Миколи Равича.

Одного соняшного серпневого дня, а цей день був неділею приїхала Зоя, старша сестра моєї дружини Галі, з своїм чоловіком, Евгеном Маланюком до Росошок. Росошки - це маленьке чеське село, недалеко від міста Йозефова. В околиці цього міста був табір полонених ще за австрійських часів. У цьому таборі перебували вояки Галицької армії, які з наказу президента ЗУНР Петрушевича покинули терен визвольних змагань і пішли через Карпати на Чехословаччину. Якраз у тому таборі батько Зої і моєї дружини Галі, д-р Микола Равич був лікарем.

Згадується цей час якось весело і радісно. У літі дім д-ра Равича був повний гамору, веселощів і невимушености. Сюди на літо зїздила вся студійюча родина. Зоя і Галя мали ще двох братів — Евгена і Дмитра. От тоді ми всі познайомилися з новим членом родини, Евгеном Маланюком. Щоправда, і до того ми чули про Евгена Маланюка, про його „Стилет і Стилос”, та що він і Мухин постійно голодні. Звичайно останнє трохи перебільшено, бо їжі для всіх хватало вдосталь.

Від цього подружжя Евген не мав дітей. У пошуках за працею Евген поїхав до Польщі, а Зоя залишилася в Празі кінчати медицину. На тому їхні життєві дороги розійшлися.

У Варшаві Евген одружився вдруге з чешкою, яка працювала в чеському посольстві в Варшаві. Як розповідають люди, які тоді жили в Варшаві, Евген жив там розкішно. Мав свій дім, садок і великий достаток. Від цього подружжя Евген мав одного сина, Богдана, тепер він інженер-архітект, перебуває у Празі.

У друге незнане, або на другу еміграцію виїхав Євген Маланюк сам. Його дружина, з якою він формально розвівся, залишилася з сином у Празі. За кілька років перед смертю Євгена Маланюка, померла його дружина в Празі.

* * *

Євген Маланюк є одним із найвизначніших сучасних поетів. Перша його збірка вийшла у 1924 році. Окремі його вірші друкувалися у різних часописах ще з 1921 року. Вийшло всього одинадцять книжок його поезій і дві книжки прози, не рахуючи окремих брошур на теми культури і літератури.

За життя поета надруковані такі його поезії: „Стилет і стилос”, вийшли 1924 року. „Гербарій” — 1925 р., „Земля і залізо” - 1930 р., „Земна мадонна” — 1934 р., „Перстень Полікрата” — 1939 р., „Вибрані поезії” — 1943 р., „Влада” — 1951 р., „П'ята симфонія” - 1953 р., „Поезії” в одному томі - 1954 р., „Остання весна” — 1959 р. та „Серпень” - 1964 року.

Крім того Євген Маланюк є автором праць із ділянки мистецтва й культури, а також знаний як літературний критик. Із цієї ділянки видано два томи його прози:

„Книга Спостережень” том I, 1962 року, та „Книга Спостережень” том II, 1966 року. Третій том готувався до друку, але смерть автора ударемнила цей задум.

Деякі поезії Євгена Маланюка були перекладені на чужі мови: французьку, німецьку, чеську, польську, російську, англійську.

Велика збірка його поезій у перекладі на польську мову — поета Чеслава Ястшембець-Козловського — вийшла у Варшаві, перед Другою світовою війною під назвою: „Геллада Степова”.

У році 1965 вийшла збірка поезій французькою мовою у Парижі. Переклад зробили — М. Маслова і О. Репетило.

В році 1967 в багатьох містах Америки й Канади святкували 70-ті роковини народження Євгена Маланюка.

Євген Маланюк був надзвичайно цікавим співрозмовником і дуже дотепним у товаристві. Як мало поетів, він міг майстерно рецитувати поезії інших поетів, як справжній мистець слова.

Цей, в дуже коротких рисах зібраний тут матеріал, почасти ним самим написаний, почасти ще за його життя, з його допомогою скомпонований та дещо додано і від себе. Великою допомогою при складанні цього життєпису Євгена Маланюка послужив мені матеріал, зібраний д-р Зоєю Плітас. Не думаю, що ще тось зібрав більше, як д-р Зоя Плітас.

Бредучи через річку Синюху нижче мосту, який сполучував Ново-Архангельське з Торговицею, а тим самим і Херсонщину з Київщиною напевно ніхто не думав і гадки не мав, що якраз ця Синюха буде так сердечно і тепло оспівана і тим стане широко відомою. Брів і я колись через цю Синюху, коли вода влітку спадала, але й не підозрівав, що якраз тут виростає і дозріває той, який надасть виразности і значимости околиці що стане історично-географічним пунктом українства.

„Молода Україна”, 1970

ЕВГЕН МАЛАНЮК

Інж. Петро Шох

(Спомин)

Евгена Маланюка зустрів я вперше досить давно, десь у році 1922. То було в таборі інтернованих вояків армії УНР у Щидлорні коло Каліша, в Польщі. Туди перевели із Стшалкова 5-ту Херсонську Дивізію, в якій був тоді Євген Маланюк у ранзі сотника. Його важко не помітити. То був високий, стрункий, добре збудований юнак, який ходив по таборівім подвір'ю в незмінних обмотках, що якомсь підкреслювали його трохи цибату ходу. За мундир йому правив „балахон” (так ми прозвали норвезьку рибальську куртку сірого кольору з капузою, що нам давала якась добродійна організація). Не зважаючи на те, що „балахон” робив людину подібною до лантуха, Маланюк умів якомсь по-своєму заламувати капuzu, навіть з претенсією на елеганцію.

Ходив він усе з високо піднесеною головою, так що перше враження робив людини зарозумілої. Всі вже тоді казали, що він поет, хоч, мабуть, велика більшість не знала його творів.

Перебував він у колі старшин і козаків, що мали літературні зацікавлення — видавали таборовий журнал на гектографі (здається, „Веселку”).

В таких, як оце, спогадах є одна неприємна сторінка, а саме, хотілося б говорити лише про особу, якій присвячується спогад. Але доводиться говорити про більше людей, щоб дати тло, без якого все виглядало б не-реально й абстрактно.

Чим тільки не займалися в таборах! Досить згадати про безліч курсів, починаючи з курсів генерального штабу і кінчаючи курсами балету. А в той сам час старі бойові старшини кинулися в ремесло. Пригадую, сотник Федорів, либонь старшина генерального штабу, відкрив майстерню направи взуття і всім оповідав, що думка стати шевцем виникла в нього ще на німецькому фронті. Другий, сотник Мехеда, зайнявся столярством. Почав робити немудрі меблі для сусідніх польських селян, що їм давали перепустки до табору. (З табору тоді випускали дуже рідко, в особливих випадках). Все зароблене йшло за таборовою термінологією, на „поліпшення харчів” — тимбільше, що й розплата відбувалася переважно натурою.

Про сотника Мехеду згадую довше, бо до нього до верстату навідувався і Євген Маланюк з метою „поліпшення харчів”, тобто допомогти господареві при сніданні. А в Мехеди був завжди хліб і навіть сало, а часом і чарка горілки.

Коротко кажучи, то було голодне, обідране Запоріжжя за колючими дротами, з неповторними типами, як от відомий козак Омелько, що вдягався в історичну запорізьку одержу, носив оселедця, займався голярством під відкритим небом, а найбільшою його журбою було, що не міг навчитися грати на бандурі, або біловусий ротмістр Атрахович, що при познайомленні обов'язково представлявся „Особистий ад'ютант і бойовий ординарець генерала Скобелева”. Були перекладачі романсів українською мовою, що тут же продукували свої твори... Всього не перелічиш.

А з другого боку — безнадійна сірість і брак хочби якоїсь перспективи. Був рік 1922. Того року табір Шипйорно був скасований, і всіх мешканців його перевезли до недалекого Каліша. Але це зовсім не змінило їх положення. Правда, час від часу відбувались значніші імпрези. Першою з них була поява місії „Української Радянської Республіки”, що складалася з 3-х чи 4-х суб'єктів виразно „кавказького” вигляду, у вишиваних сорочках, що в супроводі представників „панської” Польщі щось торочили про „амністію”, пробачення якихсь гріхів, а далі по одному пропускали перед „ясні” очі місії і питали, чи бажає вернутися на „родіну”. Висліди були досить мізерні. До повороту зголосилось коло півтора десятка, переважно старших осіб, хоч, пригадую, в числі записаних на поворот опинився один з літературного гуртка, що на прощання написав дуже дотепний веселий фейлетон у „Веселці”, про те як він повертався з табору до дому, як весело вистукували вагонові колеса та який був невеселий (мабуть, нажаль, правдивий) кінець цілої справи по повероті додому. На жаль, забув прізвище автора.

З позитивних імпрез був непоганий театр, був і хор, була старшинська кантина. Неймовірно поширена була гра в „лото”. А взагалі було сумно й безнадійно. З'являлися і зникали різні чутки — про виїзд до Франції, до Бельгії на роботи. Ті, що перервали студії у високих чи середніх школах, вишукували різних можливих способів продовжувати студії. Пригадую як одного разу мій товариш, одесит, хорунжий Женя Ружицький прийшов з-поза табору і зовсім серйозно заявив: „Я продався у рабство”. Виявилось, що то не був жарт. Він підписав угоду з якимсь польським дідичем, що той дасть Ружицькому гроші на 4 роки закінчити медицину, а опісля Ружицький буде 8 років працювати на дідича. Та це виняток, що тільки ілюструє як тяжко й неможливо було простою дорогою дістатися на високі школи у Польщі.

І нарешті неймовірні, але правдиві відомості: в Чехії відкрилась Українська Господарська Академія, приймають теж вояків армії УНР, які перебувають у таборах інтернованих і мають освітній ценз. Поляки дають візи на виїзд. Більш підприємчиві вояки, не чекаючи на візи, подалися через Татри до Чех на „зелену візу”. Поважніші, переважно члени студентських громад, подавали заяви на впис до Академії, діставали формальне завідомлення про прийняття і їхали легально.

Евген Маланюк був у числі останніх. Восени 1923 року виїхав до Чехословаччини і вписався студентом на гідротехнічний відділ інженерного факультету Української Господарської Академії в Подебрадах.

Подебради, — це, мабуть, один із найістотніших етапів у житті молодого Маланюка. Бо то була кузня, де гартувалися характери вчорашніх вояків, які в запалі оборони молодій державі ставили на кін єдине що мали й найдорожче. Тим що перетривали й нудьгували в таборах, народження Академії було неначе заплатою за гірке почуття переможенного.

І справді то було чудо — українська еміграція створила свою національну Політехніку. На території прихильної Чехословаччини, за її славного президента-філософа і гуманіста Томаса Гаріка Масарика та з його підтримкою, постала висока українська школа. По 200 роках відновилася традиційно Київська Академія Петра Могили, хоч не на Україні.

В часі заломання, розбиття й політичного розсварення знайшлася група людей, що об'єднані спільним бажанням, створили щось справді в масштабах великого зриву нації.

Академія — була школою не тільки для підготовки кадрів фахівців. Багато важливішим було те, що в тій школі витворилася особлива атмосфера, де могли формуватися й досконалитись молодечі характери студентів, що походили з усієї соборної України, включно з далеким Зеленим Клином.

Маланюк пішов до Академії, як і сотки інших вояків армії УНР. І тут він отримав те, про що згадував усе своє життя: культурне й освічене товариство, знайомство і приятелювання з кращими українськими мислителями того часу. З них згадати тільки професора Біднова, Ольгерда Бочковського, Євгена Чикаленка. А найголовніше — в Подєбрадах утворився літературний гурт, що писав, дискутував, змагався. Той гурт літераторів мав свою інтелігентну аудиторію.

До гурту адептів літератури належало більше, але за прізвищем треба згадати Наталю Лівницьку-Холодну, Миколу Чирського, Олену Телігу, Леоніда Мосендза. З Праги приїжджали Ольжич, Самчук. На той час, у Подєбрадах, припадають либонь найбільш безжурні й безтурботні дні Маланюка. Він часто згадував з гумором ескапади т.зв. трьох мушкетерів, себто себе, Туган-Барановського (сина) й Мухина. З Мухином, доречі, приятель, там започаткована, тривала до останніх днів у формі сталого листування. В Подєбрадах, крім технічних наук, що було обов'язковим, відбувалося багато доповідей з різних галузей науки. Довший час гостив театр Загарова, була величезна бібліотека. В 60-х кілометрах була Прага — один з кращих старих культурних центрів Європи.

В Подєбрадах оформилася й політична концепція Маланюка. Одна деталь — коли в 1925 р. зав'язалась Легія українських націоналістів (у Подєбрадах), Маланюк був у числі засновників. Але небаром він перестав бути членом Легії і то не з ідейних причин. Просто йому вже тоді була затісна всяка партійна коліска.

А ось що каже про Подєбради сам Маланюк:

*„Думав: прокляття, погрози, постріл
І неодмінно кров.
Доля ж, як добрий, старий Каліостро
Зло обернула в добро.
Знову перо, книги мудрі і рідні,
Людські обличчя і сніг
Тьмяні добраночі, ясні добридні
та молитви на весні...”*

Я познайомився з Євгеном Маланюком у 1922 р. в таборі. До 1926 року в Подєбрадах ми були просто добрі знайомі. Хоч, правду кажучи, від часу виходу в світ його першої книжки поезій „Стилет і стилос” у 1925 році я був великим адоратором його як поета. Та й у цім я не був винятком — всі ми, особливо гідротехніки, були горді, що серед нас з'явився правдивий поет. В розмовах про нього нам було присмно фамільярно, ніби ненароком, підкреслити „наш Женя”.

В 1926 році навесні було засноване студійне товариство „Гідроспілка”. Довелося нам тоді співпрацювати тісніше, і ми пізнали один одного ближче. Але в 1929 р. він поїхав до Варшави, а я до Галичини і наші шляхи на довго розійшлися.

II.

До тривалої приязни прийшло аж у Нью Йорку в 1950 році. Тут була нагода для довгих розмов і до пізнання Євгена Маланюка як людини.

Кілька літ ми працювали або разом або недалеко один від одного і тоді відбувалися щоденні зустрічі під час полудневої перерви. Він був теж частим гостем у нашій хаті, де почувався як удома.

Неодне перегорили за той час. Маланюк був цікавий та оригінальний співрозмовець. Були часом досить запальні дискусії, особливо, коли збиралось товариство. З людиною таких широких зацікавлень, знавця літератур, особливо слов'янських, і філософії, тем ніколи не бракувало.

Спробую хоч дещо пригадати, про що говорили та про думки Євгена Маланюка в окремих питаннях. Якось Євген сказав: „Ми не відмовимося продискутувати з колегою трасу наміченого шляху, але ми ніколи не будемо дискутувати про саму мету. Просто тому, що цього не потребуємо...”

Справді, про мету ніколи не було мови; мета була поза дискусією. Але про що б не точилася розмова, червоною ниткою в'язалася подія чи проблема ні з чим іншим, як власне з Метою. Найбільше говорилося про Шевченка. Ця тема верталася безконечне число разів. Маланюк був одним із кращих шевченкознавців. До речі буде сказати, що він мав подивугідну літературну пам'ять, часто з пам'яті цитував „Кобзаря”, мабуть, знав усього. Розумів і боготворив велич Шевченка. Не міг знести й подарувати ніколи тим, що одягнувши нашого генія в кожух і сакраментальну смушеву шапку, тягнули його із всесвітніх висот до повітової просвіти.

Казав, що українська інтелігенція не знає і не вивчає Шевченка; що в нас мало правдивих шевченкознавців. А без основних студій над Шевченком, нема правдивого українознавства. По Шевченкові, як і слід, був Іван Франко, що його, може, найліпше схарактеризував, дослівно двома словами, в одній поезії Максим Рильський: „простий і ясний”. Євген уважав, що Франко був геніальний український лірик. Тільки через прокляті обставини мусів марнувати свій час на „чорній роботі”. А ліричні твори писав прихапцем у крадений час. І хоч як потрібна була робота на „громадській ниві”, але Маланюк ніколи не простив Михайлові Драгоманову, що запряг Франка до тієї роботи.

А втім, за словами Маланюка, сам Франко при кінці життя зрозумів це і висловив жаль у поезії про ненароджені діти-твори і нарікав, що Драгоманів скрутив йому руки.

Маланюк до кінця був непримиреним противником совєтчини. Він написав кілька памфлетів, присвячених цьому питанню. Але мистець і естет переважав у ньому, коли на Україні появлялась якась нова, надійна літературна величина. Пильно вивчаючи всі новинки совєтської літератури, він вправно вибирав із безнадійної маси графоманської половини все, що мало іскру Божу.

Цінив підсовєтськими поетами він найвище цінив Максима Рильського трохи старшого віком свого сучасника. Потім Миколу Бажана, якого вважав спадкоємцем Рильського. З молодших — Ліну Костенко, Івана Драча, Миколу Вінграновського. До Тичини згубив респект після зустрічі з ним, либонь, у 1926 році у Празі, куди Тичина приїздив до нововідчи-неної місії УССР для ловлення душ серед численної української еміграції на гачок „українізації”. Як оповідав, Тичина робив враження на смерть переляканої людини, що боялася своєї тіні. З пізніших джерел, опубліко-ваних уже після смерті Євгена Маланюка, довідуємося, що Тичина зовсім не був такий полохливий, дуже добре вмів давати собі раду й бути в ласці кожного сатрапа України — від Постишева до Хрущова.

З прозаїків любив Стельмаха за його широкі полотна та Зинаїду Тулуб за „Людоловів”. Про цих двоє відбувалися гарячі дискусії. Були сумніви щодо тенденції та художньої правди їх творів. Євген же міг пробачити письменникові навіть недвозначну тенденцію за самий літературний рівень твору. Певно, що він був по-своєму правий. Проте тенденція могла бути й даниною „кесареві”, що без неї твір і зовсім не появився б. Але були дві думки.

Зате не було розбіжності думок в оцінці Миколи Куліша, якого Євген підкреслено любив ще й тому, що він теж був херсонєць.

Також гордий був з іншого свого земляка і навіть товариша з реальної школи — Юрія Яновського. Він цікаво оповідав про те, що шедевр Яновсь-кого „Чотири шаблі” постав з оповідань генерала Юрка Тютюнника, командира 4-ї Київської дивізії Армії УНР, героя Першого зимового походу і Другого, що скінчився Базаром.

Тютюнник, динамічна натура, зневірився в доцільності дальшого сидіння в таборах і вернувся на Україну після Другого походу. Там його приділили до Одеської кіностудії і примусили грати свою власну роль у фільмі, що мав віддати боротьбу „доблесної” червоної армії з „петлю-рівськими бандами”. Тютюнник зустрів у студії Юрія Яновського, що був там сценаристом. За словами Маланюка, Тютюнник у довгих розмовах оповідав Яновському про боротьбу Армії УНР за незалежність і ці опо-відання лягли в основу згаданих „Чотирьох шабель”. Пізніше Тютюнника просто зліквідували.

Цінив Маланюк і подивляв неперевершеного майстра сонету Миколу Зерова. З пієтизмом згадував про духово співзвучних своїх сучасників Юрія Липу і Юрія Клєна, що обидва невчасно відійшли. Багато і посьвятно працював, підготовляючи видання їх творів.

Пригадується час, коли по цей бік залізної заслони розпинали Миколу Хвильового. Чого тільки не писали тоді про нього! І міра втратилася так, як то вміємо робити тільки ми. Маланюк дуже болів над цим. Він був по стороні Хвильового. Він казав, що не можна обвинувачувати мистця за вчинки його персонажів. Для нього мірилом була мистецька вартість тво-рів. Та й закинути Хвильовому брак послідовності не було рації після того, як він написав свої знамениті „Памфлети”, а пізніше „Вальдшнепи”, і нарешті заплатив найбільшу ціну за ревелюційне „Геть від Москви!”. І це все в умовах нечуваної деспотії, в повній свідомості того, що його за те чекає.

Розумів і подивлявся геній Гоголя, якого рахував сином української землі. Не поділяв думки декого з українських людей пера про відступництво Гоголя. Уважав це великим непорозумінням. Щоб судити Гоголя за те, що він писав московською мовою, треба взяти тодішні імперські аспірації „малоросійського дворянства” та переконання, що та імперія є спільним добром України й Московщини. Безумовно, із сучасної точки погляду то було смішне і наївне, але історичні факти треба брати такими, як вони були, а не як нам хотілося б. Зате на творах Гоголя, хоч писаних помосковськи, вчилися патріотизму українські покоління до самої революції 1917 року. Бо вся українська тематика Гоголя напоєна такою великою любов'ю до української природи, побуту і людей, що розмови про відступництво Гоголя здаються не серйозними.

Іншим улюбленим письменником Маланюка був граф Алексій Толстой. Він був теж української крові, бо походив по простій лінії з козацького роду Розумів, пізніше графів Розумовських.

Про братів Розумовських — Григорія (старшого), що одружився з донькою Петра Великого Єлисаветою російською імператрицею, і молодшого Кирила, останнього гетьмана України, Євген міг оповідати годинами. Він прочитав був про Розумовського доповідь, і десь у його паперах повинні залишитися матеріяли студій над цікавим козацьким родом Розумовських.

Згадати треба теж поета Гумільова, що його Маланюк високо цинив, а також Анну Ахматову (Горенко). Ще любив він читати й цитувати найбільшого російського сатирика Салтикова-Щедріна, що бувши високим російським урядовцем (губернатором) і знавши всю адміністративну машину монархії, нещадно висміяв систему царської Росії у своїх безсмертних творах, особливо у „Пошехонській старині”, „Господах Головлєвих” та в „Історії города Глупова”, написаній навмисною канцелярською мовою, породженням царського бюрократизму. Деякі вислови Щедріна стали синонімами, і їх любив Євген приточити в розмові.

Було б неправильно думати, що в цих з пам'яті записаних уривках я подав усе, що було переговорене на протязі майже двох десятків років. Я поминув багато великих імен, що були темою розмов. Свідомо не згадую про політичні розмови, гадаючи, що ще не час про це говорити. Через ці причини не згадую розмов про товаришів пера Євгена Маланюка — його сучасників.

Кожна людина є окремий світ. І що вищий інтелект людини, тим складніший стає той світ, тяжчий до зрозуміння і схарактеризування. Маланюк був людиною багатогранною, з дуже широким діяпазоном зацікавлень, людиною безкомпромісових переконань у принципових питаннях.

І в той сам час був він іноді безпорадним у звичайних щоденних справах. Як дуже розумна людина, він знав це, старався приховати перед сторонніми, але цілком отверто з йому одному властивою усмішкою в колі найближчих, кепкував сам із себе.

Був дуже вибагливий у доборі знайомих і дуже вразливий до всяких форм у чужому оточенні, але був найприємнішим, непримушеним компаньйоном поміж своїми. Був самітним контемплятором і дуже

любив життя й людей. Особливою любов'ю любив свій край і своїх людей. Про це свідчить вірш, написаний у Гантері 1956 р. „В горах”:

*Земля — одна. Й над нею сяє Синь. —
Єдиного для всього світу — неба.
Єдині форми сили і краси,
Ні назв, ні чисел згадувать не треба.
Гребенів? Ниптер? Хата чи намет?
Тим самим димом віє від багаття,
Ті самі - хліб і молоко, і мед
В заатлянській зоні Підкарпаття.
І довкілля
Зовсім рідне.
Й надодаток пахне
Ось чебрець — херсонське свшан-зілля.*

ЕВГЕН МАЛАНЮК, ЯКИМ Я ЙОГО ЗНАВ

Проф. Дж. М. Кіршбавм

Студенти у варшавському університеті, де я студіював, маючи стипендію, влаштовували демонстрації, і шкільна влада закрила університет. То було в лютому 1934 року. Зима була гостра й багато студентів з мого гуртожитку порозїжджалися додому. Мені нікуди було їхати, і я залишився в Варшаві. Кожного дня я заходив до читальні чехословацької амбасаді переглядати журнали й газети. Одного дня мила секретарка амбасаді, познайомившись зі мною, заявила, що вона є дружиною українського поета і запитала мене, чи не мав би я бажання зайти до них на чай і познайомитись з її чоловіком.

В тому часі я зовсім небагато знав про українську літературу, тому з зацікавленням і радістю прийняв запрошення. Наступної неділі з квітами в руках постукав до дверей скромного варшавського помешкання. Двері відкрив мені високий гарний з лица пан і усміхаючись сказав:

— Ви певно і є той словацький студент, про якого я чув від дружини. Будь ласка, заходьте! Я — Маланюк.

Це був початок не простого знайомства. Так почалася наша приязнь, що тривала понад чотири десятки літ і перенеслася з одного континенту на другий. Євген Маланюк був такою рідкісною людиною, яку ви з першого погляду мусите подивляти й любити. Високий і сильний, проте лагідний, з особливою теплотою в голосі та мелянхолійною усмішкою. Не дивлячись на його досить високе соціальне становище та славу поета, він поставився до мене, молодшого від нього на кілька років, як до давнього приятеля...

Після чаю, ми пішли пройтися з дружиною і маленьким синком у візочку — вулицями Варшави. Тоді розповів мені Євген Маланюк історію свого ще молодого життя. То була трагічна історія! Разом з трьома братами (якщо мене не зраджує пам'ять) він воював у рядах армії Української

Народньої Республіки з большевиками. Брати згинули на війні, а йому залишився жакливий обов'язок сповістити про це старого батька. Довідавшись про смерть синів від Євгена, батько помер від розриву серця на його таки руках.

Після поразки опинився Маланюк з рештками армії в Польщі, з якої згодом переїхав до Чехії на студії. Закінчивши студії гідротехніки з титулом інженера в Подєбрадах, дістав працю в Варшаві, де жив постійними надіями на поворот до вільної і незалежної України.

Покидаючи дім гостинного українського поета, я дістав від нього збірку його поезій та книжку про Шевченка. Окрім тих дарунків, я мав запрошення бути їхнім щонедільним гостем. Гостюючи в Маланюка, я зацікавився українською літературою, історією України та долею українців під Польщею. Євген Маланюк був чарівним співрозмовником, я піддався його особливому чарові, та й не тільки я! Багато років згодом, коли ми вже жили з родиною в Канаді, кожного разу, коли нас відвідував Євген Маланюк, мої діти перебували під чарами його особовости.

Закінчивши шкільний рік, перед своїм виїздом з Варшави, я приніс Євгенові мою статтю про Шевченка, друковану в поважному словацькому журналі „Елан”. Він радів, як дитина. Перечитував її декілька разів, дякував мені за неї, пригортаючи міцно мене до себе. Він мусів гаряче любити свою культуру і свого, мабуть, улюбленого поета!

Після повороту до Словаччини, я вислав йому мої статті, друковані в літературному журналі „Перо”. Багато я там присвячував уваги українській літературі. В наступному академічному році, я відбув один семестр у Кракові. Там за порадою Маланюка я нав'язав знайомство з професором Богданом Лепким та його асистентом, Юліяном Генником-Березовським. Рік пізніше обіжджаючи Польщу з групою словацьких студентів я відвідав Львів. Нас сердечно прийняли директор українського музею, ректор духовної семінарії о. Лаба і митрополит Андрей Шептицький. Все це завдяки порученням Євгена Маланюка.

Студії в Парижі й воєнні події років 1938-39 у Словаччині, перервали наше з Маланюком листування. Біля Різдва 1939 року я отримав від нього листа з окупованої німцями Варшави: Маланюк шукав доріг на Словаччину. Негайно я подав йому спосіб як до нас добитися, але відповіді на мою пропозицію вже не отримав. Від тоді аж до 1952 року я зовсім втратив з ним контакт.

Як інші емігранти, я опинився після війни в Нью Йорку. Один з моїх українських знайомих в Нью Йорку згадав ім'я Євгена Маланюка і сказав, що Маланюк живе в Нью Джерзі. Він подав мені Маланюкову адресу і я негайно відвідав його. Ми обнялися із сльозами на очах. До пізньої ночі ми радувалися нашою зустріччю. Згадували минуле, роздумували над долею наших рідних, наших народів... Маланюк був всебічно освіченою людиною. Не зважаючи на його вузько-технічний фах, в коло його знань входили чужі мови, літератури, мистецтво. В кожній ділянці культури він виявляв глибоку ерудицію і тонке відчуття.

Я живу в Торонті. Мене частенько з тієї пори відвідував Євген Маланюк, якого моя родина завжди чекала з великим нетерпінням. Його відвідини нашого дому були кожного разу — святом. Його книжки лежать на полиці

— це для мене скарби та спомин про доброго друга, великого українського патріота та прекрасну людину.

Коли мене запросили написати про Євгена Маланюка пару слів — я відчув гордість, що можу докласти до книги пам'яті кілька скромних слів про Євгена в один з періодів його бурхливого життя, варшавський, період життя поза його улюбленою Україною.

* * *

У 50-х роках Євген Маланюк опинився в бурхливому морі таборових республік. Таборове життя, не дивлячись на всякого рода невгоди, було виповнене по вінця літературою. Зїзди, наради, виступи, обмін ідеями, бажання творити „велику літературу” гострі полеміки і надхнення для творчості. Були видавничі можливості, а численні періодики давали трибуну для вислову найширшого вахляру поглядів на вартість, завдання і суть літератури. Була конфронтація творчих літературних поколінь — старших, середніх і зовсім молодих. Було кипуче життя, про яке Маланюк як і інші письменники згадуватимуть згодом з тугою уже на інших континентах. Проте, це життя буяло в Європі, що стояла в обличчі нової війни, була небезпека від советських людоловів, провокацій, схоплень та насильних вивозів в країну білих ведмедів непокірних громадян...

Тиху пристань після довгих емігрантських блукань знаходить Маланюк в Нью Йорку, де прожив до кінця життя. За двадцять років у „безсоняшних щілинах Мангатану” в „каньйоні божевільного Бродвею”, що був, як і перед ним для Олександра Кошиця в сорокових роках, „великим Бердичевом”, Маланюк працюючи в інженерному бюро, багато пише, читає лекції в літературних клубах, на молодечих таборах, в різного рода „народних університетах”. З Нью Йорку виїжджав влітку в Гантерські гори де шукав подібности до Карпатських полонин, а також до різних міст Канади. В Альберті він відкрив таку ономастичну знахідку: „Саскачевань звучить як Саксагань” (Канадський сонет). Всі більші міста Америки й Канади запрошують поета виступити з читанням поетичних творів.

**Зустріч після довгої перерви
з д-р Зоєю Равич-Плітас
в Канаді 1959 р.**

Місце
для
напису
адреси

Місце
для
напису
адреси

Місце
для
напису
адреси

Місце
для
напису
адреси

Місце
для
напису
адреси

ЛІСТІВКА

1. IX. 58

Мила Зо! !
Вам
Ваша
мама
Зі
радістю
на
30 літ
Ген

Один з радісних листів
Евгена Маланюка, написаний після
дасяивої зустрічі в Торонті
з др. Зосєю Плітас.

Зарпечений
у
Америці
Місце
для
напису
адреси
у
Америці
Місце
для
напису
адреси
у
Америці
Місце
для
напису
адреси
у
Америці
Місце
для
напису
адреси
у
Америці

Маминко, що ти мені
вже застий і ви
кабись поспієш застий
рад з твоїм листу. Але
лишчу ти скажеш, що
слово дурниша, поспієш
бути твою, — і потрапив
те листу і кідом лишчу
потрапив не лишчу і не
зупин. Чи не лишчу,
по лі віддає... вам.
Не посідає, веди
красьда мод. може пот
заїва. Але і лишчу
лишчу там свої лішчу
до кідом.

Дружуємо листа Е.М. до д-р Зої Плітас після авторського вечора у Філядельфії:

Мила!

25.XXII.66

...Той філядельфійський вечір мене грекварів. Вступне слово мав такий Біляїв - я його раніш не знав. Він мене просто вразив шириною уявлення ніби моєї творчості (й особистості). Не знаю, чи десь він зможе видрукувати. Цікаво, що він (як і я) зовсім не фаховий літерат. Але — є розум та відчуття, яких жодна школа (ані студії) не дають.

„Слово” Біляєва було, власне, перший того роду прояв в цілیم моім житті. Хіба окрім першої рецензії на „Стилет” ще бл.п. Миколи Зерова у „Житті й Рев” 1926 р.

P. P. S.
„Слово” Біляєва було,
власне, першим того
роду прояв в цілім
моім житті. Хіба окрім
першої рецензії на „Стилет”
ще бл.п. Миколи Зерова
у „Житті й Рев.” 1926 р.

Закінчення цього листа в оригіналі:

ІЗ СПОГАДІВ ПРО ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Леонід Полтава

Берлін, літо 1943. Бессермерштрассе, ОСТ-табір. Нудні шеренги бараків. Навколо дрти. За ними напіврозвалений Берлін. Лише в неділю можна вийти на пів дня, без права їхати трамваєм, іти до кіна. Перечіпляємо значки „ост” з піджаків на сорочки. Отже, вони є, і їх немає. Це вдень. Вночі інший вихід, не на ворота, вже в трьох місцях підірвані дрти, в бурянах, лише треба обережно виповзати. Буваємо на вулицях міста значно частіше вночі, ніж удень. Сьогодні маємо побачення на Александерпляц біля кіоску з різномовними часописами. Богдан Кравців уже чекає. Приніс мені і моєму товаришеві, кубанському козакові В.П. чималі пакунки з картопляною і селедцевою салатою...

— А для Вас пане Леоніде маю ще й Маланюка!

Того вечора не пішов до кіна, як плянував, але подався в табір. Маланюк потряс мене. Максим Рильський якось відразу відійшов на другий плян. Маланюк зайняв мій обрій. І не лише мені, бо читав його учителям, технікам, селянам-друзям по таборовій неволі. Швидко зрозумів, чому советські критики називали його „фашистом”. Євген Маланюк - це справді український поет. Талантом різко відрізнявся від мого поетичного „батька” Рильського в окупованій Україні...

Регенсбург пізня осінь 1945 р., із сніжком, або ж рання весна 1946 р. Живу на приватці. Грім з ясного неба: тут є Євген Маланюк! Зрозуміла річ, Лиман, Манило і я кинулись розшукувати, познайомились. Справляє гарне враження - велетень не лише духом, а й тілом. Ерудит, енциклопедист. Світова література, наша і, звичайно, російська. Багато цитат, від Малярме і Гюго до Блока й Гумільова. Я зрозумів його покликання в поезії: тисячолітня, багатотисячолітня Україна.

Були разом у Новому Ульмі. Пан Євген дивлячись на готичний собор, сказав:

— Якщо не станемо такими, на нас чатують великі небезпеки...

Кілька його висловів врізались у пам'ять:

„Іван Багряний — великої сили людина, але бракує культури і тому це піраміда, але без вершечка”.

Про Михайла Ореста: „На стеклодувний завод і там буде чаша Граля...”

Про нас, молодих: „Між українцями багато пишуть, бо ми народ, що терпить, але поетів мало. Читати й читати, і цілий світ об'їхати. Таланти треба шліфувати... працюю.

Про себе: все там (у Чехословаччині) залишилося — родина, рукописи, поема про Тютюнника... не пишу, бо не маю трампліну, від чого скочити...

Державин — він підсліпуватий на поезію. Шкода, що я не збирав видань графоманів. Це була б найцікавіша бібліотека в світі — сміючись заливно. Часто цитував і хахаха.

*Сяду, сяду під вербою.
вип'ю каву з молокою....*

Читаючи цей „вірш”, написаний в Україні неукраїнцем, розкотисто

сміється. І читає якимось незвичайно, він просто його смакує, наче щось істинне.

Окупанта України ненавидів. Казав: „а насправді вони — ворішки, тільки Захід не розуміє. Всі вони „долгорукіє”...

Ми з Манилом читали йому свої твори. Євген Маланюк не давав оцінок, не робив завважень, все було видно по його обличчі. Радив читати, радив також не писати багато, бо „кожний фонтан може висохнути”... Цікавився віршами, які я тоді писав у таборах, але зареагував позитивно лише на два-три. А про один мій вірш „Перемога” сказав: я би під ним підписався... Цей вірш якийсь час лежав у Маланюка і тому не ввійшов у мою першу збірку „За мурами Берліну”. Я включив його згодом у збірку „Українські балади” (Париж, 1952) і присвятив своєму видатному Учителеві.

Євген Маланюк влаштувався викладачем математики в гімназії в тому ж місті „Рузаріїв”. Ми бачилися ще під час засновання МУРУ. Скоро він порадив мені відійти від того „стовпища”... Ми часто купалися в Дунаю в Регенсбурзі. Він тоді казав: Це другий Дніпро. Дунай - свята ріка, бо слов'янська ріка, мінус Расся... Плавав він як риба. Не любив, як називали його „паном інженером”... був інженером у Варшаві для заробітку.

Нью Йорк, 1960-ті роки. Назабуття зустріч біля церкви. Обійми, навіть сльози. „Голубчику” — обняв, як сина. Ледь-ледь подався. Зір з'осереджений, реакція негайна, вражаюча точність вислову, часто з гумором. Ніколи в церкві не сідав (ми були з ним у кількох ньюйорських церквах різних віровизнань, включно з св. Патриком). Був католиком, а від православ'я залишилося оте стояння в церкві. „Це вияв почитання Бога, дуже недосконалий, звичайно...”

Якимось висловився: „громадянство все менше читає, так і знову просплять Україну...”

...А іншим разом: „нечитання вижене українців зі світу...” Або: „знайомий наш інженер читає тільки пригодницьку англійську літературу. Вона цікава, але хіба для детективів...” І ще: „усвідомлення України принесли для нашого народу поети, починаючи з Бояна віщого...”

Приязнився з письменником-повстанцем Фотієм Мелешком. А Микола Аркас був для нього справжнім відкриттям. Їдучи відвідати Аркаса зі мною, в дорозі сказав:

„Син хоч аматора історика, але ж історика! Ну і „Катерина”! Уявіть, голубчику, його батько не знав ніоднієї ноти і ...написав оперу! Найняв якогось дяка, грав йому на фортеп'яні, співав, а той записував...”

Знайомство з Аркасами тривало роками. Жив самотній, хоч мав чимало знайомих жінок. Писав довгі роки до „Вісника ООЧСУ”, дружив з професором Іваном Вовчуком. Високо цинив Лева Шанковського. Розпитував з цікавістю про сучасну Україну, про Європу, зокрема про Іспанію, Францію. Кілька разів у помешканні на Форест Гілс, у невеликій, як він називав, „одноосібній” кімнаті з усім необхідним, ми один одному читали вірші. Раз навіть при свічці! Маланюк читаючи летів, як орел. Віддалі між ним і його народом зникали. Я розумів його настрої, коли він говорив:

— Нас можна, як народ знищити тільки шляхом самознищення.. Коли б наші люди читали нашу літературу — були б кращими українцями...”

Згадував, як приїхав до Нью Йорку і показав документи інженера, то йому наші порадили іти вантажником у порт — „може приймуть, бо виглядаєте мощно” ...Звичайно, тих порад він не прийняв, хоч життя було не легке.

Ішли роки. Він почав уникати розмов про поезію. Надходив час спогадів і то з самого раннього дитинства. Дещо я записав з тих спогадів з відома поета на стрічку. В мене збереглися ці записи.

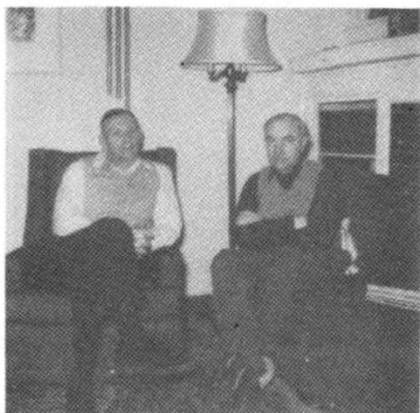
**Єдине фото Євгена Маланюка
в українській сорочці, з Леонідом
Полтавою 1963 р. Нью Йорк.**

**Праця в інженерному бюро в Нью Йорку,
липень 1961 р.**

Вересень 1960 р. в Торонті.

1961 р. у Миколи Бутовича.

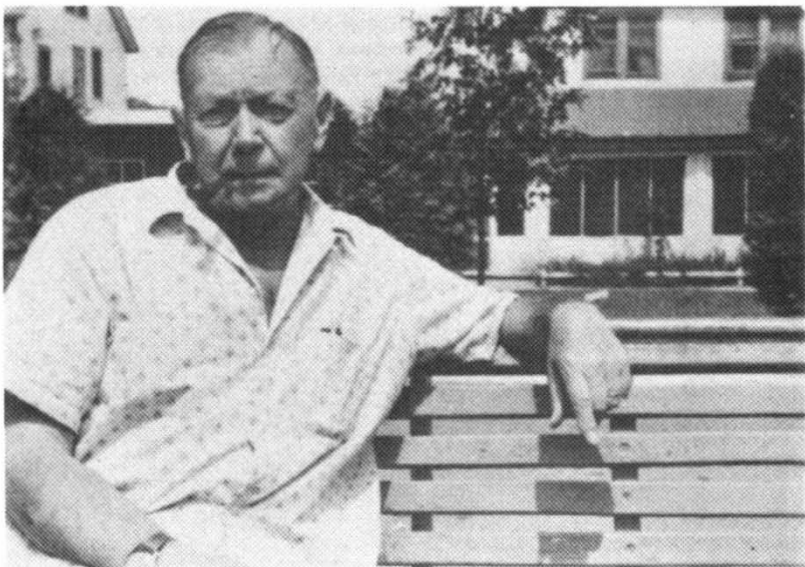
1963. Євген Маланюк в хаті Мілюсі й Василька Янішевських (сина приятелів і земляка інж. Івана і д-р Галі Янішевських) під час відвідин Торонта.

**1963 р. Євген Маланюк в товаристві Миколи Аркаса та його дружини й п. Рубчак.
Зліва: М. Аркас, п. Рубчак, Е. Маланюк, п. Аркас.**

**Великдень 1965 р. в Торонті Е. Маланюк в товаристві
д-р Зої Плітас і її сестри.**

Евген Маланюк влітку 1965 р.

**Світлина поета зроблена в „Орест Студіо” в Едмонтоні
1965 року.**

Осінь 1967 р. На Оселі „Київ” з Янішевськими.

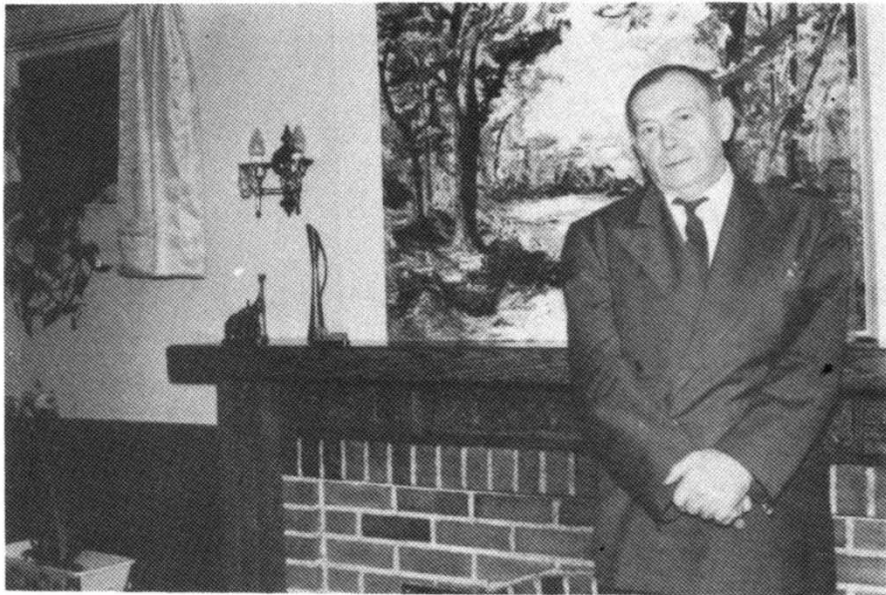
Евген Маланюк, д-р Зоя Плітас та Борис Олександрів у Янішевських (старших). Пізня осінь 1967 р.

**Торонто, 7-го січня 1968 р. у Янішевських (старших) Сидять:
Евген, Мілюся, Василь, Софія Францевна. Стоять: Іван
Янішевський, Галя Янішевська, Марія Когут.**

**(У дітей) Евген, Софія Францевна, Василько, Зоя, Марчик, Роксолянка,
п. Марія, Галя — в день народження Василька і Роксолянки
21 січня 1968 р.**

Остання фотографія перед смертю, зроблена Зоєю Плітас в помешканні Василя і Мілюсі Янішевських в Торонті 21 січня 1968 року.

В тому часі назріває думка зібрати розсіпані по різних журналах есеї в одну книгу, що він і здійснює завдяки директорові видавництва „Гомін України” Іванові Бойку, одноступцю й поклонникові Маланюкового таланту. У висліді численних зустрічей в Торонті, багатогодинних розмов та узгіднень появляються в тому ж видавництві два томи „Книги спостережень” і заохота доброго приятеля впорядкувати ще матеріали до третього тому, яке видавництво готове було видати зараз після випуску у світ другого тому (1966).

Але смерть не зрадила дивного поетового передчуття, що лютий місяць справді лютий

*„скочить ззаду на крижі мені
І кістяк задубілого тіла тільки хрусне...*

Поет помер 16 лютого 1968 року в Нью Йорку.

У вірші „Квітень” у посмертній збірці „Перстень і посох” є мотто:

*„Ne placte za mnou
Ja bylam jsem jen pisení
Ja bylam jsem vánek
Co hladil ti vlasy”*

(Вірші сина на 4.XI.1963)

Значить, син Богдан успадкував поетичний батьків талант і пише чеською мовою поезії, зарисовуючи коло слов'янського кровообігу Маланюкового роду.

на могилі в Бавнд Бруку.
1979 р.

На могилі Євгена Маланюка

*Двоякісне перо — Його стилет і стилос
Навіки випало з поета мертвих рук.
Невже ж цим звершилось і завершилось —
Оця могила й тихий Бавнд Брук?*

*І як остання пільга і остання ласка
Для душ кількох, що прийдуть на могилу ту —
Посмертна і чужа до невпізнання маска
Утиснена у нагробка плиту?*

*Ні! Вірш Його — залізних строф когорти —
Поставив він на варті віковій,
Поки новітній Симон прапори розгорне
І заgrimить останній за Україну бій.*

*Прийде година звершень Богом дана
І завершиться путь полум'яно-палка:
Його поезії у Стольнім, там коло Богдана
Співці читатимуть вітчизняним полкам!*

Володимир Біляїв

СТАТТІ

ПОЕТ АПОКАЛІПТИЧНИХ ЛІТ

Дмитро Донцов

Значення Е. Маланюка зрозуміємо тільки на тлі задушного повітря нашої поезії перед 1-ою війною. Лишаючи на боці велетенську й самотню постать Лесі Українки, то була „поезія згорілої душі й перетлілого серця” (А. Кримський), „тихого суму в серденьку тужливим” (М. Вороний), поезія „розпачу й квиління” (П. Карманський), „ніжного співчуття до горя і суму” (Б. Лепкий), анемічної сатири (Самійленко), безсилої мелянхолії (Олесь) або наївних альковних захоплень (В. Пачовський)... Певно, старався дехто з них видобувати із своєї ліри „боеві акорди”, та (слова Л. Українки) „під мертвим доторканням мертвих рук” беззвучно торохтіли звуки — „живі слова в плохих устах”.

В цю добу увірвалася поезія Е. Маланюка: і в лірику передреволюційну і пореволюційну, із зманірованим квилінням Тичини, і з гістеричним сюсюканням Сосюри. Не дурно писав про себе Е. Маланюк:

*До Тичин і Сосюр я навмисно
тверезим варягом
Увійшов в цю добу історичних
вітрів і злив*

„Архипелаг послуних хуторів” Еллади степової — року Божого 1917 — враз сколихнув великий землетрус. „Над гробом народу хитнувся камінійний хрест, на древнім кров'ю залитім просторі” розверзлися могили, і — мертві встали. Щоб знов хопитись за мечі... Вогонь отих залізних літ блискає в поезії Маланюка:

*Під грім гармат, під вітру подих дикий,
Гула дудонь з-під варварських копит,
Ми не зазнали іншої музики
І інших слів в вогні залізних літ...*

П'ять довгих літ, а там — тяжке похмілля! Вигнання, чужина. Слова прокляття бринять в його поезії, бо що ж із залізних літ вродилося? —

„Щось, ні життя, ні смерть”, „хвилевий шал”, який напав на Неї, „повію ханів і царів”. Лишилися ж — „руїни, степ і вітер”.

Як так, то „хай буде проклята ледача кров і мертві душі” безсилої Еллади степової! Яка — в такий момент! — хоч напоїла землю „вразою кров’ю”, але „кайданів не порвала”. А так, здається, близько, над Києвом летіла крилата Ніке, богиня перемоги! Близько... Лиш побачив поет, що та богиня була мов Самотрацька „Ніке безголова”, „сліпе й крилате тіло”, тільки й усього!

Тільки й усього? Але тоді чому ж була в її „руках у тьму простертих, в несамовитій силі руху, — така страшна погорда смерти, таке сліпуче сьйво духа?” Ні, не всує ці дари далися Україні! Бачить поет, як зорі степові складались „в букву тайн”, як „пломінним пророцтвом” вже „значили початок пори”, коли воскреснуть мертві. Нехай довколо „шабаш, шум і шал”, хай

*прогаяли великі дні
скалічені й маленькі люди*

Нехай — настане день, і „в чорний час зневаг, насильства й муки, коли регоче хам над німеччю краси” — отчизна знайде сили, щоб нагло

*вовком кинутись, налить залізом руки
І кров’ю ворога жагу свою зросить.*

Видиво грядучого Армагедону блиска з стількох віршів поета! Бачить він, як „щоденний галас перерве Архангельська сурма... І обагриться небосхил кривавий, і людське серце здіме на мечі”.

Бачить і ту батаву велетнів, що карою, судом Божим спаде на воїнство диявола, й на власну погань. Будуть це люди, що виточуть із себе „сліпу і рабську кров”, які „відродять землю в вогні”, які „прозріють в полум’ї пожеж”. Будуть це люди, що „на лицах їх сонце, і на грудях невидані знаки”. З’єднаються в їх душах — „і темний гнів, і виклик долі, і запорозька лють” — не „шал хвилевий”, — напруженість, суцільність, важкість, повність”.

Вони знівечать Суздальського гада, і над Дніпром поблекне „скитсько-еллінська краса” і „лагода Еллади”. Натомість прийде „варязька сталь і візантійська мідь”, щоб „власний Рим кордоном вперезав нову державу, щоб поруч Лаври станув Капітолій”.

Співець апокаліптичної доби, України, її Слова, що в нього „полум’ям взялось і огненно заговорило” і прокляттям плебейської ідилії, безголової країни: осанною її зв’язаним силам велетня, сьйву її Духа; візією останнього бою архангела мечоносця з силами тьми на нашій землі.

І ще щось: ще перед 2-ю війною вказав поет, коли саме прийде день суду на Україну:

*Ні, чую, бачу: родиться, встає...
І карою здригнеться спраглий степ
У третю стражу світової ночі...
Знов на Богдановій дідишні*

*Історії свистять вітри...
Ще не один раз все повторили
Під грім історії... І може тільки втретє створиш,
І втретє запала весна...*

Все це пригадується — 30 літ! Так недавно і так давно: „Гербарій“, „Стилет і стилос“, „Земля й залізо“, „Земна Мадонна“, „Влада“, „Перстень Полікрата“, „П'ята симфонія"... Не дивно, що його поезію (як і поезію О. Теліги, Л. Мосендза, О. Ольжича, Ю. Клена) гробовою мовчанкою зустрінули надвірні критики „порядного товариства“ львівського з „Діла“ і з „Назустрічі“, з органу літературного блазня, а тепер московського попихача М. Рудницького, і — зайлою лайкою московська преса „рідною мовою“ в Харкові і Києві. Бо аж до 1930-их років ішла між тією пресою і „Вісником“ полеміка, в якій Е. Маланюк брав активну участь. Бо „Вісник“ читали і втаємничені магі режиму, і потаємно, їх противники на Україні: на комедії „правосуддя“ над Спількою Визволення України в 1930 р. в Харкові, большевицькі прокуратори Михайлик, Слісаренко, Любченко, Ахматов, розпитували обвинувачених, де й коли хто читав „Вісник“ львівський. Що його читала СБУ-ка молодь знаємо із зізнань С. Єфремова, Ніковського і Чеховського... Поезії (і статті) Маланюка дісталися отже тоді й за залізну заслону. Хотіли його, вже по 1945 р. урочисто поховати й „муромці“ з МУРу під диригентурою Шереха-Самчука-Косача-Костецького. Хоч надаремно та вперто, бо визнавали вони (як і М. Рудницький) тільки літературу дрібних особистих переживань або літературу для забави, не великих пристрастей, великих прагнень, великих проблем, великого формату.

Страхнути совістю народу „мирного й негордого“, який „в масній землі нестямно поринав“... заразити безумною вірою, що

*Крізь зойк заліз, крізь звіря рик,
Крізь дим руїни — Україну
Новий узріє чоловік...*

пригадати, що нічого нема на світі, як тільки „Мус і віра“, що

*звіря переможе Дух,
Велика віра —*

— це суть поетичного Слова Е. Маланюка.

Самітними, звичайно, бувають такі поети, які не лише віщують і кличуть, але й напоминають, карають „партачів життя“ (О. Теліга) або „вожденят вошиві душі“, „хохлацьку глупоту“, „крутіїв“ та „агентів“, і той їх „ярмарок“, в яким „все творче гине, задушується все живе“ (Е. Маланюк).

Цєю самітною, „вузькою“ путтю треба йти до кінця. Це ж бо є і шлях України серед оглухлих, злурілих і зникчменілих сильних світу цього.

ЕВГЕН МАЛАНЮК — „КРИВАВИХ ШЛЯХІВ АПОСТОЛ”

Богдан Романенчук

Опинившись з рештками недобитої армії за дротами польських таборів для інтернованих Євген Маланюк, тоді двадцятьтрилітній старшина Петлюрівської армії, глибоко й боляче переживав поразку і разом з бойовими побратимами дошукувався причин трагічної невдачі. „Ми розв'язували, — каже він, — загадки, ряд загадок, які поставила перед нами історія.. як це сталося, що ми ідейно адже непереможні, тепер переможені й безсили? На ці й подібні питання ми відповіді не одержували від наших військових начальників (що самі собі ставили подібні питання), ані навіть від тих політиків цивілів, зазвичай міністрів, які вряди-годи відвідували нас у таборах. Залишалося шукати відповідей самостійно, отже самотужки. Бібліотек властиво майже не було. Отже треба було починати з самих себе, з роздумувань у пуші, з лірики... І лірика заговорила перша”.

Отак почався Маланюк-поет, коли скінчився Маланюк — вояк, поет, що у своїх перших віршах виливав тугу і жаль за втраченою батьківщиною. Поезія давала полегшу й розраду, перш усього давала можливість поділитись своїми думками, почуваннями й міркуваннями хоч би з самим тільки папером, дуже часто найбільш довіреним другом поета. І від того вже приходиться полегша, хочби ті віршові рядки залишилися неопублікованими. Але вони не залишилися невідомими й появилися зразу в рукописній, чи машинописній таборовій газеті або у спільній збірці „Озимина”, а згодом, коли він звільнився з табору, в окремій збірці „Стилет і стилос”, що вийшла в 1924 р. в Подєбрадах на Чехословаччині де Маланюк почав студіювати інженерію.

Назва збірки характерна майже для всієї творчості Маланюка, бо він усе своє життя був поетом і воїном, що користувався то стилетом, то стилосом. В „Написі на книзі віршів” він каже:

*„І ти, нащадче мій, збагнеш!
Як крізь тисячолітній порох
Розгорнеться простір без меж.
Збагнеш оце, чим серце билось,
Яких цей зір нагледів мет,
Чому стилетом був мій стилос
І стилосом бував стилет.*

Змінивши „стилет” на „стилос”, з-під якого спливали не раз сумовиті і сповнені глибокого жалю й туги за батьківщиною вірші, стилос ставав знову стилетом, що спливав кров'ю сердитих слів, звернених то до ворога-окупанта, то до власних земляків, які великою мірою причинилися до ворожої перемоги. Ще на самому порозі поетичної діяльності Маланюк виявився поетом великої міри. Перша збірка „Стилет і стилос” виявляє велику майстерність і ставить його в ряди передових сучасних поетів за досконалість віршової форми і ще більше за глибокий зміст. Про вірші цієї першої збірки писав тридцять років пізніше С. Гординський: „Тут

і нові нестрічані досі в українській поезії, поетичні образи і подивугідна пливкість вірша, що звучить чистим металом, зовсім нові інтонаційні ноти, що блискуче передають усю схвильованість душевної структури поета.”

Не будемо дошукуватись в кого вчився Маланюк поетичної майстерности, бо в кого б він не вчився, вже з першої збірки видно його повну поетичну самобутність, але як сам Маланюк признавався, його вчили великі попередники — Шевченко, Леся Українка та неоклясики, зокрема Зеров. А коли він на початках своєї поетичної творчости шукав власного шляху, то провідником йому був, без сумніву, Шевченко, від якого Маланюк узняв те, що найбільш прикметне його поезії — динамізм.

Вийшовши на поетичне поле, Маланюк бачив перед собою два шляхи, як перед Гераклом на розпутті — на одному шляху „дивний ліс, що зідхає ароматом і весь дзвенить від гімнів п'яних птиць, де співає трава, ніким ще не зім'ята, і вабить сном солодких таємниць”, а на другому — „жах набряклого обр'ю, розгін бурі, божевілья хвиль, безмежні простори і галас бою”, тобто шлях тогочасного модернізму, що поклонявся виключно красі, або шлях бойової поезії, що могла бути продовженням збройної боротьби засобами поетичного слова. Маланюк поєднав у своїй творчості обидва шляхи: модернізм віршової форми з модернізмом у трактуванні національних проблем. За його словами:

*Не кинувши у гліб надійний якор,
поплив повз береги краси,
але
Зачарований веселим галасом бою
Заплив у п'яний синій хміль...*

Розуміючи, що без краси немає поезії, бойова вдача поета примусила його присвятити творчість боротьбі за волю. І так Маланюк доказав своєю творчістю сучасникам — модерним поетам, що можна бути модерністом і рівночасно патріотом. Він опрацював національну тематику наймодернішими поетичними засобами та зовсім відмінним підходом до неї. Можливо, Дмитро Донцов сказав би, що Маланюк віддав перевагу силі над красою, але це було б невлучно, бо краса не є поняттям протиставним до сили. Сильні постаті в поезії чи прозі чарують нашу уяву красою сили. Винниченко протиставив красу силі, але Маланюк захоплювався силою, бо бачив у ній красу.

Донцов зіграв певну роль в житті Евгена Маланюка про це поет пише у своїх споминах:

„Ми задихалися в світику, щільно обмеженим границями огієнко-винниченківщини. А ось несподівано опиняється серед нас року 1922 перше число відновленого „Літературно-наукового вістника”. Ім'я редактора — д-р Д. Донцов — ми вже чули, але тільки ім'я, бо ми просто не встигли були прочитати його перші речі. Але від того першого числа ЛНВ вже дихнуло на нас першим передчуттям можливої відповіді. Це вже було щось, якби прорив облоги, якби вихід у широкий світ, якби відзискання вільного тху і вільних рухів — після довгого спаралізування. Так таборовий період нашого існування несподівано і вже навіки розколовся на дві частини: до ЛНВ (отже Д. Донцова) і після ЛНВ... В тому часі наш

таборянин М. Гікавий тасмно усміхаючись, передав нам свіжо видруковану книжку. То були „Підстави нашої політики”, книга якій суджено було стати, як не євангелією покоління (чого одначе не сталося!) то однією з небагатьох книг, які стали на межі нової епохи, і то не лише української”. Книга спостережень т. 2 ст. 375-6.

Це, між іншим, знаменита відповідь сьогодні тим, хто ще й досі не може зрозуміти, ким був Донцов для молодого воєнного і післявоєнного покоління, спрагненого дії, боротьби за визволення свого народу. Що не розуміють, що „романтика ножа”, це один із засобів до перетворення мирного гречкосія в озброєного оборонця власної землі. Маланюк висловлював поетичною мовою те, що публіцист Донцов неменш переконливо проповідував своїми палкими філіпіками.

*Не хліб і мед слов'янства: Криця! Кріс!
Не лагода Еллади й миломовність:
Міцним металом налята безмовність,
Короткий меч і смертоносний спис.*

Психічне наставлення Маланюка відразу зридило його з Донцовим, і він став співробітником ЛНВ, а потім і „Вістника”, бо те, що було стихією „Вістника”, було і його власною стихією. Динамічну вдачу Маланюка, якого слово було насажене великою силою, як атомне ядро, притягала динамічна краса, хоч іноді він все таки віддавався настроям ізгоя, бо на чужині він почувався самотній, чужий і нікому непотрібний. І тоді пише він рядки, сповнені туги за втраченою батьківщиною. Але ці рядки ніколи не нагадують сучасних йому модерністів, хоч він модерніст з крові й кости. Він вільно користується всіми досягненнями модерної поезії, включно з засобами інструментації вірша, згідними з вимогами майстра французьких модерністів Верлена. Ось зразок Маланюкового „омузичненого” вірша з алітерацією:

*Сонця співом дзвенять гострі коси,
Сонця спів в стиглім золоті нив,
І шумлять під косою покоси,
І в'язальниць доноситься спів.*

Наші модерністи вважали всю красу поезії у відсутності в поезії ідей. Під ідеями вони розуміли суспільні й політичні тенденції, а модернізм мав бути реакцією на народництво і, звичайно, „виліваючи з купілля дитину” вони позбавляли своїх віршів істотного складника поезії — ідеї. З Маланюком цього не трапилось. Він не тільки не цурався громадської, політичної історичної та філософської тематики, але й головно на них зосереджувався. Вони були невіддільні в його житті і творчості. Ось приклад модерного вірша, в якому зміст має для автора особливе значення:

*Знов Захід буряний. Недобрий.
Знов пророкує кров'ю літер,
Що ми загинем яко обри,
Що буде степ, руїна й вітер.*

Звукоповторення приголосних звуків, особливо приголосного „р” часом у супроводі голосного „о”, утворює враження твердості, різкості,

гуркоту воєнних возів чи гармат по твердій кам'янистій чи замерзлій дорозі. Або така строфа:

*Несамовитим криком крові
Роздерлися твої уста:
Сурмиш у рупор пурпуровий,
Вагітна бурями повстань.*

Мова тут про Україну й український нарід, якому грозить доля обрив, що безслідно зникли з історії і після них тільки приказка залишилась „зникли, як обри”. У другій строфі поет має на думці безконечне кривавлення України у війнах та повстаннях. Це і є ті „ідеї”, національні, історичні й чисто політичні міркування і в які свіжі й незвичайні образи, небуденні порівняння й метафори, в яку досконалу, вишукану віршову форму поет їх убрав! Твори Маланюкових противників назвав якось Донцов „згорілими душами”, „перетлілим серцем”, „ніжним співчуттям до горя і квиління”, „анемічною самотою” і „безсилою мелянхолією” ... Нічого такого у Маланюка не знайдемо.

Але Маланюк не лиш поет, він мистець прозового нарису, літературної критики, історичних студій, історіософічних „спостережень”. Одною з важливих проблем, які порушує в своїх прозових працях Маланюк — малоросійство. На його думку, воно зумовлене географічним положенням України. Україна лежить на пограниччі Європи й Азії, межувала колись з степовими просторами, які витворили особливу ментальність української людини (надмірна буйність, недисциплінованість, отаманство, гуляйпільство). До того Україну перетинає один з перших на землі водних шляхів — Дніпро, тобто путь „зваряг у греки”, з півночі на південь. Цей поділ нашої предвічної землі на дві частини, правобережну й лівобережну потягав за собою важкі політично-державні ускладнення. Дніпро був чималою мірою роз'єднувальним чинником для нашого народу, бо для загарбників він творив певну природну границю, за якою простягалася інша окупація. Це роз'єднання українського народу сягає ще часів Ярослава Мудрого, який у боротьбі за Київський престіл віддав був Лівобережжя, що було тоді голим степом, тьмутороканському князеві Мстиславові Сміливому. А пограничне положення України, зокрема, сусідня степова смуга витворили в української людини риси в державному будівництві непрактичні й некорисні. Всі ці негативи могла б подолати на думку Маланюка тільки власна держава, і звідси в Маланюковій поезії культ держави і державотворчих чинників. Ідеалом держави й державницького життя був для Маланюка античний Рим. Цю ідею він розвинув в окремій історіософічній концепції, яка ґрунтується на синтезі геленських елементів, успадкованих від античної Греції, з державно-творчими римськими. Цю концепцію він виявив у своїх поезіях, головню у збірці „Земля й залізо” (1930) а ширше розвинув у статтях-есеях.

Маланюк висловлює погляд, що Україна належала колись до культурного кола античної Греції-Еллади, яка була джерелом пізнішої римської культури, а ще пізніше західноєвропейської. В античні часи до цієї культури не належала ні Західна, ні Середня Європа, тільки українська земля, що творила тоді найпівнічнішу частину того кола. Цей факт має, на думку Маланюка, величезне значення, бо геленська культура залишила

глибокі сліди в українській підсвідомості, вони виявляються й сьогодні у психіці української людини. Одним з таких виявів Маланюк вважає приметну українцям пошану до людини, людської особовости, якої не було в культурах, у яких центрі стояв не народ, а володар, деспот, автократ, що не тільки речі, а й людей уважав своєю власністю.

Іншим елементом античної гелленської культури Маланюк уважав прагнення до краси. Коли Еллада різьбила в мармурі своїх богів, то це не були жорстокі „боги вогню” Асирії чи потворні озії Вавилону, а глибоко-людська довершеність і краса. Ці елементи Маланюк бачить і в українській культурі, які виявляються всюди, майже на кожному кроці, в українському щоденному і святковому житті, наприклад, у вишивках, писанках, народних одягах, дерев'яних виробах, піснях тощо. Це і є переємність античної культури на Україні.

Ще одним елементом античної культури Маланюк вважає високорозвинене почуття моралі, загальну етику, яка, вслід за античною „калокагатією” (красою й добром), помітна в усьому українському житті, і так само у сполучі з красою. На основі цієї культурної спадщини Маланюк називає Україну, за німецьким істориком Гердером, новою Елладою чи Степовою Елладою. Недостача елементів боротьби у геленській духовості була причиною упадку Греції і ... Київської держави. Це не значить, що римський елемент був зовсім відсутній в Україні. Чого не дав Україні Рим, дали частинно готи, і це в якійсь мірі відбилося на наших предках антах. Більше мілітаризму й войовничости дали Україні варяги, здогадні засновники Києворуської держави.

Тут треба відзначити, що Маланюк був прихильником т.зв. „норманської теорії”, визнавав теорію про якусь силу, що збудила осілого хлібороба, заколисаного геокультурними й геополітичними умовами, до державного життя і прищепила йому почуття „меча” і „держави”, словом, виконала ролю Риму в нашій історії. Варяги, каже Маланюк, „проборознили у своїх човнах (які успадкували ми аж до козацьких чайок з описів Бопляна) всі моря й океани. Вони відкрили Америку перед Колюмбом, вони підбивали племена, засновували держави, давали їм підвалини війська й династії”. Деякі наші історики відкидають „норманську теорію”, бож ми мусіли самі, без варязької допомоги збудувати свою державу! Англійці не соромляться факту, що їх могутню державу заклали ті ж варяги (вікінги). Варяги прищепили нам войовничість, але будши своєю природою чинником лише мілітарно-імперіялістичним, неспроможні були дати нашим предкам ані школи державности, ані конституційно-правної основи. Тому Київська держава не мала ніколи постійної державної доктрини. Київ упав, як пише Маланюк, як політичний твір, але культура Еллади збереглася і нею живе Україна й досі. Варязтво відродилося, на думку Маланюка, в козацтві. Воно вийшло з нутра народу, але й воно у своїх початках мало характер тільки мілітарно-оборонний, а не наступальний і так, треба було, каже Маланюк, добрих півтори сотні літ, щоб воно перетворилося в державотворчий чинник.

Вертаючись іще до Степової Еллади, цікаво відзначити, що поетично-мітичний символ цієї Еллади-України Маланюк бачив у постаті античної статуї Ніке́ з Самотракії, яка збереглася до наших часів, але без голови. такою бачив він і Україну — прекрасну у своєму русі вперед, сповнену

пориву, але безголову. Нашим і наших нащадків завданням — дати цим сліпим стихійним силам напрям і ціль, дати безголовій Україні голову, оформити безкрай і безформність простору.

Це може зробити лише своя власна держава. Шлях до неї, одначе, незвичайно важкий і кривавий, але єдиний, і Маланюк — „шляхів кривавих апостол” — сам ішов тим шляхом і тягнув нарід за собою. Щоб збудувати свою державу, треба, на його думку, розвивати все, що в нашій історії було сильне, розумне, конструктивне і творче, тобто варязькі елементи перш за все, а що вони відродилися в козацтві, то й козацькі. Їх треба в нашій психіці віджити, зміцнити і зберігати як великий скарб, бо без нього держави не збудувати, ані не втримати.

Варто при цій нагоді відзначити, що те саме мав на думці Донцов, який прагнув збудити в заспаних земляків духа боротьби, без якого ми назавжди залишимося гречкосіями, рабами і погноєм інших народів-наїзників.

Відсутність елементу боротьби в нашого народу була для Маланюка одною з головних причин того, що Україна-Еллада стала легкою жертвою кочовиків, які часто базкарно наїжджали на неї і грабували. Це втворило в поетичній уяві поета образ гетери, якої тілом насолоджуються всі, кому вона лежить на шляху. У другій збірці Маланюка є декілька віршів, в яких поет називає Україну привабливо-безсилою і прекрасною степовою бранкою, яка покірливо йде з лукавим усміхом у бран, в чужий намет, де хижий хан безкарно випиває отруйний мед її уст. Називаючи Україну степовою бранкою і гетерою, поет свідомий того, що він „богохулить” і просить вибачення:

*Прости, прости за богохульні вірші,
Прости тверді, зневажливі слова!
Гіркий наш вік, а ми ще, може, гірші,
Гіркі й пісні глуха душа співа.*

Справедливо завважив один критик, що подібних звуків в українській поезії від Шевченка досі не було. В деяких поезіях як „Псалми степу”, „Діва обида”, „Послання” та деякі інші виявляється найвищий розмах поетової думки (О. Грицай). Тут теж виразився найвиразніше його революційний підхід до перестарілого „ненькоукраїнського” народництва. Одначе Маланюкова поезія цим не вичерпується. Він не був би тим, ким був і залишився для дальших поколінь, якби бачив тільки зло, горе, неволю, рабство. Ні, він бачить світле майбутнє:

*Епоха йде молитви і вогня,
Земля напнула готикою росту,
Й де нині бруд, де парші і короста,
Дзвенітиме прозора радість дня.*

*Ще прогримить останній судний грім
Над просторами неладу і зради,
І виросте залізним дубом Рим
З міцного лона Скитської Еллади.*

Він твердо вірить у світле майбутнє України, вірить, що „повіє вітер з Понту”, „Скитський степ обудиться”, зідхне і буйна тирса”, бо „в глибини

цвинтарно-мертвій пружиться й росте зітліле зерно, яке, коли настане час, зійде і повстануть Мертві”:

*А то підземно загуде
Вулканом нації ціла раса,
І даром божеським гряде
Нам Прометейв дух Тараса.*

Отак Маланюк став гідним продовжувачем Тарасового духа, тимто й місце його в Пантеоні наших велетнів, побіч великого Тараса.

ПРО МАЛАНЮКА

Володимир Біляїв

I

В 1924 році в чеських Подєбрадах вийшла перша збірка поезій Євгена Маланюка. Назва цієї збірки — геніяльна своєю неповторною простотою. Таким назвам завжди заздрили і заздритимуть менші поети. Конкретна і стисла ця назва у своїй поетичній силі звучить пророчим откровенням: „Стилет і стилос”.

*Стилет чи стилос? Не збагнув. Двояко
вагаються трагічні терези.*

Справді, щиро й відверто вагається 27-літній поет. Та тільки рік мине від появи першої збірки поезій і в „Написі на книзі віршів”, звертаючись до свого далекого нащадка, поет проречисто засвідчить, назавжди закарбує в оцих рядках нерозривну двоєдність свого мистецького „хредо”:

*Збагнеш оце, чим серце билось,
Яких цей зір нагледів мет,
Чому стилетом був мій стилос
І стилосом бував стилет.*

І ось вже понад сорок років стилет і стилос лишаються неповторними символами Маланюкової творчої суті. Стилет — немилосердна зброя в руках воїна. Стилос — вірне перо прадавніх літописців.

Воїном-літописцем своєї доби — таким назавжди залишиться в нашій історії Євген Маланюк, Маланюк поет і Маланюк людина.

Правда, він не вибрав собі, як зробили деякі з його сучасників-рєвєсників, вояцької професії в гостинній, але чужій державі. Хоч змолоду, як молодий поручник українського війська, він звідав важкий вояцький труд, виповнений, як можливо, жодний інший труд, почуттям відданости, самопосвяти, жертвенности до своєї воскреслої Вітчизни. З молоду він мав виняткове щастя бути в самому нервовому центрі відродженого в революції українського війська — в генеральному штабі, а пізніше у штабі Дійової армії УНР... Ще пізніше він нераз повертатиметься до цієї доби, але вже як поет. Маланюка — поета ця доба на все життя

наділила образами революційної героїки, що рівної їй не сягав ніхто з його сучасників — поетів:

*Наша юність-палка, наша юність-грозова
Гураганна, гарматня, шрапнельна весна,
Задудни нам походом і вибухни знову,
Динамітом нещадним пекуче — ясна!*

*Щоб крізь дим і вогонь, мимо скреготу
Мов по трупах років, перекрочить добу,
Щоб не зрадило серце, щоб віддих упертий
Ще останнім зусиллям вдихнув боротьбу.*

*І прийняв її жар, як належну заплату,
Як заслужений дар від воскреслих століть:
Нашу юність палку, нашу юність крилату
Нам щераз пережити, обернему в мить.*

Маланюкові як людині вже тоді обдарованій спостережливістю та відчуженням мистця, доведеться також пізніше вертатись до своїх вояцьких років у яскравій мемуаристці. В каденціях маланюківської прози (на ній мусли б учитись і колись будуть учитись молоді адепти української журналістики) повертають перед нашою уявою живі, доторкальні, повнокровні постаті — великі й менші. Завершені. І в противагу цим постатям — опереткові чинодрали, пристосованці, випадкові „достойності” бурхливого часу. Теж завершені. І тут Маланюк — майстер рівноваги й контрасту. Як хронікар, він не лакує минулого. Він відверто розмовляє з нами про вальори й хиби того часу. І як у нашій поезії ще немає рівного силою вірша пам'яті Симона Петлюри від Маланюкового „25-го травня 1926 року”, так в нашій публіцистиці ніхто, крім Євгена Маланюка, не спромігся так яскраво окреслити постать вождя української революції. Вояк, поет, публіцист, мислитель — це грані цілісної, взаємно доповняльної, просто ренесансівської своїм характером і розмахом особистости.

Та є ще одна цікава деталь, без якої, на мою думку, не був би образ Маланюка, поета і людини, завершеним. Як згадувано, він не вибрав професії вояка на чужині, хоч напевно мав таку можливість. І напевно не збіг обставин був тому причиною. Люди типу Маланюка ніколи не бувають так би мовити жертвою. На це напевно були причини глибокого персонального характеру, які впливали з гострого національно-історичного світовідчуження. Його вибір професії був зовсім інший. Колишній інтернований в таборі вчорашнього союзника, Маланюк кінчає вищу освіту в першій високій українській школі за кордоном — Українській Господарській Академії в Подебрадах з дипломом інженера. Спеціалізація — гідрографія. І перед нами розкривається ще одна маркантна риса людини — будівничого, планувальника й керівника, озброєного знанням з арсеналу точних наук. Свідомим чи несвідомим був вибір професії тоді ще молодою людиною, не має значення. Для нас це ще один доказ і суто поетичної структури людини, як і глибокої історичности її світосприймання. Вода — первотворна стихія на землі. „І дух Божий ширяв понад водами”. А це ж було до першого дня світотворіння. Споконвіків людина вважала воду найбільшою земною благодаттю. Там, де панує

полярна ніч не вривається живе життя. Та неможливе воно в пустелі, позбавленій живої вільгості оаз. В темних печерах, на стрімких берегах водотоків розкладав своє вогнище наш прародитель. На берегах річок і озер зав'язувалось життя племен і народів. Басейни суходольних вод ставали віссю перших державних творів. Ріки-шляхи у заобрійні далі, що завжди манили людину своєю невідомістю. Простори океану — брама в незнані світи, через яку людина відкриває і пізнає й освоює земську кулю. Вода — перша стихія, котру упокорила людина і поставила собі на слугування та як шляхи сполучення, і як джерело енергії, що на світанку новітньої цивілізації рухала потоками млинів і ткалень, пізніше машиною Джеймса Вата, турбінами потужних електривень, а сьогодні — атом одного з елементів води-відкрив людству браму до небачених ще можливостей і незмірених небезпек... Хіба це не є оте споконвічне безмежжя, яке завжди полонило і кликало людину? І хіба не про це писав, охоплений візією цього безмежжя наш поет та інженер:

*А тут — жаха набряклий вітром обрій:
Привабить, зрадить і віддасть воді.*

*Та тільки тут веселий галас бою —
Розгоном бур і божевіллям хвиль.
Безмежжя! Зачарований тобою,
Пливу в тебе! В твій п'яний, синій хміль!*

Дещо іншого, я сказав би, більше осмисленого, інтелектуалізованого звучання набирає тематика моря, води в другій збірці поета „Земля і залізо”. В циклі „Варяги” історіософічна концепція згубности суходольного положення України знаходить своє поетичне зображення в таких рядках:

*Проклін, проклін степів чорнявим долам.
Ланів полон трима в одвічній зморі.
Вже не дихне нам в душу синє море, —
Бог покарав і прокляв суходолом
І люд, пригнічен низиною ниць,
Вколисаний в сумирний шум пшениць,
Позбавлен моря, грузне в землю Вієм...
...А степ палає вічним суховієм...*

Море в творчості Маланюка і його антипод — суходіл, це поетичні образи волі і неволі. Поет хоче бачити Україну крицевою приморською расою, стерничим власної долі, його захоплюють вітрила шхун, що рушають у майбутнє. Державою жадання і волі є море для поета у віршах п'ятої збірки поезій „Перстень Полікрата” („Балтійська сюїта”, „Свічадо моря” та інші поезії).

Але Дніпро і Дністер, Інгул і Прут, гірська Турія і рідна з дитинства степова Синюха, це передовсім образи-орієнтири, якими назавжди, на краще чи на гірше, визначені межі нашої земної вічності.

II.

Але вернімось до 1924 року. Рік тут — лише календарна умовність. Літолік — лише рефлексія нашої дочасности як людей. Творчість Євгена

Маланюка, як творчість кожного до нього і після нього — понадчасові. Понадчасовими є стилет і стилос його естетики ... В 1924 році він з'явився на похмурнім небі тогочасної літературної дійсності віщою кометою прийдешнього... Це ж у 1924 році в окупованій Україні появляється Тичинин „Вітер з України”. І в тім вітрі назавжди замовкають „сонячні клярнети” віри в національні прагнення батьківщини, просторікуваті пеани радянській владі, партії глушать золотий гомін нового колись в українській поезії Тичининого слова.

Попри всю високу культуру поетичного слова зникають оригінальні творчі задуми Максима Рильського. Замикаються у „слоневі вежі” аполітичності неоклясики. І це саме тоді відзивається своєю першою збіркою Евген Маланюк. І відтоді в п'ятирічних інтервалах з'являтимуться збірки поета-емігранта, що назавжди ввійдуть у золотий фонд української поезії. І тут мимоволі постають асоціації його творчості з найвищими злетами духа, знаного в нашій поезії — Шевченко, Франко, Леся Українка.. І це не перебільшення. Бо, висловлюючись про істоту Маланюка в чисто літературній її площині, він явище епохальне — це бунт проти співучості Олеса, проти гармонії неоклясиків, проти сплосченості плужан. Здивований і захоплений український сучасник почув щось зовсім нове: почув твердий марш залізного імператора строф, почув клекотіння українського, евразійського степу, був осяяний сяйвом глибокої мислі поета-мислителя. Так, Україна знайшла співця-літописця своєї жорстокої доби, нашої доби. Поет обнажить цю добу перед нашим зором, здерши з неї спорохнявілі шати утопій, благих намірів і наївних жадань. Як і Шевченко перед ним, він здиратиме полуду реальности з очей своїх сучасників і поведе їх у заобрійні простори майбутньої держави, він басамануватиме оспалі душі, ледачу кров і духовий гній минулих і сучасних поколінь. У поезіях Маланюка громово зазвучить дитирамб людині сильної волі, пристрасникові висоти і слави, ненависникові тюрми і тьми, спадкоємцеві бою, дитині бурі, виконавцеві присуду Божого, українській людині прийдешнього, що вийде переможем у змагу Добра і Зла.

Сьогодні проскрибований на нашім національнім материку, Маланюк, як і багато інших великих поетів інших народів, інших часів буде більшим сучасником тій прийдешній людині українській, ніж він є сучасником нам, сьогодні. Його поезії ще колись читатимуть мільйони. І яким щасливим мусить себе почувати мистець у свідомості, що його колись відкриватимуть наново для себе читачі, і що він наново для них відкриватиме у своїх творах вічне минуле і вічне майбутнє. Це станеться тоді, коли прикметник український буде абсолютним щодо людини нашого правдивного простору. Без будьяких знижок і поблажливости, на те і на се, мовляв, з уваги чи в силу історичних обставин і тому подібне... як це ми зустрічаємо часто сьогодні. Це станеться тоді, коли українська людина нарешті вибере собі повну незалежність і створить державу: в обох поняттях — політичному і духовному.

*Бо вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть взрїти сонця волі,
Хай згине скитсько-еллінська краса
На тучнім припонтійськїм судоході.*

*Щоб власний Рим кордоном впerezав
І — поруч Лаври — станув Капітолій.*

III.

Евген Маланюк — еміграційний поет. Є в нас таке вузьке означення. А хотілося б його при цій нагоді доповнити. Евген Маланюк навіть серед кількісно великої української діаспори лишається на 70-му році свого багатого творчого, незмарнованого на дрібниці життя, емігрантом. Про людей величини Маланюка ще за їх життя пишуть сотні статей, десятки книжок... Чому ж мовчать наші вчені славісти — літературознавці в новім світі, над якими вдячнішими темами працюють наші молоді аспіранти при катедрах літератури в університетах Америки й Канади? Але це вже на адресу нашої діаспори. Щодо самої назви „еміграційний” вона ніяк не применшує його значення в нашій літературі. Україна знає великих емігрантів і до Маланюка. Мазепа і Орлик, Куліш і Сковорода, та й Шевченко і Франко були емігрантами, виселенцями, якщо не за межами рідного краю, то в мертвім оточенні своїх сучасників. Недаром особливого звучання набирають вірші Маланюка саме про них, — через десятки і сотні років поет може відчувати порухи серця своїх великих попередників, їх думи, їх тугу, їх радість, їх розпуку і віру. Еміграційна тематика-завжди присутня в поезіях Маланюка, тому й звучання її щире і правдиве. А це особливо відчувається сьогодні, на тлі якогось анемічного безтем'я нашої еміграційної поезії. Стискає душу й сьогодні „Ісход”, датований 1920 роком.

*Де знайти нам за тебе кращу
Серцем, повним тобою щцерть?*

звертається поет до своєї батьківщини. І він не шукає у світі кращої від неї, але в своїх творчих візіях шукає кращої її самої, і тим шуканням запалює читачів-сучасників. Він її син, що перекидає райдужні мости спогадів у далекі дні дитинства, він гнівний оскаржувач хиб своєї землі, що розпанахує блискавками гніву, райдугу ностальгії, він вправний хірург, що не раз вживає свого стилету як скальпеля, щоб розтяти боляки свого далекого і близького оточення, він на схилі літ над Атлантиком, подібно, як колись Овідій над нашим Геллеспонтом ловив чуйним серцем вітри далекої вітчизни, ловить не менш чуйним серцем вітри далекої Херсонщини, шум карпатських смерік, рокотання чорноморського прибою...

IV.

В одній із своїх поезій Маланюк так окреслив Шевченка:

*Не поет — бо ж це до болю мало
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — „Кобзар Тарас”,
Він, ким зайнялось і запалало.
Скорше — бунт майбутніх рас,
По-дум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.*

*Лютий зір прозрілого раба,
Гонта, що синів свяченим ріже, —
У досвітніх загравах — степа
З дужим хрустом випростали крижі.
А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати.*

Доба не та, масштаби не ті, але слова поета дальші покоління зможуть поставити поруч його ж власного імені. Бо Євген Маланюк, — теж окрема сторінка, окрема доба, не тільки нашої поезії, але й нашого світогляду.

10 квітня 1956 р.

У

На щастя для читачів, особливо ж цінувальників поезії, поети самі відкривають перед ними природу і спосіб свого віршотворення і то багато краще, ніж могли б це зробити літературні критики. Пригадаймо хочби Шевченкове:

*Думи мої, думи мої,
Діти мої, квіти!
Доглядав вас, виростав вас...*

І назва збірки поезій „Кобзар” — співець. Арфи, клярнети раннього Тичини, космічний концерт, симфонія музики слова. Назви збірок „Соняшні клярнети”, „Золотий гомін”. Або „Будівлі” Бажана — архітектура слова... Здається мені, що немає нічого в житті більш суб’єктивного від таланту — „дару Божого” — та вияву таланту — творчості, особливо ж поезії, цієї „корони людської творчості”, як назвав її прозаїк Сомерсет Мом. Тому і в сприйманні поезії ми не всілі позбутися суб’єктивності, а навіть намагання її позбутися, себто намагання вчитуватися в поезію тільки розумом, виключаючи (для об’єктивності) читання „серцем”, є неприродним насилуванням поезії. Це лише побіжно — для підкреслення, щоб моє слово про Євгена Маланюка не виносили поза межі моєї власної суб’єктивності.

„Стиллет і стилос” — так назвав молодий Маланюк свою першу збірку поезій (1924 рік). Зброя і перо літописця. А про свої ранні вірші він так і писав — Це криця і камінь моїх слів. Вони дійсно крицеві й камінні. Але не як відлиток холодного металу, не як безформний камінь-свідок і витвір геологічних катастроф і хаосу. Криця його віршів — це лезо стилету, шаблі, меча. Ми маємо нагоду в музеях, на виставових стендах оглядати холодну зброю давним-давно виковану майстрами-зброярами, оздоблену насіченими на ній орнаментами і письменами нержавіючої краси. І раптом нас проймає свідомість, що це така зброя, яка в кожную мить може задзвеніти невтраченим в часі тембром смертоносного металу. Читаючи Маланюка, переконаєтесь, що він не мережає своїх рядків, не гаптує, не різьбить, не нанизує, не живопише, чи звукомалює, чи як там ми окреслюємо різні манери поетичного вислову. Він таки кує свої вірші із криці пристрасного і нещадного вислову.

Криця і камінь моїх слів — символи зброї і будови, засоби передати силу і тривалість боротьби й віри. Камінь його слів він кладе в мури державної ідеї, якою позначене його розуміння нашої доби — ідея єдина зможе, в розумінні поета, подолати споконвічне прокляття над його степовою Елладою, безлад дикого поля. В криці і в камені ми сприймаємо Маланюкову символіку ідеї за здійснення державного ладу. Він так і пише:

*Мій ярий крик, мій біль тужавий,
Випалюючи ржу і гріх,
Ввійде у складники держави
Як криця й камінь слів моїх.*

Евген Маланюк — син степової Херсонщини. Тієї частини українського Півдня, яку московські самодержці так і не могли (мабуть, з причин довготривалих воєн з Туреччиною) закріпити в часи царювання від Катерини II до Олександра II, який кріпацтво таки мусів скасувати. „Внук кремезного чумака, січовика блідий праправнук” походив з тієї касти козацтва, яке зберегло на крайній межі вже чужої імперії бодай почуття людини вільної, і свідомість давньої вольности і слави. „І покажем, що ми, браття, козацького роду! — цілком органічне ствердження для козацьких нащадків. В 1917 році ступінь цієї свідомости свого минулого найчастіше визначала вибір на полі бою — по чиїм боці? І чи взагалі на полі бою? Решта ж залежала не так від збігу обставин, як, бодай, я так схильний думати, від характеру людини. Молодий старшина російської армії, праправнук січовика Евген Маланюк свій вибір зробив без вагання й розрахунку. До останнього дня збройної боротьби — він старшина української армії, ад’ютант отамана Василя Тютюнника, головнокомандуючого Дієвою армією УНР в останній стадії боротьби перед відходом „у великий ісход”, в табори інтернованих у Польщі. Решта життя — це подібна до всіх нас доля вигнанця: висока освіта в першій за межами України високій школі — Українській Господарській Академії в Подєбрадах, праця в Польщі, другий ісход, табори ДП, мандри за океан, Нью Йорк і остання мандрівка тлінного тіла до тихого нюджерзького Бавнд Бруку, нашого Пантеону... І тільки одна дуже важлива риса в його житті відрізняє на протязі цього часу долю Маланюка від тисяч йому подібних доль емігрантських — Маланюк — був поетом і то найбільшим українським поетом в часі, коли окреслення видатний, великий, навіть геніяльний втратили свою первородну вартість. Те, що Маланюк був інженером — можна назвати випадком. З таким самим успіхом він міг би бути й археологом, і капітаном корабля, і вчителем, і статечним господарем-хліборобом чи військовиком. Останні два зайняття, правда, можливі були б тільки у своїй державі. Бо, відмінно від своїх старшин-однолітків у Польщі, Маланюк не вибрав військового фаху, хоч і мав нагоду стати контрактним старшиною. Навіть фаху агронома він не хотів здобути, але вибрав фах інженера-гідрографа. Щодо вчителювання, то відомо, що Маланюк якийсь час викладав в УТГІ курс введення до математичної аналізи на вищих економічних курсах. Читаючи Маланюка, мені здається, що якби був він навіть смиренним послушником в якомусь відірваному „од мира сего” скиті, а не вельми світською (глибоко віруючою, до речі) людиною,

він всеодно в першу чергу був би поетом. Це не значить, що вибір заробіткової професії Маланюком був актом несвідомим. Але це був таки вибір. „Ораторами стають — поетами народжуються”, — казали римляни. Маланюк народився поетом. Напевно, бути поетом чи не бути, ніколи не входило в раціональні міркування молодого гімназиста, старшини і студента, який, без сумніву, знаменито знав поезію, як українську, так і російську, а вже пізніше чи не всю світову в її найкращих зразках і оригіналах. Народившись поетом, Маланюк мав закладені у своєму естві таланти які виявилися протягом наступного півстоліття десятками збірками поезій, двома „Книгами спостережень”, безліччю нотаток і рецензій на теми культури, літератури й політики, як рідної, української, так і світової, словом, тим кольосальним надбанням його таланту, яке і визначило його місце у сфері української духовости, як однієї з найяскравіших постатей першої половини нашого віку. Боротьба за українську державу, біль з приводу поразки, розлука з рідним краєм і віра в майбутню перемогу української, не етнографічної, а державномислячої державновідчуваючої людини — були тими повсякщущими стимулами його творчої наснаги.

„Херсонські прерії, мов Січ”, „Вольний вітер Херсонщини — вітер-дудар”, „Херсонський вітер — кобзар”, страшна широчінь простору, пронизаного вітрами, які розвівають „зруйнованих міст горілий пах”, свист степів, скитський вітер, вітру подих дикий, руїни й вітер, все це в поезії Маланюка перетворюється у руйнуючі вітри історії, які вже в його часі свистять на Богдановій дідиці, де Україна ще тільки ідеал, тільки мета, яка йде перед рухом лав борців за неї. Але є ще далека синь і блакитний легіт, весен вербний пух, запашне зітхання лип і гомін прадідівських дубів, сіра солома прабатьківських стріх, тепла долоня сестри, материні руки, рідна Синюха — степова річка. Кольори, звуки і пахощі Маланюкового дитинства в його степовій Елладі пізніше знайдуть своє об'явлення в поезіях Маланюка — емігранта. Вони стануть тим його своєрідним мікрокосмом глибокого історіософічного осмислення (Маланюк, як відомо, політику й науку вважає національною мислю) та болюче гострого відчуження „нутром” (мистецтво і релігія, за Маланюком, належать до національного серця) місця і долі України на нашій планеті.

Передовсім Маланюк бачить Україну бранкою, невільницею. Вона — це безкрай

*Що завжди беззахисний на грози,
Сумно мріє про майбутній рай.*

Сите, оспале плем'я її насельників давно забуло свою минулу велич і славу. Де її вогненний слід? Поет шукає того сліду, але —

*Ні. Не знайти. Ніхто не знає,
Ніхто не чув твоїх плачів.
Біля всесвітнього Синаю
Як завше: золото й мечі.*

Отже „не хліб і мед слов'янський: криця й кріс” потрібні, щоб повернути народові його минулу велич, в яку закоханий поет понад все:

*Я закохавсь в гучних віках,
Я волю полюбив державну.*

Повернути ту волю, перетворити мету в конкретну дійсність, зможе тільки боротьба і власна державність:

*Бо вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть взріти сонця волі,
Хай згине скитсько-еллінська краса
На тучнім пропонтійським суходолі —
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І — поруч Лаври — станув Капітолій.*

Так писав в 1925 році 28-річний поет. Майже сорок років пізніше в „Книзі спостережень”, у статті про творчість Миколи Хвильового, який своїм гаслом „Геть від задріпанки Москви!”, киненим в умовах національної самокастрації в підсоветській Україні, безумовно заімпував Маланюкові, ставить крапку над і: „Провідною темою його творчости була боротьба з психічним комплексом рабства, рабства спеціально українського”. Сказане ще в більшій мірі стосується творчости Маланюка.

Але Маланюк вірив, що майбутня українська людина переборе в собі спадщину вікового рабства:

*Бачу їх — високих і русявих,
Зовсім інших, не таких, як ми, —
Пристрасників висоти і слави,
Ненависників тюрми і тьми.*

Такі люди з пророцтва Маланюкового вже живуть в народі і серед народу. Вони об'явою своєю серед народу живлять його життєздатність і витривалість. Вони йдуть на муки й тортури без каюття. Вони поневіряються в концентраках і психоізоляторах. Найвитриваліші і найпринциповіші з них кидають в очі московській потузі: „За Україну будемо битися!” Зверніть увагу на те, що вони кажуть, що за Україну вони не будуть дискутувати, „розумникувати”, що вони її не будуть вимолювати, за неї вони будуть битися. Це якраз і є те покоління, для якого писав Маланюк, і яке, напевно, частково віднайшло його за тюремними брамами московської цензури, а в майбутнім поверне до золотого фонду нашої національної культури. Це вже предтечі тих нащадків, до яких звертався Маланюк:

*Шматками розпадеться морок
І ти, нащадку мій, збагнеш
Як крізь тисячолітній порох
Розгорнеться простір без меж.
Збагнеш оце чим серце билось,
Яких цей зір нагледів мет,
Чому стилетом був мій стилос
І стилосом бував стилет.*

ЕВГЕН МАЛАНЮК ПРО СУМЕРК РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Софія Наумович

Два великі томи „Книги спостережень” Євгена Маланюка — твір майже всього життя, це відгуки на всі культурні й політичні події нашого життя. Зупинимось на розділі першої „Книги спостережень”, що має назву „Россіка”. В ньому вміщені такі есеї: „Кінець російської літератури”, „Петербург як літературно-історична тема”, „Голстоєвський”, „Вінець кінця” (Іван Бунін), „Театр упадку” (К. Станіславський), „Виставка советської плястики”, „Вигнання з Петрового парадизу”, „Читаючи під-советські вірші”.

Уже самі назви цих розділів виявляють, що Маланюк ставився дуже критично до „великої” російської літератури. Для першого есею назву взяв Маланюк із пророчого вислову Розанова: „Я закінчую собою російську літературу”, але Маланюк завважує її кінець вже при Чехові. „Героїчний період російської літератури скінчився власне кажучи, на Чехові. З ним ця хай штучна, хай навмисна і механічно складена, але все ж потужна й широка ріка пропадала в чеховських сутінках, у безплідних болотах російсько-інтелігентського нидіння”. Чехов „іронічним зором нещадно протявши російське життя-гоголівським гірким сміхом посміявся вдруге і, виставивши його на загальне глузування, прокляв... Він знав усю брехню, всю нісенітницю, все безглуздя існування Росії — механічної суміші племен і народів за в'язничними мурами імперії, але бувши сам, сказати б, „общеросом”, на останній глибині своїй, тим же російським інтелігентом, він не міг голосно про це сказати”.

Символіст Олександр Блок, може, яскравіше, ніж будь хто інший символізував „закінчення імперсько-російської літератури”. Він „з останнім смертельним напруженням спробував „виправдати” те, що виправдати не дається, — так звану „русскую” революцію... Цей божевільний замір, стоячи на грані ганьби й абсурду, не вдався, і поет помер майже психічно хворим.”

У символізмі й почалася „гіпертрофія”, почався склерозний процес... робилося все те, що мусіло робитися в цілком штучній державі механічно стиснутих народів, над якими панувала брудна, півдикунська орда, що засвоїла собі від татар завойовницьке хижацтво ненаситність визиску і катівське вміння прогочувати чужі культурні надбання...”

„Наскільки початок російського футуризму характеризувався криком і гуком... настільки дальший його розвиток виявив далеко немаловажну його суть у постаті математика і поета Веліміра Хлебнікова, вірші й проза якого у свій час, через шум його оточення, пройшли непоміченими...”

І Маланюк робить висновки: „Ось схематично шлях російської літератури: через ліберально-кадетсько-меншевицький символізм до каззонно советського футуризму, з прапором якого вона переможно ввійшла в комуністичну дійсність сучасної Росії: революційний патос понизився, динамізм замінився на мемуарне заспокоєння на лаврах і, нарешті, рання старість його уб'є зовсім. Всі ознаки передчасної старости російського фу-

туризму вже з'явилися... Все те цікаве, що написав Маяковський... вміщується лише в одній його невеличкій книжечці „Облако в штанах”, що вийшла ще в 1916 р. Решта являє дуже сумнівну літературну вартість... Советська влада давно передбачала цю ненадійність футуристичних комуністів і тому заздалегідь zorganizувала собі для урядових потреб групу партійних графоманів під назвою „пролетарських письменників”. Про них вистане лиш завважити те, що хоч які нездарні наші харківські „пролетписьменники”, РСФСР випередили їх своєю бездарністю”.

І Маланюк зводить тодішню російську літературу до таких груп: „попутчики”, безпартійні й еміграційні. „Попутчиками” або „товаришами подорожі” зве Маланюк малочисельну групу другорядних російських письменників, у більшості белетристів, що фізично врятувалися під час знищення інтелігенції і „ноленс-воленс” не без значного впливу черезчужайки, „прийняли революцію”. Це російські інтелігенти мляві й безвольні, двоїсті й непевні, без здібности до протесту, до боротьби, до ясного й голосно проголошеного слова...” Ця група з Пільняком, Леоновим і Бабелем недавно підсилена визначним „сменовіховцем” графом А. Толстим. Усі вони еклектики, люди без розмаху й волі, без значної індивідуальности, вони лише закінчують той процес гниття і розпаду російської прози... за допомогою гіпертрофованої малоросійської граматики Гоголя”...

Окремо стоїть „своєрідна фігура Сергія Єсеніна, що ...увійшов у російську літературу дуже надійною індивідуальністю”. У способі його появи щось спільне з Тичиною, але як характеристично в їх біографіях відбилися психології представників двох народів — пануючого і скаліченого поневоленням.. Єсенін... втілення московської національної стихії.. не міг вирости на значного поета і залишився ...Кольцовим”. Але „національний патос його вбито, тон розчарування в його віршах починає домінувати і поет, після ряду авантурних випадків у його житті, поволі погас”.

„Безпартійні” російські письменники... це „недорізана” літературна інтелігенція, з рядів якої вирвано Блока й Гумільова... Всі вони переважно „західняки”, петербурзького типу: Іванов, Слонімський, Зоценко... до них можна віднести й поетку Ахматову...”

Література російської еміграції... „може пишатися такими іменами, як Мережковський, Гіппіус, Бунін, Купрін, Ходасевич, Ремізов, Цветаєва. Все, що було серед них московського, вже давно „сменовехнулося”, залишилися „общероси”... або ті, яким просто остогидла совдепія. До цих останніх приєднався і „сам” Горький...”

Щодо підстави російської літератури, то Маланюк бачить у ній не так Пушкіна, який створив те імперсько-російське есперанто, що носить назву „русского языка”, але Гоголя „зі всіми трагічними цього факту наслідками”. Бо штучне довго не живе... Так сталося з „рускою” літературою, так буде з „рускою” культурою. Вони не виростили органічно з тіла єдиної нації, а просто в московській формі і на гнилих московських дріжджах було замішане українське борошно.

Печиво виросло гостре, зовнішньо привабливе, смаком-химерне, але страва з нього була в істоті нездорова і непожиточна. Вона отруювала державний організм, труїла нації московської імперії, труїла нарешті Західну Європу. Большевизм - це також наслідок харчування такою стравою”.

„Примітивний (московський) народ завоював українську республіку ХУІІІ ст., що мала всі риси типовоевропейської держави з типовозахідною культурою. І ось державно-московська форма починає набухати українським культурним змістом. Так іде від Теофана Прокоповича через Сквороду, Бортнянського, Левицького аж до Гоголя... І Гоголь — яскраве втілення того процесу. Від державно-національного в нього залишається хуторянський романтизм, натомість усе багатство української душі він скалічує і в скаліченім вигляді просовує його в закуток заскорузло — темної московської душі. Гоголь — перший „свідомий малорос” сказати, батько малоросизму...”

Але добра Гоголь москалям не приніс: „Європеєць Гоголь, внісши з собою сатиричність, скепсис, перші вигадки про „особливе призначення Росії” (страшенно типове для зрусифікованого чужинця!), патологічну містику, жорстоку любов до „несчастненьких” і т.п., ставши фундаментом „великої рускої літератури” — вклав у цей фундамент значну кількість динаміту”.

І тут Маланюк висловлює (ще 1923 рік!) які ж правдиві думки: „Можливо, що внук подільського священника, вихованця кам'янець-подільської бурси, другий значно більший малоросійський малорос Достоевський, виголошуючи на ювілею Пушкіна свою знамениту промову, що „всі ми вийшли з гоголівської шинелі”, знав і здавав собі справу з руйніщного впливу Гоголя на потомні часи”. Адже його „Беси” заборонені сучасною російською владою. „Блістательний”, петербурзький період російської літератури закінчився. Може бути мова про період московський або жадний...”

Закінчує Маланюк свій есей цитатою з Розанова, який обвинює московську „культуру”:

„В дійсності ми лише гралися в літературу... Змістом своїм література російська така повна мерзот безсоромности й цинізму, як жодна... Вона цікавилася лише тим, як вони кохались” і „про що розмовляли”. Наскрізь прогниле царство і смердюча революція... На Сході ограбували і споїли бурятів, черемисів, казахів, пограбували Вірменію і Грузію, заборонивши навіть слухати рідною мовою свою православну літургію... В Європі з'явилися Герцен і Бакунін і „внесли соціалізм”, „якого власне там бракувало”. Поміж Європою й Азією ми з'явилися, власне недоуками, власне нігілістами, не зрозуміли ані Європи, ані Азії. Лише всюди пияцтво, калямуть і бруд принесли...”

„Що можна викреслити з тієї страшної сповіді москаля?” — питає врешті автор есею.

У статті „Петербург як літературно-історична тема” з глумом і болем Маланюк вказує тих, що причинилися до росту Петербургу як столиці імперії:

„І сталося так, що ніхто інший, як недомордована інтелігенція україн-

ська, морально зламана по погромі Мазепи, сотнями пішла на північ наповнювати культурним змістом (Еллада) ту культурну порожнечу, що зіяла в новопосталій імперії („Рим”)... Непідроблений патос бренть у „Правді волі монаршей” Т. Прокоповича, патос бренть у барокових ораціях професорів Могиллянської Академії, що фатально охрестили новопосталу імперію „Росією”, переносячи на північ стару грецьку назву Руської держави”.

„Канальські роботи” біля Петербургу „оспівали” поети. Шевченко: „Болото засипав благородними кістками. Поставив столицю на їх трупах катованих”. Міцкевіч: „В гломб цеклих пяскув і блотних затопув казал впендзіць сто тисенци палюв і вдептаць цяла сту тисенци хлопув”. (У глибину рухливих пісків і болот велів загнати сто тисяч палів і втоптати тіла сто тисяч селян).

І навіть москаль Іванов: „Чу, как тупо ударяет медь о плиты: то о трупы, трупы, трупы спотикаются копита”. (Чуеш-як тупо вдаряє мідь по плитах: це ж об трупи, трупи, трупи спотикаються копита). А Пушкін зраджує мету тієї побудови: „Отсель грозить ми будем шведу здесь будет город заложен на зло надменному соседу” (Звідси будемо загрожувати шведові, тут закладемо місто на злість пихатому сусідові). „І це „на зло” — стає лямбмотивом Росії по відношенні до Заходу — на протязі всієї історії аж до сьогодні (пятілетка, соціалізм і інші електрофікції) стверджує Маланюк, а далі пише:

„Пушкін пост фактум підвів ідеологію під це місто... щоб виправдати його створення...” Герой поеми „Мідяного вершника” — Петро I виступає в ній як звитяжець над стихійними силами природи, як бог Петербургу. „Красуйся град Петров і стой непоколебімо как Росія (Пишайся Петрове місто і стій непохитно, як Росія).

„Гірким сміхом моім посміюся”, — казав Гоголь вирізьбити на своїм нагробнику. І дійсно їдким і гірким як кислота, сміхом своїм витравив Гоголь міцні барви пушкінського міста. Це була дійсно „страшна помста” малоросійського перевертня, що вовкулакою виліз з могили України”.

Маланюк закінчує цей розділ:

„На російську літературу (петербурзького періоду, бо іншої немає...) існують у нас різні погляди. Найцікавіші представники її — постаті національно покалічені (а національність у творчості — майже все!)... повні самозатрути (Гоголь, Достоевський). Здорові, конструктивні впливи Європи... викривлювалися до непізнання, як Бальзак у Достоевського, або наповнювалися несподіваним антизмістом, як підкреслено-вольовий Стендаль у: „ненависника культури - у Толстого... З одного боку, „вікно в Європу”, імпортування численних Лефортів, кореспондування з Вольтером (і Ролляном), „освобожденіє” Європи від Наполеона” (і „капіталізму”), з другого — щільне замикання південнозахідних брам до Європи і свідомо систематичне нищення тієї реальної Європи... в Україні (шкільництво за Мазепи) ...Недарма такою ніжністю обдаровують сучасну Росію механізатори й релятивізатори європейської культури. І недарма так гарячково заінтересовані в існуванні „будьякої Росії” інтернаціональні паразити...

Назву однієї із своїх статей — „Толстоевський” — дав Маланюк тому, що Захід звичайно переплутуючи „ідеї” цих двох „світочів” (Толстой і Достоевський) російської літератури-властиво зводить їх до одного

явища...

Чомусь наші любезні „землячки” теж били поклони перед російською літературою 19 ст., а перед Толстим зокрема.

„Чи ж маємо забути - пише Маланюк, — що смерть (Толстого) 20 листопада 1910 року надхнула була неабиякого поета — М. Філянського, на патетичний і сильний вірш? А які ж то похоронні плачі заводила „Рада” і Єфремов! А чи ж не тягнулися „с юга на цілий север” до Астапова й до розрекламованої Ясної Поляни „сірим шнурком” землячки? Та що там згадувати, коли року Божого 1935 один з дуже офіційних донедавна діячів навіть до власного життєпису вписав вікопомну подію: „На станції Астапово вмер Л.Н. Толстой”!

То й справді, коли найбільш потерпілі від москалів українці проявляли теляче захоплення московською літературою, то чого ж дивуватися далекому Заходові, який не зазнав від москалів особливої кривди, а тільки фальшиву „приятель” і „слов’янський шарм”?

Хоч, наприклад, Редіард Кіплінг сказав про Достоевського: „Цілий його світ для мене настільки дикий, що я не маю бажання перебувати в нім більше, як пів години”, то Толстой був ще для нього „великим письменником”. Може, тільки єдиний Сер Гелагед, нажаль, призабутий і недоцінений, у „Провіднику для ідіотів по російській літературі” не дався запоморочити, але його критичного голосу ніхто не слухав.

Толстой, як характеризує його Маланюк, російський аристократ і людина освічена, знижується до духовного рівня бузувірського сектанта, „хлиста”, до якогось Распутіна на виворіть... і спадає з нього остаточно одяга ворожої йому цивілізації... І коли він її зняв, під нею показалася прадавня й універсальна московська „рубашка”, однаково вигідна для графа Льва Толстого, як і для сибірського мужика Григорія Распутіна: двох типових і символічних представників свого народу, що відіграли величезну роль в історії Росії і в своїм проповідництві заховували спільність національного стилю”.

У Толстого добачує Маланюк „ненависть до складності і багатства життя”, через що „він таку багату й таку цікаву постать, як Наполеон, спрощує, сплющує, деформує й редукує до розмірів провінційного актора, що грає Хлестакова”... У романі „Війна і мир” Толстой з ненавистю до Заходу й у захоханості до всього московського ставить „вічно сонного черевана Кутузова та вошивого і смордливого Платона Каратаєва — над струнким динамізмом Наполеона”.

У творчості Толстого Маланюк стверджує московське намагання зредувати душу до „душевности”, серце до „сердечности”, інтелект до хитрости, ерос до сексу”. Що ж до релігійности Толстого, то, як підмітив Маланюк, „певно ніодин письменник світу так блюзнірськи не надуживав слова „Бог”, як цей фанатичний поклонник матерії і шльоквита релігійна нездара”. Засліплення Заходу і „землячків” тим московським примітивом дивує Маланюка тимбільше, що навіть деякі культурніші росіяни страшенно критикували „великого” Толстого.

Наприклад, Тургенєв так писав до поета Фета про „Війну і мир”: „Роман Толстого кепський не тому, що повен „метикувань”, а тому, що автор нічого не простудював, нічого не знає...”

Філософ Фйодоров у розмові з Толстим сказав йому ввічі: „Багато дурнів бачив я на світі, але такого — вперше! „До того додав Розанов: „Толстой був геніяльний, але людина нерозумна, а який би геній не був, розум йому все ж таки не пошкодить”. Епіграма Тютчева на твір Толстого „Козаки” звучить так: „Глузд цієї казки можна пояснити приблизно так: це брудна російська коршма піднесена до висоти Кавказу”. Навіть „християнський філософ” Соловйов написав по смерті Гончарова: „Залишився один Толстой, та й то напівдурний”. Сучасний дослідник Сазановіч так характеризував відомий „не спротив злу” Толстого: „Це не філософія і не наука, тільки прихований псевдокульт порожнечі, нічогости, небуття.. І врешті Чічерін доказує, що всю свою „стратегію” у „Війні і мирі” почерпнув Толстой з брошури колеги артилериста Урусова”, неймовірної галімації, то ж як не пригадати тут блискучого здогаду Сера Гелагеда про „кавалерійського офіцера, якому нагло забаглося вставити також своє слово”.

„І Толстой, зрештою поверховно знайомий з математикою, з упертістю примітива, до кінця свого життя намагався за допомогою „мужицької арифметики” розв'язувати всі проблеми. На цій мертвій ...аритметичній „правді” варто зупинитися, бо вона мала погубний вплив на сучасну літературу Заходу. Ось тут і впливає символічне прізвище „Толстоєвський”.

Величезна пропаганда Москви і російської й комінтернівської та „міжнародної” — зробила своє: російська і советська література стали нечувано популярні... „яд російський”, що його несміливо прищеплював колись у Парижі самотній Тургенев, щепиться масово тисячами земляків і неземляків Тургенева...” Трупна отрута толстовської „правди” і психопатологічні стрептококи достоевщини вже введені. „Атентат хаосу проти форми” — формула Сера Гелагеда — вже dokonаний. З'являється друга половина Толстоєвського — достоевщина і dokonує решти в області „змісту”. Як перший наслідок цього Маланюк називає Марселя Пруста: „Хворий на дивну хворобу — страх світла — напівсліпий, завжди в темній кімнаті, вже не пише, а записує свої спогади і візії, без рамок, без форми, без композиції. Це вже властиво монолог без кінця — краю. І коли б не яскравий талант і не якийсь дивний, хоч ясно хворобливий чар, яким фосфоризують його твори, можна було б їх назвати проявами ліричної балаканини...”

Маланюк цим прикладом пояснює „як входить у зруйнований і розкладений західноєвропейський роман монomanія, маніякальність, авторська загипнотизованість самим собою”. Натомість твори Достоевського „ще так недавно читали в Америці як детективно авантюричну літературу. І це щастя. Невідомо лише як довго воно буде тривати”.

Згодом почали добачувати в цих кримінальних романах Достоевського (вбивство Роскольниковим з премедитацією сокирою двох жінок для грошей) якихсь „психологічних ускладнень”, чим і додали значимості цьому романові. Зате у Франції, як з приємністю підкреслює Маланюк, „починають лунати голоси протверезіння й остороги. Франсуа Моріак звернувся недавно до французьких письменників з закликом: повернути до традицій французького (Бальзаківського) роману з живим духом життя”.

ПОЕЗІЯ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА ТА ЙІ ВІДГОМІН В УКРАЇНІ

Борис Олександрів +

Кажуть, що справжня вартість людини найкраще визначається за деякий час по її смерті, коли часова перспектива дозволяє побачити людину в її істотнішому вияві, без дріб'язку буденних випадковостей. В загальному це правда, але не аксіомна, є постаті, вага яких виразно визначається за життя, а смерть лише підводить знак тотальності. Так буває у випадку справді великих особистостей. Так, зокрема, було, коли 1964 року помер Рильський, коли 1965 року помер Сосюра, коли 1967 року помер Тичина. Нам відразу було ясно, якої міри втрати ми зазнали. Так було 16 лютого 1968, коли в Нью Йорку несподівано помер Маланюк. Упав найвидатніший представник неокласичної еміграційної поезії, поет-мислитель, патріот у найглибшому сенсі цього слова, людина виняткової ерудиції і старої дореволюційної культури. Помер поет. Це звучить ніби просто — але як не просто відбивається це в баянсі наших тугих, ще не зовсім окреслених здобутків на літературному фронті і цілком окреслених дошкульних втрат! Помер Маланюк — перегорнулась ще одна сторінка в літописі нашої культури, перегорнулась і закрилася з болісним зойком. Це зобов'язує до глибшої аналізи його творчої спадщини — поезії і прози, до інтерпретації його творчої методи, до певних синтетичних узагальнень — іншими словами, до того всього, що повинна би зробити фахова літературна критика, якої в нас так мало, але яка, напевно, зробить це, якщо не тут, то там, на Україні. Я обмежусь сьогодні до кількох побіжних ілюстрацій його творчості, з мінімальними коментарями, бо це ж відома річ, що найкраще говорять про поета його твори і кожна, навіть найбільш оригінальна й винахідлива інтерпретація є лише інтерпретацією, що не визначає їх справжнього місця у літературному процесі.

Почну коротенькою розповіддю про те, як я вперше почув про Маланюка, коли ще був студентом у Києві в 30-х роках. В ті часи та й довго після них, аж до хрущовської „відлиги“, коли з'явилася бодай приблизна можливість довідатися, що діється за кордонами Советського Союзу, зовнішній світ для нас був справжня невідома земля (Terra Incognita). Українські письменники на еміграції ніде не згадувались, начеб їх зовсім не було, і такі імена, як Ольжич, Теліга, Самчук, Стефанович, Мосендз та інші ми вперше почули аж у роки війни, коли впала залізна заслона. А все ж таки, навіть крізь заслону, ту непроглядну ніч, що відділяла нас від світу, проривалися до нас, мов іскорки, окремі імена. І проривалися вони через саму ж радянську пресу, коли з якихсь незвичайних причин їх треба було згадати. То були здебільша імена Олесья, Кащенко, Винниченка. Контекст був більш-менш такий:

*„І летіли вони шкереберть за поріг,
І оглянутись їм не давали.
У три шиї ми їх, просвітителів цих,
І Олесья, і Кащенко гнали”.*

Це був вірш такого собі вірно-підданого віршувальника Івана Гонча-

ренка, художня вартість цього твору не потребує коментарів. А одного разу в якомусь журналі, в дуже емоційному контексті, я зустрів ім'я цілковито невідомого мені в той час Маланюка. То було пряме звернення за всіма правилами ввічливості:

*„Шановний пане Маланюче!
Ми ще зустрінемося в бою.
Ми ще прийдемо до вас в огні
І в дорогій Галичині,
Країні змученій і нашій,
Ми розпатроним кодро ваше!”*

Так і написано: „розпатроним”.

Під цією милою обіцянкою стояв підпис Володимира Сосюри. Це вже був не третьорядний графоман Гончаренко, а Сосюра, чи не найпопулярніший тоді на Україні поет-лірик, чиї твори лежали під подушкою мало не в кожній студентки. Знаючи Сосюру як людину дуже лагідної вдачі, хоч богеміста, людину виразно українських переконань, яких йому не раз доводилось прилюдно відрікатись, щоб неодмінно знову виявити їх у своїх віршах і потім знову відрікатись — я зрозумів, що цього вірша написав він на пряму вимогу влади, а одночасно я зрозумів, що той невідомий мені Маланюк мусить бути неабияким поетом, коли на нього нацькували самого „Володьку” Сосюру.

В чім же, властиво, справа, за що хотіли „розпатронити” Маланюка? Під цим віршем було й пояснення: „Відповідь на наклепницький, скерований проти заслуженого радянського поета Павла Тичини, вірш Евгена Маланюка, опублікований у львівському буржуазно-націоналістичному журналі „Вісник”. Що за вірш — невідомо. Чому на нього відповідає не Тичина, а Сосюра — невідомо. По короткому роздумі я вирішив, що в цьому є певна стратегія — мовляв, петлюрівцеві відповідає колишній петлюрівець. Мені страшенно хотілося прочитати, що ж писав Маланюк, напевно щось дуже влучне й дошкульне, коли йому ось так відповідають. Але в ті часи не було „самвидаву”, „культобмін” у той час, як зрештою й тепер, був лише в один бік, і про зміст Маланюкового послання до Тичини я довідався аж на еміграції. А довідавшись, не дивуюсь, що чекісти вважали за належне відійти від своєї практики замовчування еміграційних письменників і гримнути на Евгена Маланюка з найголоснішої в їх розпорядженні гармати.

Так відбулось моє знайомство з Маланюком у советських обставинах. Хоч тоді я не читав з його творів нічого, я чомусь прийшов до висновку, що він напевно дуже добрий поет. І тому серед перших книжок, які я купив, опинившись у сніжному Львові в січні 1944 року, була видана тоді за редакцією Св. Гординського збірка віршів Маланюка, в якій, здається, був і згадуваний вірш Тичині. І я мушу сказати, що сподобався він мені значно більше, ніж Сосюрина на нього відповідь.

Багато днів пройшло з того часу. Маланюк написав чимало нових творів, видав кілька нових книжок, закріпивши за собою місце найвидатнішого поета української еміграції — а одночасно і всеукраїнського поета того ряду, що Зеров, Рильський, Бажан та деякі інші, передовсім співзвучні

Йому неоклясики — хоч яким приблизним і умовним може бути таке співставлення. „Прекрасна плястика і контур строгий” — якості, що їх так хотів бачити не лише в творчості українських мистців, але й в цілому укладі українського життя Микола Зеров — в повній мірі прикметні творчості Маланюка. І коли ви перегортаєте його найбільшу збірку, власне збірку збірок, видану в 1954 році в Нью Йорку, ви не маєте того враження непевності, що майже завжди супроводить вас, коли читаєте твори новітніх українських поетів, зокрема тих, що творять поза межами України. Сакраментальне питання „поезія це чи не поезія?” тут просто не приходиться вам на думку; вас цілком полонить строгий, справді клясичний лад Маланюкових строф, їх чіткий, непомильний ритм при одночасній їх південній, сутоукраїнській м’якості й мелодійності. Так, це справжня поезія, чиста й ваговита, як добірне зерно, поезія, якої не навчитися в жодній школі і ні від кого не позичити.

Від року 1924 до 1968 вийшло 10 збірок віршів Е. Маланюка та дві великі збірки прози — літературно-критичних нарисів під заголовком „Книга спостережень”. Як на наші скитальські обставини — це багато. Домінантним мотивом у його віршах, особливо у віршах раннього й середнього періоду, є печуче, чи не найсильніше в нашій пошевченківській поезії почуття розлуки з рідним краєм, з тією Степовою Елладаю, про яку він незмінно марить „на пісках емігрантських Сагар”. Як нестихаюча луна, воно проходить через його збірки „Стилет і стилос” (1924 р.), „Гербарій” (1926 р.), „Земля й залізо” (1930 р.), „Земна мадонна” (1934 р.), „Перстень Полікрата” (1939 р.) — аж до останніх збірок з 50-60 років.

*„Не забути тих днів ніколи:
Залишали останній шмат.
Гуркотіли й лякались кола
Під утомлений грім гармат.*

*Налітали зловісні птахи,
Доганяли сумний похід.
А потяг ридав: На Захід... На Захід...
На Захід....*

*І услід реготався Схід.
Роззявляв закривавлену пащу.
П’яний подих нудив як смерть.
Де ж знайти нам за тебе кращу
Серцем, повним Тобою вщерть?*

Це написано 1920 року, підчас першого (чи ж справді першого?) ісходу з наших земель, як це нагадає нам другий ісход у роках 1943-44!

*Де ж знайти нам за Тебе кращу
Серцем повним Тобою вщерть?*

Цей мотив надзвичайно майстерно розроблений Маланюком у циклі віршів „Під чужим небом”. Цей мотив невтишної туги поета, мотив ширий і зрозумілий у даних обставинах, але не бренть самотньо. Він сплітається з іншим дуже постійним у Маланюка мотивом України-бранки, яку він

любить і одночасно ненавидить за її безсилу покору:

*„Ні, Ти не мати! Шал коханки
У чорнім полум'ї коси,
В обличчі степової бранки
Хміль половецької краси.*

Але тут же в черговому розділі, трохи виладувавши свій біль, поет малює іншу картину, картину її Голготи, і просить прощення за богохульні вірші, як це бачимо з низки поезій, написаних у 20-30-ті роки.

Не дивно, що в такі хвилини гнівної зневіри поетову увагу знову й знову привертає Шевченко („Не поет — бо це ж до болю мало”, — каже він про нього) і Куліш - невтомно кипучий Панько Олелькович Куліш, чия загострена чутливість у національних справах і чия виняткова працьовитість для культури свого народу, який також не раз гнівив його своєю інертністю, не могла не імпонувати Маланюкові.

*„Гарячий день втопивсь в нічній прозорій млі.
Ти довго Шекспіра перекладав сьогодні —
І знав, що все це — в тьму, в майбутнє цієї землі,
Внеславу й забуття... А ніч — лунка безодня —
Дзвеніла зорями... І сторінки — по одній
Ще мерехтять в очах. — і на нічнім теплі
Ти полетів у даль, туди, де вже світлів
Похмурий небосхил зорею передодня.*

*А хутір в сяєві — казкові лаштунки,
Мов дивний Чигирин, де сплять гетьманські залі,
Де ти вигадуєш, бадьорий і стрункий,
Залізний стиль нових універсалів...*

*Прокинувся. І перо виводить ядом спраги:
„Народе без пуття, без честі, без поваги”.*

У збірці „Перстень Полікрата”, виданій 1939 р. у Львові, ці мотиви вже менше виразні — натомість тут чіткіше виступає героїка минулого — аж до козацьких і княжих часів, героїка моря, військова символіка. Поет залюбки звертається до атрибутів античного світу — тут Атени, тут Спарта, Скитія, тут Геродот, Сократ, Еврипід, тут також рідні нашому серцю образи зі „Слова о полку Ігоревім”, що зустрічалися також в його раніших творах. Назагал, це ті ж мотиви, що й у попередніх збірках, але взяті в ширшому історіософічному аспекті. Поет бачить минуле й майбутнє у філософській перспективі, він вірить у прийдешнє, і тому ця збірка багато оптимістичніша, ніж попередні. Поет знає, що Батьківщина, яку він любовно окреслює займенником *Ти* (завжди з великої літери), не впокорилася і „не лягла глухою тінню”, він вчуває її далекий голос, голос матері, дівчини, друга. Перед його внутрішнім зором постає проречиста візія:

*За сизим видноколом — Ти,
Ти, що незмінна, як стихія,
Крізь простір в привидах і снах*

*Зростаєш, ближчаєш і вієш,
Як спів Сольвейги, як весна”.*

Цікавий під цим оглядом вірш „Перший подув весни”.

*Перший подув весни — і Твій віддих вже знову зо мною.
Перший вітер дихне — і Твоя широчінь у очах
За чужий горизонт, за цією чужою весною
Двиготить Твоя даль, Твоя зваба, Твій біль і Твій жах.*

*Дальний гомін росте, мов гарматний заобрійний гуркіт..
І враз пісня, як хвиля, ударить: Ой, гук, мати, гук!
То кіннота весела, мушкети, здобуті ще в турків,
Прапори, як вітрила, над лісом піднесених рук.*

*А за нею колони — піхота струнка й легкостопа,
Ген полки за полками...*

*І ось повертається все.
Так встає Несмертельність. Чи бачиш, днедавня Європо,
Марш Поляглих, марш Мертвих? То співи їх вітер несе.*

*Розцвітають їх рани. Їх кров перецвітла на маки.
О, святий Пантелеймон їм сцілив калічні тіла.
І на лицях їх — сонце, на грудях — невидані знаки,
І під стопи дзвінки їм покірنا земля попливла.*

Поруч з цими справді кованими віршами, що нагадують чимсь „Слово о полку” Бажана, ідуть ліричні строфи про літо, про жнива, про осінь, що „сонно точить останню блакить” на мокру землю і викликає невеселі рефлексії. Ці вірші зібрані здебільша в збірці „Влада” (1951 р.) Тут бачимо поета більше мрійником, ніж вояком із його попередніх збірок, але мрійником особливого типу, його смуток — це, як казав в одному із своїх віршів Рильський — „смуток воеводи”, що задумливо споглядає свій перейдений шлях, робить підсумки осягів і неосягів, і невідклично приходить до мудрого висновку, що перш за все він все таки людина, з властивим людині широким спектром почувань — від твердості й суворості до ніжності. А втім, як часто в твердій мушлі суворості захована найглибша ніжність! Характерний під цим оглядом вірш „Вечір”, написаний ще 1925 р., тобто в молоді роки поета, але включений в збірку „Влада”.

*„Ось вечір знов. Заплющує повіки
Безсилий день. І знову, знову сам.
Так треба ніжності, так треба, щоб навіки
Удвох молитися вечірнім небесам.*

*Вже ніч накреслює прозоро-сині тіні,
Вже зорі глянули. І сяє, сяє тьма.
І знаю, що десь ти, в такім, як я, тремтінні,
Зітхаєш і мовчиш, і молишся сама.*

*І знаю, знаю ще, що ніжності такої
Нам різно не знести в обіймах самоти,*

*І не втопити нам її в оцім спокої,
Коли земля злилась з безмежжям висоти.*

*І знаю, що життя — це тільки ці хвилини,
Хвилини вічності. І знаю: ти одна.
І іншої нема. Прогаю і пролине
В цій лагоді ясній, в цій тишині без дна.*

Але знову й знову прокидається в ньому поет-вояк, знову і знову „за горами й ярами” горить йому незгасна й незамінна Батьківщина, спалахуючи фajerверками нових віршів.

Характерна тут під цим оглядом „Ода до прийдешнього”.

В роках 1939-41 Маланюк, що в загальному не писав більших, з розгорнутим сюжетом віршів, написав поему „Побачення”, що, здається мені, більш, ніж інші твори засвідчує його стилістичну спорідненість з київськими неоклясиками, передовсім з Максимом Рильським. У цьому, а особливо в пізнішому, вже американському періоді його творчості, на зміну динамічній емоційності збірок 20-х і 30-х років приходять рівна, злегка меланхолійна врівноваженість поета-філософа. У його ліриці, подібно до того, як у ліриці Шевченка 60-х років, з'являється все більше персональних ноток — і вона винятково людяна, тепла.

*Навіть снитись мені не хочеш,
Мовчазна, непривітна така...*

*Тільки б глянули сині очі,
Доторкнулась смуглява рука, —
І весна ця холодна і сонна,
І над парком зелений дим
Задзвеніли б блакитним дзвоном,
Заструмили б теплом золотим.*

*І усе б повернулось: минуле,
Біла шоса, тонкий молодик,
Що в глухому залізному гулі
Потонули повік.*

Так, це поезія. Чиста, як кришталь, і дзвінка, як срібло, лірика.
Або ось вірш „Східнячка”, написаний 1944 р. в Варшаві, під враженням зустрічі з якимсь дівчам з Донбасу.

*Ворушаться уста, немов за склом. І звуки
Не досягають. Чому в цю порожнечу зла,
За пасмуги границь, за рубежі розлуки —
Ти серце звуглене даремно принесла?*

*І ніби все такі ж палкі вишневі очі,
І степ оспіваний Шевченком, і хода.
І, все ж, щось зранене...*

*І так тремтять уста,
Що ось, здається, мить - і вибухне сльозами
Цей трепет мовчання, ця мука повноти...*

*Але ти — камінь знов. І знов — ікона. Саме
Тому, що ти - одна, тому, що ти є ти.*

І вірш „Одного дня”, писаний уже в Америці, на тлі іншої дійсності, але позначений тією ж сумовитою вдумливістю, свого роду ностальгією, що характеризує більшість віршів цього періоду.

(Димний день. Продзижчала підземка зловісно і лунко.)

Ось нарешті, вірш „Серпень” з характеристичним епіграфом з Рільке „Herr, es ist die Zeit”, написаний 1951 р. — поетична сповідь надзвичайної сили, річ великої мистецької майстерності і сковородинської мудрости. Філософічна рефлексивність цього твору, його загальне скеровання, дає підставу думати, що Євген Маланюк, який був глибоко релігійною і віруючою людиною, вже тоді мав якийсь передчуття надходячої смерті і готовий був сприйняти її з абсолютно зрівноваженою, християнською покірною.

Можна було б перегортати книжку й одну по одній цитувати, обговорювати поезію Маланюка, йти по слідах поетової думки й уяви — але для цього нам потрібно було б мати більше часу. Нічого не сказав я про його надзвичайно цікаву історіософічну прозу, зібрану в двох томах під назвою „Книги спостережень”, які я читав із справжньою приємністю, знаходячи в них чимало думок, співзвучних моїм власним. Скажу навіть більше — з приємністю читав я також ті рядки, що не зовсім відповідали моїм поглядам — і в цьому є лише сповидний парадокс: хіба вам не траплялося з приємністю читати щось таке, з чим вам тяжко згодитися — і без ніякої приємності таке, з чим ви згодні? Я думаю, що в першу чергу це проблема рівня, проблема стилю, а в цій ділянці Маланюк безперечний майстер.

І ось — майстра немає. Десь в якусь нам незнану хвилину вночі 16-го лютого 1968 року, у великому місті-молоху, що було для поета, за його словами, „неначе нечиста облуда”, навіки зупинилось його серце. В скорботну книгу наших утрат записано ще одне ім'я, те ім'я, що мало не півсотні років було окрасою української поезії. Але з закінченням земного існування не закінчується існування поета в людських душах; за якимись не цілком з'ясованими законами людської психіки, те найкраще, що дала поетова муза за його земного життя, виростає, множитья у своїй значимості, проростає у найнесподіваніших місцях і квітує ваговитим колосом... Так є з поетом — лицарем Маланюком, перед світлою пам'яттю якого ми сьогодні схилиємо голови.

Може, до речі буде завважити, що в останні роки свого життя, які припали на 60-роки нашого століття, Маланюк пильно стежив за творчістю талановитої плеяди українських поетів-шестидесятників, особливо за творчістю Миколи Вінграновського, Івана Драча, Ліни Костенко, в яких він бачив доказ незнищенности українського духа, навіть у тих драконських обставинах, в яких цим поетам доводилось жити й творити.

Торонто, 30 березня 1968

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Орест Т. Павлів

Нашу екскурсію у творчість Євгена Маланюка та у висвітлення деяких аспектів його націоналістичного світогляду почнемо спогадом, що зринув на літературному вечорі в Оттавському університеті на весні 1968 року, приблизно, один місяць після смерті славного поета. Відкриваючи жалібний вечір у пошану Євгена Маланюка, проф. Костянтин Біда сказав:

„Якби українська еміграція після першої світової війни не видала нікого іншого, окрім Маланюка, то вже сама творчість цього поета, есеїста й історіософа виправдала б існування всієї української еміграції між двома війнами”.¹

Можливо, що у відношенні до Євгена Маланюка, це звучить як своєрідна поетична гіперболя, а в відношенні до цілоти української еміграції та її ролі занадто мінімалістична. Все ж таки незаперечний факт, що від появи першої збірки віршів поета „Стилет і стилос” (1924) і до його відходу у вічність (1968), Євген Маланюк залишився незаперечним метром не тільки української поезії, але взагалі метром лицарської вільної думки. І зовсім виправдано критики — Остап Грицай, Михайло Мухин, Святослав Гординський, Богдан Романенчук майже однозгідні в тому, що від Тараса Шевченка і Лесі Українки українське слово не прозвучало так сильно і крицево, з таким запалом і розмахом, як у поезії Маланюка, в прозових творах, есеях, нарисах та блискучих нотатках.

Можна погодитися, що „від Шевченка Маланюк узяв... динамізм”.² Уточнимо і доповнимо сказане, що не лише динамікою, палкою інвективою, святим обуренням, лицарською відвагою, аристократизмом духа, простолінійністю думки та ясністю національно-політичної концепції — Маланюк дуже подібний до Шевченка. Як козак у лузі перекликається з великим попередником. Перекликається у площині самого тону і характеру поезії, зродженої з болу і страждань народу. І навіть подібна доля судилася обидвом поетам: бути каталізаторами національно-політичної свідомості і державницької думки українського народу.

А ось ще одна цікава паралель. Шевченко хоч і був одним з головних архітектів Кирило-Методіївського Братства, надхненником, чи за сучасним висловом — його ідеологом, формально не був членом Братства. Так і Маланюк. Тісно пов'язаний з українським націоналістичним рухом, разом з Дмитром Донцовим світоглядом-духовним творцем, проте формально до ОУН не належав.

У знаменитому нарисі з приводу 75-ліття д-ра Дмитра Донцова,³ Маланюк описує свою і своїх товаришів зброї (тоді інтернованих) зустріч з „Літературно-науковим вісником” у таборі Шипйорно. Це був 1922 рік і „Літературно-науковий вісник”, почав знову виходити під редакцією д-ра Д. Донцова. Маланюк, як і його сучасники, пригноблені трагізмом програної війни, гарячково шукали відповіді на питання: „у чому причина невдачі української визвольної боротьби? В тому нарисі читаємо:

„Зі сторінок „Літературно-Наукового Вісника“ дихнуло на нас першим передчуттям можливої відповіді. Це вже було щось, якби прорив облоги, якби вихід у широкий світ, якби відзискання вільного духу і вільних рухів після довгого спаралізування”.⁴

Зійшовшись тоді з д-ром Д. Донцовим, Маланюк почав тісно співпрацювати з „Літературно-науковим вісником“, а згодом з „Вісником“ та став одним з плеяди поетів і письменників т.зв. вісниківців. Більшість з них, подібно, як і Маланюк, змінила „стилєт на стилос“, продовжуючи боротьбу за українську державність у площині духа, світогляду, мистецтва, намагаючись відродити духовно і перетворити нарід з „гречкосіів“ і „малоросів“ у витязів прадідної слави, у борців за власну державу.

Не розглядаючи формальні засоби його поетичної мови, ми зосередимо нашу увагу на ідейно-тематичних аспектах і на головних концепціях поета, а не на мистецьких вальорах його слова. Це, до речі, утилітарний підхід, типово „донцівський“. Проте, саме ці чинники поезії Євгена Маланюка найбільше впливали на широкі кола читачів, формуючи їх світогляд в націоналістичному напрямі. Висока мистецька форма, як відомо, пожвавлює і поглиблює процес захоплення ідейним змістом.

Які впливи а радше чинники спонукали Е. Маланюка, а разом з ним цілий ряд поетів і письменників його покоління (Юрій Дараган, Юрій Липа, Леонід Мосендз, Олена Теліга, Олекса Стефанович, Олег Ольжич, Оксана Лятуринська, Наталя Ливицька, Микола Чирський) до літературної творчості? Відповідь на це питання дав сам Е. Маланюк уже в першій своїй збірці „Стилєт і стилос“. Цей заголовок своєю семантикою, символічним значенням ясно вказує на те, що поет рішений далі продовжувати боротьбу тільки в іншій сфері — сфері мистецького слова, яке стояло на сторожі нації від віків, коли вона опинилася в критичному становищі. На зміну стилєтові приходив стилос, яким різьбили твердь слова. Мистецька творчість глибше, сильніше, ефективніше впливає на людську душу, як твір немистецький, навіть насичений науковою правдою. Це стара істина, як старою є культура людини. Давні грецькі драматурги, писали свої твори і свідомо впливали на людські почування, на думки, щоб спрямовувати їх у бажаному напрямі, щоб потрясати людським сумлінням, чи очищувати їх морально (катарзіс).

Та чи тільки давні греки це робили? Сила слова й до сьогодні є наймогутнішою ідейною зброєю.

Мистецтво поезії зокрема сильно впливає на збудження почувань, на розбурхування пристрастей серця. Поезія одночасно запліднює інтелект людини новими думками й ідеями, підносить людський дух твору.

З яких духовних спонук зродилася поезія Євгена Маланюка?

Початки 20-х років нашого сторіччя були дуже важкі й пригноблені для широких кіл української патріотичної громадськості. Українські армії відступили на Захід. Остання розпачлива спроба — Другий зимовий похід — закінчився трагедією Базару. Згодом — табори інтернованих і доля скитальців на розпутьях велелюдних Європи.

Саме в таких обставинах болю з приводу провалу українських визвольних змагань і в умовах туги за втраченою Україною та втраче-

ним сонцем української свободи — зродилася в поета пісня. Точніше сказавши, в поета зродилася не пісня, але різьблене стилосом слово. Пісенний ритм вірша найменше притаманний поезії Маланюка, і в тому він відмінний не тільки від Шевченка, але й від цілого ряду українських поетів — його сучасників і попередників. Отже, з великого всенационального горя та з власного болю зродилося Маланюкове різьблене слово, мов викуте з криці, як вояцький ритм кроків тих полків, у чіх рядах поет зміряв широкі простори України із стилетом при боці, подібно, як колись Шевченків Ярема Галайда із свяченим за поясом.

У своїх виступах Євген Маланюк деколи цитував слова польського коронного гетьмана Стефана Чарнецького (17-те століття):

*Ja nie z soli, ani z roli —
Tylko z tego, co mnie boli.*

Подібно можна сказати і про одну з головних творчих спонук поетичного дебюту та про пізнішу творчість Маланюка. Біль і страждання з приводу нездійснених надій на визволення народу — соромом полив і басаманував душу не тільки Маланюка, але й душі багатьох сучасників поета. Зокрема в поетів, цей біль виливався на папері гомоном боротьби і подзвінням крицевих мечів, він переливався у ритм віршів, у гартваність слова, в сурми думок.

За словами С. Гординського в рецензії на збірку Е.М. „Влада” друг і однодумець поета Юрій Липа порівнював процес світоглядного оформлення української нації, його так званого „ставання”, з процесом народження дитини: серед мук, болю і крові в супроводі крику. Для лікаря Липи і рівночасно письменника та мислителя біологічний процес народження і суспільний процес відродження нації були закономірними природними процесами. Маланюк лікарем не був. Тому народження, відродження і переродження української нації шляхом прозріння та усвідомлення власної правди про себе сприймав трагічніше, пристрасніше з більшою мірою хвилювання і болю, ніж усі його сучасники.⁶

Так народилося нове різьблене стилетом поетичне слово Маланюка і цілого молодого покоління, що в одну лаву з Маланюком і Донцовим станули, щоб потужним громом, осяйною блискавкою і лицарським обітом: „вогнем, ударом, полум'ям любови довершувати шостий день творення нації”. В інших народів поезія жила в розкішних шатах, вірші писали для духовної розваги. Маланюкові поезія служила вогнепальною зброєю. Його вірш став викликом злій долі. салютом майбутній перемозі...” В рядках віршованих колон думок армійські заго-ни у наступ шикувались”...

Ось один зразок цієї вояцько-лицарської поезії Євгена Маланюка, що нею так палко захоплювалася тодішня молодь.

Нарис на книзі віршів

*Напружений, незломно-гордий
Залізних імператор строф, —
Веду ці вірші, як когорти,
В обличчя творчих катастроф.*

4. I. 1925

У своїй молодості скромний поет стверджував, що „це ще не лет, але вже наступ”... Але то вже був лет і наступ. Наступ покоління, що не скапітулювало перед ворогом.

І Донцов, і Маланюк, і переважна частина провідної верстви 1920-х років збагнули, що молоде покоління треба виховувати в душі боротьби за привернення державного становища народу. Ця настанова зміцнювалася ще й тим чинником, що бурхливі події повні слави й героїства і водночас неуспіху, були ще дуже свіжі. Процес переоцінки недавніх подій, апотеоза державнотворчих актів чергувалися з бичуванням національних слабостей, самокритикою і бажанням виправити недосконалості. Наснаживши своє перо гостротою думки (Маланюкова поезія мов толедська шпага) лянцетом врзалася в свідомість, в незагоєні ще рани. Поет тривожив і ранив серця, щоб шляхом болю відродити свою націю, привести її до стану прозріння. Сучасники прийняли як заслужений удар (за вийняток, хіба, робленого гніву Сосюри) таврування за нашу безвольність, рабські вчинки, малоросійську „шатость”, зраду і плитку любов. Поет протиставив тим недолікам силу духа, динамізм, мужність і вольовість кращих синів народу. Він підніс ці риси як необхідність, щоб із психологічного стану рабства перерости у зрілу державну націю.

Все ж таки Маланюк не був утилітаристом. Функціональне трактування поезії було йому чуже. Для нього поезія була конечністю вислову його естетичних почувань, внутрішніх переживань і мрій. Виходячи з диспозиції своєї духовності і свого світосприймання, підсвідомо відчував де його місце як поета. „Коли в нації вождя нестане — тоді вожді її поети”. І звідти свідомість відповідальності за долю народу. Іншими словами поет будував своїм словом імперію національно-державницької свідомості. Був каталізатором, як ми сказали, національної свідомості й державної пам’яті.

Окрім інвектив і святого обурення поет будував цю історичну пам’ять на позитивах історії України. На старих зруйнованих підгрунтях святинь він зводив барокові копули осяйної краси. У нарисах та есеях, як і в поетичних творах ставив ряд світочів у центр уваги. В першу чергу, це Шевченко. Далі *Illustrissimus Dominus Mazepa*. Далі великий і водночас трагічний талант часу темної ночі української бездержавности”, „наш Микола Гоголь” (обидва вислови Маланюка). Далі, відважний лицар післякозацької доби, гаряча, буйна, геніяльна голова, Пантелеймон Куліш, що не побоявся свого часу висловити гірку правду про недержавницькі риси Запоріжжя часів упадку. І вкінці — ціла плеяда сучасників: Петлюра, Василь Тютюнник, Донцов, Зеров і молоде покоління сучасних письменників, які зазнали за перші свої поетичні слова жахливих репресій.

Великий вплив Маланюка на молоде покоління поетів засвідчує творчість найбільшого галицького поета нашого століття Богдана Антоновича. Роспівана душа, імажиніст, „хрущ, що жив на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко” дебютував поезіями пісенного характеру, зокрема „Привітанням життя” і „Трьома перстнями”. В половині тридцятих років (1936) поет публікує третю збірку поезій „Книга Лева” у стилі суворой вояцької ритміки віршів, що дуже нагадують характер поезії

Евгена Маланюка та його побратимів: Стефановича, Ольжича, Юрія Липи. Тематика віршів Б.І. Антонича у збірці „Книга Лева” також дуже близька до тих тем, що їх залюбки оспівував Маланюк. Ось два приклади:

Слово про полк піхоти

*Ми молодість тверду і кучеряву
складаємо, мов прапор, на ляфетах.
У куряві на синім небі сяє
майбутньої Республіки планета.*

Слово про чорний полк

*Об слово дзвонить слово — кусні бронзи віщі.
— Співаю, не клянучу
розгромленим полкам, пощербленим рядам,
потрощеним когортам!
Хвала усім, що з пристрастю цілують сестру
смерть на бойовищах,
а тим, що ляк в них, мов слимак у мушлі,
і гнуть тростини спин, погорда!*

Б.І.Антонич⁸ (уривки)

Характеризуючи загально творчість Евгена Маланюка, варто ще підкреслити, що у свідомості поета-мислителя склалася своєрідна світоглядова схема, а навіть система утверджених переконань, які він висловлював у цілому ряді своїх віршів та у прозових творах, зокрема в есеях.

Перший чинник — це геополітичне положення України: розлогий степ, відкритий простір, перехрестні шляхи мандрівок народів, напади кочовників зі Сходу, чужоземні впливи тощо, — все це виплекало в українській людині деструктивні, антидержавницькі риси характеру: дух гуляйпільця, отаманщину, надмірний індивідуалізм. З другого боку, багатство української землі „молоком і медом текучої” витворило інертність і оспалість виплекало тип хуторянина, а навіть „халупника” (Д. Донцов).

І другий чинник — безпосереднє сусідство України з давньою Елладою — Грецією, яке привело до сильних культурно-духовних впливів тієї ж Еллади на психіку української людини, зокрема в галузі естетичних відчущань. Ці зв'язки впливали також на витворення твердих основ моралі та ідеалістичного світосприймання. Звідси зродилася в Маланюка ціла концепція про головні, рушійні компоненти душі української людини, що їх він виразив поняттям Перикля: „калос-кагатос”, тобто: краса й добро. Цю концепцію поет докладно виклав у своїх „На-

рисах з історії нашої культури”.⁹ Звідси виник у Маланюка і поетичний образ України як „Еллади Степової”.

Але, краса й добро, „калос-кагатос” — своїм характером інертні духовні цінності народу. Вони слабосилі, навіть безсилі, зокрема в боротьбі із злом. Тому, для повноти всестороннього розвитку духовних цінностей нації і для повноти життя нації, державного життя, поет обстоює конечність „суворих законів” і „міцного меча”, які мали б стати на варті цінностей духа, які мали б стати в обороні цінностей української нації.

Саме з цих міркувань сформувалося в системі світогляду поета переконання про третій важливий націотворчий чинник, що його Маланюк висловив у формі побажань українському народові у поетичних образах: римського залізного закону і його символу Капітолію та короткого римського і двосічного варязького меча:

*Не хліб і мед слов'янства: Криця! Кріс!
Не лагода Еллади й миломовність:
Міцним металом налята безмовність,
Короткий меч і смертоносний спис.*

*Щоб не пісні — струмок музичних сліз
Не шал хвилевий — чину недокровність, —
Напруженість, суцільність, важкість, повність
Та бронза й сталь — на тиск і переріз.*

*Бо вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть вздріти сонця волі, —
Хай зникне ж скитсько-еллінська краса
На при:онтійським тучнім суходолі,
Щоб власний Рим кордони вперезав
І поруч Лаври станув Капітолій !]*

Коли взяти до уваги, що основним провідним мотивом всієї творчості Евгена Маланюка були ідея добра і величі України у формах незалежного державного життя, стає ясным чому античний Рим був для поета ідеалом держави. Проте, побіч короткого меча римських легіоністів, побіч гіркости інвектив у поета є широке поле людських пристрастей. Все, що людське не було йому чуже... І цьому людському, цьому земному поет проспівав окремі строфи своїх гимнів. З літами, що канули у вічність, минала й молодість, згасали пристрасті, минався запал палкої юности. На терезах поетової долі стала переважати спокійна урівноважена думка. У зрілі роки свого життя, в час статечного спокою поет часто вирушав у мандри до своєї молодости. І хоч роки прожитого життя залишали нестерті карби на чолі, ніколи не згасав блиск його очей. Поет, як і його улюблений гетьман Мазепа, був духом вічно молодий.

Перед очима, як сьогодні, живо стають зустрічі з поетом коротко перед його відходом у вічність. Не затемнилась прозорливість і ясність думки, не никла в безнадії голова. Поет високих ідеалів, що лягли у скар-

бницю нашої духовости вершив свій орлиний лет до краю. У піднебесних сферах поетичного тривання і на земних стежках і на дорогах розстань, в поезії і прозі поет був тим, на кого орієнтували свої компаси широкі кола громадськості колись по той і по цей бік Збруча, а згодом обабіч океану.

Каталізатором національно-політичної свідомости та державних первнів нашого народу Евген Маланюк залишився до кінця свого життя. Поет непромінальних ціннощів і далі вітає серед нас у метафізичному триванні.

ПРИМІТКИ:

- ¹ цитую із власних, прихапцем зроблених нотаток під час згаданого вечора.
- ² Романенчук Б., Евген Маланюк. Кривавих шляхів апостол, „Естафета”, ч. I, січень 1970, ст. 178-9 (ст. 177-192).
- ³ Маланюк Е. Дмитро Донцов (До 75-ліття), „Книга Спостережень”, том 2, Торонто, 1966, ст. 367-376.
- ⁴ Там же, ст. 375.
- ⁵ Маланюк Е. *Влада; Поезії книга шоста. Філядельфія, 1951, ст. 76.*
- ⁶ Гординський С., Евген Маланюк. *Влада. „Київ”, ч. 1, ст. 53-54.*
- ⁷ Маланюк Е. *Поезії (в одному томі). Нью Йорк, 1954, ст. 35.*
- ⁸ Антонич Б.І., *Зібрані твори. Нью Йорк, 1967, ст. 135-6 і 129.*
- ⁹ Маланюк Е., *Нариси з історії нашої культури. Нью Йорк, 1954, ст. 81.*
- ¹⁰ Маланюк Е., *Поезії (в одному томі), Нью Йорк, 1954, ст. 50.*

ПРОБЛЕМА СТИЛЮ В МУЗИЧНОМУ ТРАКТУВАННІ ПОЕЗІЙ Е. МАЛАНЮКА

Ярополк Ласовський

Заголовна поезія із збірки Євгена Маланюка „Остання весна”, це драматичний монолог з надзвичайно синтетизованим емоційно й семантично згущеним змістом та витонченою поетичною формою.

Монолог висловлює синтезу почувань поета-патріота напередодні другого вигнання та більшого віддалення від батьківщини. Момент схоплений поетом, переломовий в його житті, як і переломовий у житті кожного сучасного йому політичного емігранта, і тим самим поезія відображує почування поетової спільноти як *pars pro toto*,

Маланюків „побідний ямб” уже не викликає апокаліптичних візій у „залізних строфах” на зразок його ранніх творів. Після чергового світового катаклізму, поет стоїть перед дилемою дальшої, може, й безуспішної боротьби з великою інерцією історичних подій, духовою зневірою, а згодом фізичною смертю.

Формально й історично драматичний монолог як незалежний твір, походить від Роберта Бравнінга. В „Останній весні” монолог цілком позбавлений епізодичних образів, які у Бравнінга виконують функцію драматичної характеристики. Тим самим Маланюків твір коротший від зразків цього жанру у світовій літературі, від Гамлетового „Бути чи не бути” до вище згаданого Бравнінга з його „Еспанським кляштором”, „Останньою княгинєю”, „Фра Ліпо Ліппі” та „Завіщанням єпископа”.

Проте на відміну від історичних зразків, Маланюків монолог обмежений до трьох катренів п’ятистопового ямбу, чергово римованих. Вибір такого розміру й рими перекликується з прозодією героїчної строфи в англійській поезії від барокових Драйдена і Грея до вікторіанського романтика Теннісона. Прозодична відмінність катрена підкреслена непаристими римами, які міняються в кожному катрені. Для контрасту — паристи рими еднають всі три катрени в одну дванадцятирядкову поему суцільним асонансом на „и”. Такий строфічний засіб знову перекликується з еспанською поезією до Ф. Гарсії Льорки включно, де часто зустрічаються наскрізні рими.

В „Останній весні” немає звичайних гіперметричних чи катаlecticних відхилень від п’ятистопового ямбу. Натомість у першій стопі третього рядка ямб замінений спондеєм. Знову строфічний перехват чи енжамбеман (перенесення фрази) начебто еднає сьомий з восьмим та дев’ятий з десятим рядком в одну десятистопову цілість. Оці прозодичні збагачення назагал суворої ритміки — семантично функціональні: спондей — двоскладова стопа з двома наголосами — ваговито починає монолог, а перший перехват метрично продовжує кульмінаційний момент поезії і тим самим відмежовує емоційний спад третього катрену від наростання перших двох. Такий же перехват підкреслює емоційний спад у третьому катрені.

Алітерація в цій поезії Маланюка, який назагал не буває занадто щедрий на всякі інструментальні „дзеньки-бреньки”, творить наче асиметричну лукову структуру: Маланюк алітерує перший рядок на „ш”, майже оно-

матопеічно, другий на „з”, четвертий на „с” та десятий рядок на „с” і „з”. Останній алітерований рядок і є тим раптовим емоційним спадом, після майже розпачливого вигуку в першому перехваті.

Аналізуючи „Останню весну”, підчас ескізів до її омузичнення, приходиться на думку аналогія між згущеною експресією та економією засобів в Маланюка і контрастом між ліпкою в глині та різьбою в камені. Мала-нюкове віршування — це останнє, де гострий різець відбиває надхненнями вдарами все зайве.

Евген Маланюк

ARS POETICA

*Не жар ліричних малярій,
Не платонічні очі Музи, —
Скінчився вік наш, кустарі,
Під рокоти космічних музик!
І над безоднями глибин
Стихії шалом біснуватим —
Єдино Конструктивний Чин
Поможє нам опанувати.
Не Пітії сліпий екстаз,
Не вундеркіндство і арена,
Ні! — Математика проста —
Прозорим променем Рентгена.*

*Талант — ліричне джерело.
Тож не — поет, хто лиш невпинно
Дзюркоче про добро і зло.
Поет — мотор! Поет — турбіна!
Поет — механік людських мас,
Динамомайстер, будівничий.
Повстань майбутнього сурмач,
Що конструює День над Ніччю.
Він з пекла й грому димних міст,
В яких пульсує електричність,
Поемою будує міст
Туди — у недосяжну вічність.
Серед самумів, серед злив,
Екстрактами могутніх формул,
Він — неустанній хемік слів —
Плянє витревалу форму.
Сталево пружиться рука
І впевнено, з опори рими,
Ось вірш, як стріл, необоримий —
Зростає аркою рядка.*

Остання Весна: Драматичний монолог до тексту Євгена Малінюка

Lento ma non troppo ($\text{♩} = 70-75$)

Ярополк Ласовський

Musical score for the vocal piece 'Ostannya Vesna' by Yaropolk Lasovskyy. The score is in G major and 4/4 time, with a tempo of *Lento ma non troppo* ($\text{♩} = 70-75$). The instrumentation includes 2 Flauti, 2 oboi, 2 clarinets in B-flat, 2 Fagotti, 2 Corni in F, Timpani, Voice, Violins, Violas, Celli, and Bassi.

Woodwinds: The woodwind section features 2 Flauti, 2 oboi, 2 clarinets in B-flat, and 2 Fagotti. The woodwinds play melodic lines with dynamic markings of *f* and *sffz*, and a first ending bracket labeled *I.*

Brass: The brass section consists of 2 Corni in F and Timpani. The Corni play a sustained note with a dynamic marking of *p*. The Timpani part includes two sets of notes: *in D-G* and *Db-F#*.

Voice: The vocal line is marked *pp* and features the lyrics "ЯКО ТАКА".

Strings: The string section (Violini, Viole, Celli, Bassi) plays a rhythmic accompaniment with a dynamic marking of *p*. The Bassi part includes a *p pizz.* marking. The strings also play a melodic line with a dynamic marking of *pp* and a *soft voice* instruction.

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (B \flat)

1 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Voce

НИ - ЧИМ ШЕ-ПО-ТОМ ШЕ-ПО-ЧЕ, НЕ-МОВ ГИНОТИ - ЗУ-Ю-ЧИ, ЗАС - НИ!

Viol.

Viola

Cell.

Bassi

5

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Voce

Viol.

Viola

Celli.

Bassi

9

1

3 3

sempre sotto voce

sempre sotto voce

sempre sotto voce

sempre sotto voce

alto

Pizz.

42

Piu mosso

2 Flauti
 2 Oboi
 2 Clar. (Bb)
 2 Fag.
 2 Corni (F)
 Timp.
 Voce
 Viol.
 Viola
 Celli.
 Bassi.

sfp *p* *mf cresc.* *f* *ff*

sfp *p* *mf cresc.* *f* *ff*

sfp *p* *mf cresc.* *f* *ff*

sfp *p* *mf cresc.* *f* *ff*

sfp *p* *mf cresc.* *f* *ff*

pp *mf*

про-вец-на ос-тан-но-и вец-ну!

Piu mosso

cresc. *f* *ff*

cresc. *f* *ff*

cresc. *f* *ff*

cresc. *f* *ff*

mf *f*

13

2 Flauti
2 Oboi
2 Clar. (Bb)
2 Fag.

2 Corni (F)
Timp.

Voce

Viol.
Viola
celli
Bassi

17

2 Flauti
2 Oboi
2 Clar. (Bb)
2 Fag.
2 Corni (F)
Timp.
Voce
Viol.
Viola
Celli
Bassi

21

p
I
p
I
p
sfz
p
I
#
ppp *cresc.* *pp*
pp
pp
pp
pp

Lento

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (B \flat)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Lento

Voce

зак-мѣ, коѡ не-рѣ-ти без-со-лиц-но и за-

Viol.

Viola

Celli

Bassi

25

3

2 Flauti
2 Oboi
2 Clar. (Bb)
2 Fag.
2 Corni (F)
Timp.
Voice
Viol.
Viola
Cello
Bassi

pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp

ppp

in Db

frz.

arco

- xo Вес-тан-нiй су - по - киї?

29

Agitato

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Mute in D4

coll. 2 3

f

Agitato

Voce

f Чи в снї на-братъ сна-за на сто-тнї змаз зне-у-ба-зан-ним у-ром Іс-

Agitato

Viol.

Viola

celli

Bassi

f

p

33

Lento sfzp

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Lento

Voce

To - pi - i ? bez - spoú - nuú i na -

Rallentando

Viol.

Viola

Celli.

Bassi

37

Allegro

2 Flauti
2 Oboi
2 Clar. (Bb)
2 Fag.

molto crescendo

2 Corni (F)
Timp.

molto cresc.

Allegro

Voce

- zui...

Viol.
Viola
Celli
Bassi

molto cresc.
Sub. pp
molto cr. 3 3
Sub. pp
sub. pp

40 sfz

2 Flauti
2 Oboi
2 Clar. (Bb)
2 Fag.

2 Corni (F)
Timp.

Voce

Oct Tu cto-ru, i no no-xu-aiu

Viol.
Viola
Celli
Bassi

Cresc

44

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Voce

Viol.

Viola

Celli

Bassi

48

sfzp

sfzp

colla voce

I 2

no - u i bee, bee joy - ba - et - ca ne - cr - pum - no

Lento come prima. sfp

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Lento come prima.

Voce

o Ten- Hun' Hun'

Viol.

Viola

Celli.

Bassi

Pizz.

solo cello

pp

pp

pp

52

2 Flauti
pp

2 Oboi

2 CLAR.
(Bb)
p

2 Fag.
pp

2 Corni
(F)

Timp.

Voce
I Tiab-ku o-ke-ku zit-

Viol.

Viola

cell.
Solo

Bassi
Pizz.

56

2 Flauti
 2 Oboi
 2 Clar. (Bb)
 1 Fag.

Handwritten musical notation for the woodwind section. The Flute part has a first ending bracket labeled 'I' and a dynamic marking of *p*. The Oboe part has a dynamic marking of *p* and the instruction *espressivo*. The Clarinet and Bassoon parts have dynamic markings of *pp*.

2 Corni (F)
 Timp.

Handwritten musical notation for the Horn and Timpani sections. The Horns and Timpani parts are mostly rests in this section.

Voce

-ха-є і по-ло-ще скрай бе-ре-за...] Ві-є лес-кнї

Handwritten musical notation for the vocal line with lyrics in Ukrainian.

Viol.
 Viola
 Cello
 Bassi

60

pp

pp

To H:

Pizz.

3 3 3 3 3 3 3

Handwritten musical notation for the string section. The Violins and Viola parts have dynamic markings of *pp*. The Cello and Bass parts have dynamic markings of *p* and *pp*, and include performance instructions like *To H:* and *Pizz.* with triplet markings.

2 Flauti

2 Oboi

2 Clar. (Bb)

2 Fag.

2 Corni (F)

Timp.

Voce

Viol.

Viole

Cell.

Bassi

64

in F#

p

ppp

pzz.

p

Кларіон, Пенсильванія
ТРАВЕНЬ 1923 Р.

ПЕРЕКЛАДИ

LE SOIR

*A travers l'iconostase du soir,
Et face à l'éternelle image de Dieu,
Mes lèvres brûlées se sont fatiguées
D'appeler l'anathème sur tous les siècles.*

*Les volutes ensanglantées des nuages —
Oriflammes pourpres des révolutions —
Sous la marche funèbre du silence,
Se consomment en nuit, au-dessus des plaines.*

*Dans le grondement cosmique des lyres,
Soleil, père des créatures néfastes, —
Le sang de tes sacrifices, en vain
A coulé jadis, aux printemps de Péroun!...*

*Sur ton brasier, les mondes ne se laissent
Ni refondre, ni même transformer,
Et tu ne peux empêcher les atomes
De parcourir toujours les vieilles orbites.*

*Et la musique des étoiles sonne
Toujours, sous le sceptre de Dieu-chef d'orchestre,
Et toujours, l'espace aveugle assourdit
Mon anathème sur les siècles...*

1923

Traduit par Olga Repetylo

Evhen Malaniuk

RETREAT

*Those days will never be forgotten:
Vacating that last bit of ground;
The rumble of the terrified circles,
The boom and thunder of the guns.*

*Arrival of ill-omened vultures
In pursuit and keeping abreast,
And the train's repetitive wailing:
You must go West... Go West... Go West...*

*The East opened its blood-stained jaws,
The chances for escape so slim.
O, where can we find another Love
You, who filled our hearts to the brim?*

1920

Translated by Tetiana Shevchuk

ДРУЖНІ ШАРЖІ Й КАРИКАТУРИ

Карикатура Миколи Бучовича з 1953 р. Нью Йорк
(з Монографії М. Бучовича, 1956 р.)

Порфiрiй Горотак (Юрiй Клен)

АРХИСТРАТИГ

Незрушнiй стане Капiтолiй,
iз лаврських виросте руїн,
i сяде Рюрик на престолi
i в мiдяний ударить дзвiн...

В ночi твiй привид фосфоричний
розтявши дим височини,
вливає фарби феєричнi
в мої безбарвно-темнi снi.

Тебе, що стилосiв-стилети́в
на скитську не щадив печаль,
Тебе, що перший iз поетiв
пропагував шовкову сталь,

Тебе, безсмертного навiки,
Тебе зневажувача стад,
провадить безголова Нiке
степами скитськими Геллад.

(Звено, 1946, ч. 4-5)

Лев Яцкевич

Рис. С.Гординського

Панга рей*

Евгенові Маланюковi

Пролог

В асфальтових вiнках гайвеїв
Не квітне тирса нi чебрець.
В Скелистих Горах Гемiнгвея
Орел не коле Прометей,
До муз не молиться мистець.

В'янув у сiбнiй ореолi
Вогонь, що палив груди людей,
Мистецькi музи поневоли,
Продали душу кока-колi,
Консерви робить Прометей.

В країні сюксiв i команчiв
Замовкли „Стилос i стилет”,
Лише доспiлi помаранчi
Дзичать лiрично, як на ланчi
Здирає шкуру з них — поет.

I лiчить нишком в Форест-Гiлi
Зеленi буднi та недiлi,
А туга, туга навiсна —

Шумить в душі млинським лотоком,
Пливають літа маринь потоком
Пахтять вербеною весна...
Та не пахтять в клюбовій барі
Ні мед козацький, ні „Гербарій”,
Заткнутий в сволоці за дуб,
Лише брязчить „визвольна зброя”
В пляшках зелених з „Левенброя”
В спільнім стражданні за „Тризуб”**
Іржать баскі крайслери злюче,
Тріпоче пристрасно неон...
Дарма шукаєш, Маланюче
В залізобетонівій кручі
Варягів і „Земських мадонн”.
Дарма, на плесах автостради
Шукає скитів, що для Лади
Везуть крізь срібний очерет —
Книші і білі короваї,
За добрі збори урожаї
За медобори — ярий мед.
Тут в очеретах, над Гудзоном
Скиглять сирени в унісон
І сплять мавки в кущах бетону,
Закляті Альва Едісоном
В кошмарний, електричний сон...
Лишень не спить в полоні візії,
Самотній бард „Землі й заліза”.
Про що він ніччю марить-снить?
Про брякіт зброї в дикім полі,
Про комарині баркаролі,
Чи спів дзвінких перепелиць?
Ти не почувш в Мангатені
Перепеличиних канцон,
А вітер мрії бруньки зелені
Завісить на стрункій антені,
В дорозі в соняшний Херсон...
Де зорі, мов воскові свічі,
Цвітуть в іконах золотих,
Де перший раз ти глянув ввічі
Своїй херсонській Беатріче
В саду, що з подиву затих.
До неба голубі покоси
Рясніють квітом ярих нив,
І стеляться досвітні роси,
Що ти по них, щоранку, босий
З своєю музою ходив.
Де перші ямби і трохеї
Ти, пелюстками орхідеї

*Складав на творче полотно,
Де присмерком ліричне поле
Духмяним квітом матіоли
Тебе сп'яняло як вино.*

*Та не оп'янять вже ніколи
Тебе в Нью Йорку матіоли,
Ні білий жасминовий кущ,
Ані румяні конюшини
Ані духмяні черемшини,
Ні шепіт розсохатих груш...*

*І не заступить помаранча
Тобі з Херсону кавуна,
Ні хутора найкраще ранчо,
Ані посада Санчо—Панси
У Дон Кіхота з У.С.А*

Епілог

*Ти степову покинув Трою,
Щоб стати все життя ізгоєм,
Верстати велелюдний світ...
І, мов замріяний Петрарка
В купальську ніч шукає в парках,
Блакитний папороті квіт.*

*Посріблив час тобі вже скроні
В новім модернім Вавилоні
І щораз важче крізь життя іти,
І щораз важче в світі хмарочосів
Нести у серці мрію златокосу
І, прямувати з нею — до мети.*

*Ми всі актори-скоморохи
Притрушені сріблестим мохом...
Наш світ — рожевий карузель.
Танцюють будні і неділі
В еміграційнім водевілі,
З чудним найменням „панта рей”.*

*В такім клясичнім водевілі
Твій світ скінчився в Форест Гілі
Але живе твій творчий дух —
І чар твоїх херсонських прерій,
І велич степових імперій,
І волі золотої плуг!*

* грецьке: Все пливе

** назва спортивного клубу у Філядельфії, де відбувся літ. вечір Е. Маланюка.

Теодор Курпіта

В обіймах божевілля й згуби
Тремтить розхристана душа...

Е. Маланюк „Стилет і стилос”

Трагічний романтик і романтичний трагік. Органіст, що грає на нервових органах сусідів. УНР-івський поет творчих катастроф і напружений, незломногордий ворог східного дадаїзму в українській духовості. Удома лишив стилет, а на еміграцію взяв лише (цикльо) стилос. Будучи ботаніком, уложив Гербарій з засушених квіток, що пахли Землею і Залізом і своїм міцним ароматом не давали людям по хуторах спати.

Залюбившись у Земній Мадонні, продав для неї свій останній Перстень півкарата і жив безтурботно в Польщі, попиваючи з Тувімом окоцімське. Вкінці, як оповідають очевидці, малощо не дістався як запеклий козарлюга, у Варшаві на ПАЛЬ*) і не віддав свого духа, і всі свої сили богові української літератури. Як поет спопуляризував у Галичині імена деяких речей побутового устаткування і щоденного вжитку, як ніж, меч, сокира, мушкет, харалуга, наваха, гнів, помста, бій, кров і т.д.

Тепер належавши вже до історії, повторяється як історія, але єдине його слово, як „Геллада”, причепило його назавжди до нашої літератури.

Вірш, що його нижче друкуємо, вибираємо з його недрукованої спадщини, бо Поет, хоч не є вже між нами, то його твори вічно живі і заслуговують на їх широку популяризацію.

НАПИС НА КНИЗІ ВІРШІВ (Земля і Залізо)

*Напружений, незломно-гордий
Залізних імператор строф —
Дивлюсь щодня на рідні морди,
як нас ведуть до катастроф.*

*Ось блиском-булаву гранчасту
Скервовую тепер назад,
Щоб в хижі лапи не попасти
Азійсько-припонтійських рад.*

*Позаду збурена Варшава
В похмурих загравах облуд,
А тут ерзац — не справжня кава
Серед мізерних халабуд.*

*Шматками розпадеться морок
І ти, нащадче мій збагнеш,
Чому то я замовк так скоро
І не пишу вже марсильєз.*

*Важкі та мускулясті стопи
Пруживий одбивають ямб —
І ані з'яв, ані утопій,
Лиш обопільний дитирамб.*

*Збагнеш усе, чим серце билось,
Чому я відійшов від мет,
Чому стилетом був мій стилос,
Чому лиш я один — Поет*

*) ПАЛЬ — Польська Академія Літератури

ЕВГЕН МАЛАНЮК — БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ Е. МАЛАНЮКА

Поезія:

1. Стилєт і стилос, Подєбради, 1925.
2. Гербарій, Гамбург, 1926
3. Земля й залізо, Париж 1930.
4. Земна Мадонна, Львів, 1934.
5. Перстєнь Полкратата, Львів, 1939.
6. Вибрані поезії, Львів-Краків, 1943.
7. Влада, Філядельфія, 1951.
8. П'ята Симфонія поема, Філядельфія, 1954.
9. Поезії в одному томі, Нью Йорк, 1954.
10. Остання весна, Нью Йорк, 1959.
11. Серпень, Нью Йорк, 1964.
12. Перстєнь і посох, Мюнхен, 1972.

Есеї:

1. Нариси з історії нашої культури, 1954.
2. До проблеми большевизму, 1956.
3. Малоросійство, 1959.
4. Illustrissimus Dominus Mazera, 1961
5. Книга спостережень I., 1962.
6. Книга спостережень II., 1966.

ПРО ТВОРЧІСТЬ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

- Антонович Марко.* Поет-прапор. „Новий шлях” (Вінніпер?), 3 березня 1973.
- Бабій Олесь.* Євген Маланюк. [„Стилет і стилос”, 1925] ЛВН кн. 9, 1925, 91.
- Бер Віктор [Петров].* Засади поезики, (Від *Arg poetica* Євгена Маланюка до *Arg poetica* доби розкладеного атома) МУР; збірник I, 1946, 7-23.
- Бойків Олекса.* Поет-літературознавець і мислитель. „Книга спостережень” II). „Українське слово” (Париж) ч. 1296, 1966.
- Бойчук Богдан.* Євген Маланюк та його доба. (До 70-річчя поета). „Слово”, збірник 3, Нью Йорк, 1968, 368-375.
- Бойчук Богдан.* Майстер залізного слова. „Українська літературна газета” (Мюнхен) ч. 2, 1957.
- Бучинський Дмитро.* Маланюкова Книга спостережень. „Українська думка” (Лондон) ч. 22, 1963, 7.
- Волинський М.* Євген Маланюк. До проблеми большевизму. „Визвольний шлях” (Лондон) ч. 5, 1957, 598.
- Галайчук Мая.* Історія України очима Євгена Маланюка. „Овид” (Чікаго) ч. 3, 1957, 36.
- Голубенко Петро.* Біля джерел двох культур. [„Нариси з історії нашої культури” Н.Й. 1954, До проблеми большевизму Н.Й. 1956.] „Український Прометей” (Детройт) ч. ? 1956 р.
- Гординський Святослав* Євген Маланюк — національний поет [доповідь на вечорі „Слова”.] „Український голос” (Вінніпер), ч. 15, 1968, 3-4-5.
- Гординський Святослав.* Євген Маланюк. Влада „Київ” (Філядельфія) ч. 1, 952, 53.
- С.Г. [Святослав Гординський].* Євген Маланюк (30-річчя збірки „Стилет і стилос”) „Київ” (Філядельфія) ч. 1, 1955, 9.
- Гординський Святослав.* Поезія Євгена Маланюка. „Новий шлях” (Вінніпер) ч. 35, 1965.
- Гординський Святослав.* Євген Маланюк. З нагоди появи „Поезій” (1954), „Київ” (Філядельфія), ч. 2, 1955, 64-68.
- Гридень К (Михайло Мухин).* З минулих літ. „Сучасність” (Мюнхен) ч. 8, 1968, 38-48.
- Грицай Остап.* Творчість Євгена Маланюка. „Літературний зошит” ч. 2, 1947, 124.
- Державин Володимир.* Поет епохи. „Наше життя” (Авгсбург), 2 лютого, 1947.
- Державин Володимир.* Поет своєї епохи. Євген Маланюк, Влада... „Український самостійник” (Мюнхен), ч. 13, 1952, 3,5.
- Дивнич Юрій [Лавріненко] 60-ліття Євгена Маланюка.* „Українська літературна газета” (Мюнхен), ч. 2, 1957.
- Д.Д. [Дмитро Донцов].* Поет апокаліптичних літ. „Українець—Час” (Париж), 24 квітня 1955.
- Жданович Олег.* Невгасиме полум'я Єремії. [Є. Маланюк, Поезії в одному томі Н.Й. 1955] „Українське слово” (Париж) ч. 707, 1955.
- И.Й. [Гор Костецький]* Первні поетичної влади. „Україна і світ” (Ганновер) ч. 12-13, 1954, 81-82.
- Качуровський Ігор.* Вісниківство і російська поезія. „Сучасність” (Мюнхен) ч. 3, 1967, 67.
- Керч Оксана.* Євген Маланюк, Книга спостережень, т. II. В-во „Гомін України”, Торонто 1966; „Америка” (Філядельфія) ч. 82, 1966.

- Клен Юрій.* Євген Маланюк. Земна Мадонна... „Вісник” (Львів) ч. 3, 1935, 230-232.
- Клен Юрій.* Слово про живе і мертве. „Вісник” (Львів) ч. 11 (листопад) 1936, 828-834.
- Клен Юрій.* Ще про сіре, жовте і про вісниківську квадригу. „Вісник” (Львів) ч. 6 (червень) 1935, 419-426.
- Костецький Ігор.* Євген Маланюк шістдесятилітній. „Українські вісті” (Новий Ульм), 24 лютого 1957.
- Кошар І.* Інтерв'ю з Євгеном Маланюком. „Українські вісті” (Новий Ульм) ч. 40, 1966, 5,8.
- Кравців Богдан.* За державну бронзу. „Вісник ООЧСУ (Нью Йорк) ч. 2, 1955, 36-37.
- Кравців Богдан.* Лірика Євгена Маланюка. „Сучасність” (Мюнхен), ч. 8, 1968, 50-58.
- Лободовський Юзеф.* Маланюкова остання весна. „Українська літературна газета” ч. 9, 1959, 3,9.
- Луців Лука.* Євген Маланюк, Перстень і посох; Епілоги, 1972. „Свобода” (Джерзі Сіті), ч. 59, 1973, 2-3.
- Луців Лука.* Євген Маланюк. Влада... „Свобода” (недільне видання, Джерзі Сіті), 7 квітня 1952.
- Луців Лука.* Остання збірка Євгена Маланюка появилася у в-ві „Сучасність” [Перстень і посох]. „Свобода” Джерзі Сіті ч. 167, 1972.
- М.А.* Євген Маланюк. Влада. „Розбудова держави” (Філадельфія) ч. 2-3, 1952, 26.
- Мухин Михайло.* Євген Маланюк, Стилет і стилос... „Нова Україна” (Прага) ч. 6, 1925, 172-3.
- Росн [Ростислав Єндик].* З засадничих речей. [Є. Маланюк, Нариси з історії нашої культури, Н.Й. 1954]. „Шлях перемоги” ч. ? 1955.
- Романенчук Богдан.* Євген Маланюк. Кривавих шляхів апостол. „Естафета” (Торонто) ч. 1, 1970, 177-192.
- Рубчак Богдан.* Вогненний голос, що між нами (В 60-ліття Євгена Маланюка). „Овид” (Чікаго) ч. 4, 1957, 13.
- Рудницька Марина.* Поет-герольд Шевченкової України, (Напередодні 70-ліття Євгена Маланюка). „Український голос” (Вінніпег) II ч. ч. 22, 1966, 9.
- Самчук Улас.* Смерть великого поета. „Свобода” (Джерзі Сіті), 24 лютого 1968.
- Семененко Олександр.* Там, де була юність... „Сучасність” (Мюнхен) ч. 8, 1968, 32-37.
- Семчишин Мирослав.* Євген Маланюк. Нариси історії нашої літератури. „Овид” (Чікаго) ч. 1, 1958, 17.
- Славутич Яр.* Євген Маланюк. „Америка”, (Філадельфія) ч. 69, 1949.
- Славутич Яр.* Історіософія Євгена Маланюка. „Північне сляво”, альманах III. Вид-во „Славутич” (Едмонтон), 1966, 123-129.
- Тарнавський Остап.* Євгенові Маланюкові — 60 літ. „Листи до приятелів” (Нью Йорк) ч. 6, 1957, 8-9.
- О.Т. [Остап Тарнавський].* Найбільш відомі. Євгенові Маланюкові — 60 років. „Український Прометей” (Детройт) ч. 24, 1957.
- Теліга Олена.* Євген Маланюк, Перстень Полікрата... „Вісник” (Львів) ч. 7-8, 1939, 591-593.
- Шерех Юрій.* З критичного щоденника, I. Влада се — серце. „Нові дні” (Торонто) ч. 45, 1953, 9-10.
- !/?/* 60-ліття Євгена Маланюка. „Український Прометей”. (Детройт) ч. 10, 1957.

Б.Р.

